

VIGILIA

1 9 7 3
j a n u á r

1

Udvardy József
**Fáradozástok az Úrban
nem hiábavaló**

Hans Küng
**Időszerű keresztény
észrevételek**

Szennay András
A közénk jött Isten

Rónay László
Petőfi a Nyugatban

Kecskés Pál
Buddhizmus és kereszténység

Kopácsy Margit
A Tapolca vizétől a Sajó vizéig

Czére Béla—Possonyi László
Új magyar színházi bemutatók

Gerlei József elbeszélése, Rába
György, Berczeli A. Károly,
Novalis és Pusztta Sándor versei

Műmelléklet

UDVARDY JÓZSEF	Fáradozások az Úrban nem hiábavaló — — — —	1
SZENNAY ANDRÁS	A közénk jött Isten — — — — — — — —	2
HANS KÜNG	Néhány időszerű keresztény észrevétel a társadalom számára — — — — — — — —	8
KECSKÉS PÁL	Buddhizmus és kereszténység — — — — — — — —	11
FARKAS ATTILA	Petőfi szüleinél. Orlay Petrich Soma képe a Keresztény Múzeumban — — — — — — — —	17
RÓNAY LÁSZLÓ	Petőfi a Nyugatban — — — — — — — — — —	21
TARNÓCZY ZOLTÁN	Tél (tusrajz) — — — — — — — — — — — —	30
IJJAS ANTAL	Látogatás a druidák szigetének VI. századbeli püspökénél. I. rész — — — — — — — — — —	31
BERCZELI A. KÁROLY	Tűnődés, Varázsigék (versek) — — — — — — — —	36
KOPACSY MARGIT	„A Tapolca vizétől a Sajó vizéig” — — — — — — — —	37
RABA GYÖRGY	A görögök megvakítják Polüphemoszt, A madarak, A hihetetlen, A harmadik kívánság, A tér vádolása (versek) — — — — — — — —	42
GERLEI JÓZSEF	Téli kert (elbeszélés) — — — — — — — — — —	44
PUSZTA SÁNDOR	Versei — — — — — — — — — — — — — —	49
TÓTFALUSY ISTVÁN	Szabadság és elkötelezettség — — — — — — — —	50
K. GY.	A kétszáz éves Novalis — — — — — — — — — —	51
NOVALIS	A „Mária-dalok”-ból (Kunszery Gyula fordítása) — — — —	52
KIRALY ERNŐ	Az egyház és szentségei. Cserháti József pécsi püspök új könyve — — — — — — — — — —	53
MAKRA VILMOS	Isenheimi Golgota, Golgota (versek) — — — — — — — —	55
MENYHART LÁSZLÓ	Tusrajza — — — — — — — — — — — — — —	55

NAPLÓ

Ernesto Cardenal: Az örök ünnep (Balássy László fordítása) — 56; *Siki Géza*: Könyvek között (Ferencsik János; Németh Amadé; Fleischer Antal) — 58; *Possonyi László—Czére Béla*: Színházi krónika (Az utolsó utáni éjszaka; Tűzet viszek) — 60; *D. I.*: Képzőművészet (Bálint Endre és Jajczay János könyve; Czöbel Béla párizsi kiállítás; Művészeti életünk halottjai) — 63; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Barokk mesterek és mesterművek; A magyar „klasszicizmusról”; Lemezfigyelő; Zenei könyvek) — 65; *Ungváry Rudolf*: Filmek világából (Romantika) — 68.

Német nyelvű kivonatok — — — — — — — — — — 70

A címlapon *Szántó Piroska* rajza, a hátsó borítón *Szabó J. György* linóleum-metszete.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 188-098, 188-068. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjesztés, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományossal útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5.00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9.— Ft. Előfizetés: egy évre: 100.— Ft, félévre: 50.— Ft. negyedévr: 25.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

FÁRADOZÁSTOK AZ ÚRBAN NEM HIÁBAVALÓ

Újév napjának a hangulati színezete elég tarka. Az urbanizálódó életformákban a szilveszterező vigasságok utáni pihenés napja. Ugyanakkor a hírlapok ünnepi köntösben, gazdagabb tartalommal érkeznek. A politikai, gazdasági és kulturális élet irányítói számvetésekről, tervekről, célkitűzésekről tájékoztatnak. Az áldomások közt mondott jókívánságok szintén a képbe tartoznak.

De az újév egzisztenciális mozzanat is! Nemcsak új — és meg kell szokni, hogy a dátumok évszámánál eggyel többet írjunk, és hogy életkorunkhoz egy esztendő hozzáadjunk, hanem éppen ezáltal eszünkbe jut, hogy valahová megyünk. De hová? Mi az értelme a testet-lelket fárasztó szürke hétköznapoknak, melyek oly gyorsan és oly jelentéktelenül hullanak és tűnnek el, mint ősszel a falevél? Vajon a „semmi” borítja reájuk az örök feledés fátylát? — A jövő kérdései és homályai előtt mellénk áll Szent Pál Isten szavának lámpásával: „Legyetek állhatatosak és kitartók, szeretett testvéreim! Tegyetek mindig minél többet az Úr ügyéért, hiszen tudjátok, hogy fáradozástok az Úrban nem hiábaavaló” (1 Kor 15,58).

Nagy kísértése keresztény életalakításunknak, hogy elfáradunk, bizonytalanok, bizalmatlanok leszünk, ha nem tapasztalunk gyors és reklámozható eredményeket. Mindennap ugyanazok a hibák, gyarlóságok, meg nem idomított szenvedélyek kísérek. Mintha nem éreznők Isten közelségének dinamikáját. A nagy gondolatok, szimbólumok, gesztusok mintha száraz talajra esnének. A lelki szárazság — a klasszikus aszketikából ismert fogalom — ebben a szekularizált világban mintha jobban sivatagosítaná Isten országának a tájait. „Legyetek állhatatosak és kitartók, testvéreim” — mint a szentek; mint Keresztes Szent Pál, a passzionista szerzetesrend alapítója, aki évtizedekig járta a lelki sivatag keserves útjait.

Másoknak az a jelenség szegi a kedvét, hogy némelyek — leginkább nem rossz szándékból, hanem megszelesedett újítási kedvből — válogatás nélkül akarnak kiszerezni elemeket egyházunk, katolikus hitrendszerünk állagából; amiből mintha nem a megújulásnak, hanem a dekompozíciónak a képe vetődne felénk. „Legyetek állhatatosak és kitartók, testvéreim!”, mert Isten országának tanulékony írástudói — és ezek vannak nagy többségben, de nagyobb csendességben — mint jó családtyák tudnak kincseikből előhozni régit és újat.

A mindennapi helytállás, a feltűnés nélküli hűség jelentéktelennek tűnő szolgálatai nem hiábaavalók, nincsenek elfelejtve. Mi jelentéktelenebb, egy hajszál, vagy egy veréb? „Ugye két fillérért öt verebet adnak. Mégis az Isten nem feledkezik meg róluk. Sőt még a fejeteken a hajszálak is mind számon vannak tartva” (Lk 12,6). Mi csekélyebb, mint egy pohár vizet adni? — Mégis „ha valaki a legkisebbnek is csak egy pohár hideg vizet ad, mert tanítvány, bizony mondom nektek, nem veszi el jutalmát” (Mt 10,42). Amikor tehát azon iparkodunk, hogy a hit fénye bennünk és másokban világítson: amikor fárasztó munkánk által a családok, az emberi társadalom boldogságát növeljük; amikor — követve Szentatyánk újévi felszólítását — a rombolás, a háború esztelensége és embertelensége ellen küzdünk: tudjuk, hogy fáradozásunk az Úrban nem hiábaavaló.

S. Udvardy György
püspök

A KÖZÉNK JÖTT ISTEN

Jean Daniélou mondja egy helyen: „Senki nem olyan ismert, és senki sem olyan ismeretlen, mint az Isten”. Nem is lehet ez másképp. Az élet teli van titokkal, a misztérium árnyékában élünk. S mennyivel inkább áll ez az „élet teljességéről”, a Nagy Titokról, Istenről.

A szekularizáció és az Istenről szóló beszéd

Szekularizálódó világunkban teológiánk és igehirdetésünk feladata nem az, hogy — mintegy az ár ellen úszva — reménytelen vállalkozásba kezdjen. A rohanó vonatot sem lehet azzal megállítani, hogy eléje vetjük magunkat. Nem is erre van szükség, hanem sokkal inkább arra, hogy a helyzet számbavétele, a becsületes szembenézés nyomán eldöntsük: hogyan szóljunk az örök „tárgyról”, Istenről? Sőt, még az ilyen megfogalmazást is kerülnünk kell; nem tárgyra irányítjuk figyelmünket, hanem az élő, velünk élő, az emberrel személyes kapcsolatot teremtető Isten felé kell fordulnunk, órála szólnunk. Csakis a megfelelő rámutatás után érheti kortársainkat az esetleges vád: tudták, kinek mondtak ellen, kit nem fogadtak el vagy utasítottak harcos ellenállással vissza. Hit és hitetlenség, istenhit és ateizmus konfrontációja, sőt kimondhatjuk: küzdelme, nem utolsósorban a teológiai és igehirdető munka nyomán fog korunkban s az elkövetkező időkben is újra meg újra eldőlni.

A kérdés tehát semmiképpen sem az, hogy miként tudjuk a szekularizálódás történeti folyamatát feltartóztatni, hanem csakis ez lehet: hogyan kell az istenhitet kortársainknak feljárni, hogyan beszéljünk Istenünkről? A jeles protestáns teológus, Gerhard Ebeling mondása jut eszünkbe, aki szerint „az igehirdetés közérthetőségének kritériumaként nem annyira a hívő, mint inkább a nem-hívő embert kell szem előtt tartanunk”. Bármennyire is különösen hangzónak, mégis elmondhatjuk, hogy a teológia és az igehirdetés számára az az embertömeg adja fel a legsúlyosabb „leckét”, amelyik már nem figyel rá, hogy mit is mondanak, hirdetnek neki. Kierkegaard clownja jut eszünkbe, akit ugyan hallgattak, meg is tapsoltak, de szavával mit sem törődtek. Még akkor sem, amikor már égni kezdett fejük fölött a ház. — És a többiek? Akik talán még ma is olvasnak, hallgatnak? Fel lehet-e róni nekik, hogy az „új idők új dalaihoz” szokott fülük számára a megszokott, de már nem értett kifejezések, szövegek üresen konganak, alig valamit vagy semmit sem jelentenek? Az a sértett, rezignált vagy éppen önáltató megállapítás pedig, hogy minden kritikus szó, mely igehirdetésünk és teológiánk ellen elhangzik, támadás az istenhit, a kereszténység ellen, sőt egyenesen az ateizmus hangja, — egyszerűen nem igazolható. Nemcsak Jézustól kértek egykor, hanem még ma is sokan kérik tőlünk, minden kereszténytől, hogy mutassuk meg valamiképp az Istent, az Atyát. Igaz, Istent az asztalra nem helyezhetjük. De ha szavaink nem tudnak arról az emberről meggyőzően szólni, aki egyes-egyedül mondhatta el önmagáról: aki engem lát, látja az Atyát is (Jn 14,9) — akkor mitsem használ majd metafizikus spekulációnk.

Yves Congar szerint „a modern katolicizmusnak talán egyik legnagyobb szerencsétlensége, hogy tanításában és katekézisében a vallásnak csak önmagában tekintett istenfogalma felé fordult (*Deus in se*), anélkül, hogy szüntelenül azzal is foglalkozott volna: mit is jelent ez az Isten az ember számára? Az Isten nélküli ember és világ, amellyel ma szembetaláljuk magunkat, nem kismértékben éppen abból a reakcióból született meg, mely az ember és világ nélküli Isten ellen fordult” (Christ in der Heilsgeschichte und in unserer dogmatischen Traktaten, in: Concilium 2/1966/10). S ha valakit nem győznének meg napjaink elismert teológusának szavai, gondoljon a mintegy másfélszáz év távlatából figyelmeztető Szent Agostonra, aki szerint „non est enim aliud Dei mysterium, nisi Christus” (Epist 187,34), azaz csakis a közénk érkezett Isten, Krisztus vezethet el Isten titkához.

Nem ok nélkül emlegetik tehát ma oly sokan, hogy teológiánknak és igehirdetésünknek egyre inkább el kell szakadnia tradicionális, sőt „szerencsétlen” (Congar kifejezése) istentantától. A régi „doktrina” a görög metafizikus gondolkodásmódnak szinte elviselhetetlen súlyát hordozta és rakta tömegek vállára. Annyira, hogy már-már képtelenné váltunk közérthető emberi szóval az *elérkezett és velünk lakó Istenről* szólni. A Jézus Krisztusról szóló beszéd is — küszködve a misztériummal — egyre inkább elvont spekulációvá, metafizikus traktátussá vált. Ha pedig az igehirdetés ma igyekszik is vállalni a feladatot: *hirdeti Jézust, az embert, aki Isten* — akkor vállalkozása egyesek szemében még mindig „nem felel meg a hagyományos teológiának, a tudományos igényeknek”. Sokan még ma is csak arról az „örök Istenről” tudnak és akarnak szólni, aki a mai dinamikus gondolkodás számára már szinte rabja örök létének, „be van zárva” örök otthonába, s akinek már semmi dolga a világgal, az emberrel. Ha pedig — hogy mentjük a menthetőt — a concursus divinusról, az isteni együttműködésről, a kegyelem hatékonyságáról beszél teológiánk, akkor — bármilyen helyesen szól is — már valóban csak a kevés „kiválasztott” nyelvén képes előadni mondanivalóját. Ezoterikus tudományossága az átlagos hívő számára érthetetlen nyelvezetben jelentkezik. Az elvont fogalmak köntösébe öltöztetett Isten a mítoszok világának hőseivel együtt lassan meghal a világ számára.

Szekularizálódó világunkban a konkrét, személyes találkozást elősegítő és döntésre felszólító módon aligha leszünk képesek Istenről az ún. *idea clara et distincta* (tisza és pontos fogalom) segítségével meggyőző módon szólni. Ma jobban szükséges, mint valaha, hogy a *Jézus Krisztusban Istennek köztünk megjelent emberségére, jóságára, áldozatos szeretetére* mutassunk rá. Örök feladata volt ez a teológiának és igehirdetésnek, de ma különösen fontos, hogy újra ezen az úton közzelítsen és vezessen Isten felé.

Ha figyelemmel kísérjük számos szaktudomány és szakember megállapítását, annyi mindenesetre világosan állhat előttünk: semmiképp sem az a feladatunk, hogy Istent újra valamilyen absztrakt szisztéma megkoronázásaként, még kevésbé, hogy az egyház intézményének ideológiai fedezeteként állítsuk kortársaink elé. Sokkal inkább kötelességünk, hogy valóban az „ember Istenét”, mi több, az „Istenembert” hirdessük. Azt, aki már közénk érkezése előtt is személyes kapcsolatot teremtett az emberrel, megszólította és újra meg újra döntések elé állította, és aki a történelem adott órájában és helyén egy lett közülünk: *emberré lett*. Arról az Istenről kell szólnunk, akiről elmondhatjuk, hogy *Emmanuél*, hogy *velünk élő Isten*; aki *történetiségében „megragadható” Istenünk*ké vált és aki — éppen, mert embersorsunkat örökre vállalta — köztünk él, nem hogy magunkra szekularizálódó világunkban sem.

A múlt tanulmányozása egyértelműen meggyőzhet arról, hogy az „Isten” fogalma mindenekelőtt nem a filozófusok, nem is a nyárspolgári széplelkek, de még csak nem is a misztikusok ajkán és tollán vált életet lételemé, tömegeket megmozgatni képes erővé. Nem ok nélkül szóltak már az ószövetségi látnokok a „gyermek” és „szenvedő” Eljövendőről és nem ok nélkül foglalta így össze Pál igehirdető programját: *Prédikálnia kell a megfeszített Krisztust (1 Kor 1,23). Amióta Isten eljött közénk, egy lett közülünk, azóta az istenfogalom teológiai igazságát is csak a Jézus Krisztusról szóló hiteles beszéd képes — amennyire ez ember számára lehetséges — felfedni.*

Szekularizálódó világunkban arról az Istenről szólni, akit a *közénk érkezett emberben* fedezhetünk fel, — sokak szemében egyenesen gyanúsak tűnik. Pedig csakis ezt az utat járva érhetjük el, hogy a kortársak nem csupán halljanak, hanem oda is figyeljenek. Hogy eljűk állítsuk az Embert, és mégis felfedjük és felfedeztessük, hogy ebben az emberben végtelenül több érkezett közénk, mint csak egy földi halandó. Annyira szomorú (vagy tán jellemző?!), hogy amíg valaki metafizikus szárnyalású kijelentéseket tesz Istenről, az Isten Fiáról, szinte gondtalanul teheti. Legfeljebb néhány szakember figyelmezteti tévedésére, száll vele vitába. Ha azonban fokozott nyomatékkal szólnak *az ember-Jézusról*, egykönnyen még az eretnesség gyanújába is kerülhetünk. Pedig az, hogy Jézus valóságos ember is volt, s hogy éppen megtestesülése irányíthatja a láthatatlan Isten felé szemünket, éppúgy igazság (ha úgy tetszik: dogma) számunkra, mint ahogyan istenségét is megvalljuk. Nem ártana, ha az aggodalmaskodók megszívlelnék Szent Pál figyelmeztetését: „Ha van érzéki test, van szellemi is, ... de nem a szellemi az első, hanem az érzéki, azután következik a szellemi...” (1 Kor 15,45-6). Örök emberi sorsunk, hogy

az „első” felől indulva jutunk el a szellemihez-lelkihez, a láthatótól a láthatatlanhoz. „Hitetlenek” voltunk és maradunk, látni, tapintani, történetileg igazolni, felülvizsgálni akarunk.

Ne aggódjék senki amiatt, hogy valamiféle evolúciós romantika segítségével kell igénybe vennünk ahhoz, hogy Jézustól, az embertől eljuthassunk az istenihez, az Istenhez. Ennek a Jézusnak, ennek az Embernek minden „kis” emberi tettét az „isteni” hordozza; az ő születésében, tetteiben, áldozatos szolgálatában az Isten ereje válik transzparenssé. Önfeláldozó szeretetében, jóságában az jelentkezik, aki maga a Szeretet: az Isten (1 Jn 4,7).

Hogyan-miként szöjjon hát teológiánk és igehirdetésünk szekularizálódó világunkban Istenről? Hogy újra és újra fel lehet, sőt fel kell vetni e kérdést, már eleve arra utal, hogy az Istenről való beszéd nem magától értetődő és nem könnyű dolog. Nem, mivel nem dologról, nem is a dolgok „legdologabbikáról” (Nyíri T.), hanem *egzisztenciális alapproblémánkról, emberi sorsunk igazolásáról* van szó. Egy Aquinói Szent Tamás számára még természetes volt, hogy azt, ami az őскеzdet vagy a visszavonhatatlan vég, az emberi gondolkodás Isten-fogalmával azonosítja. A ma embere előtt már aligha lehet ily magátólérthetőséggel Istenről szólni. Ma már nem csupán azt kell megkérdeznünk: jelent-e Isten „fogalma” valamit is a tömegek számára, hanem egyenesen azt kell megállapítanunk: még az Isten felőli kérdés is elnémult sokak gondolatvilágában. Akármelyik oldalról is közeledünk a problémához, megállapíthatjuk: Istenről való beszédünk válságba került. Azoknak az írásoknak száma, melyek az imént vázolt tényt szociológiai, lélektani, bölcséleti, kultúrtörténeti stb. vonatkozásaiban vizsgálják, ma már légiónyi. Viszont jóval kevesebb azoknak a kísérleteknek jelentkezése, melyek nem csupán a diagnózist közlik, hanem a lehetséges terápiát, a probléma megoldását is igyekeznek megközelíteni.

A halált is vállaló Gyermekek

Szeretnénk remélni, hogy senki sem tart „ünneprontónak”, ha a karácsonyi időszak „varázslatos csendjében” arra a kiszolgáltatottságra is utalunk, amely nemcsak „kisdédi tehetetlenség”, hanem örök embersors is; arra a gyermeksíráásra is gondolunk, melyben — bár még csak kezdő disszonanciájában — már benne van minden emberi zokogás és feljajdulás. Az Isten emberré lett, nem csupán „kisdeddé”, de a *teljes embersorsot vállaló*, tehát a szenvedés és halál felé is forduló emberré. „Isten Igéje... maga lett testté, lakott az emberek földjén, ízig-vérig emberként lépett a világtörténelembe, hogy azt magához emelje és magában összefoglalja” (Az egyház a mai világban 38,1; vö. Ef 1,10). Ezzel az „*ízig-vérig*” emberrel kell egyre jobban megismerkednünk. Soha nem lesz elég időnk a földön, hogy teljességgel elvégezzük e munkát, soha nem leszünk elég erősek ahhoz, hogy a feladattal hiánytalanul megbirkózzunk. De „birkózni” és küzdeni kell vele, mert legnemesebb, örökké „izgató” feladatunk, hogy Istenről és legnagyobb „vállalkozásáról”, „ügyéről”, *közénk érkezéséről*, velünk lakásáról szóljunk.

A „láthatatlan”, az „örök fényességben” élő Istenről való beszéd olykor érthetetlen, máskor talán lenyűgöz, de mindenképp túlon túl távolinak tünteti fel Istent. Amióta Jézus eljött közénk, fölösleges, sőt helytelen is kizárólag a nagy Láthatatlantól szólni. És bármennyire hangozzék még ma is, kétezer év után — a maga egyszerűségében és közvetlenségében — hihetetlennek: aki őt, *az embert látta*, láthatta magát az Istent. Az ő tetteiben, jóságában, szavaiban, áldozatában a láthatatlan Jóság és Szeretet jelent meg emberalakban. A „*rejtőző Isten*” Jézusban *emberközébe került*, emberi szavakkal szólott hozzánk, és Jézusról szólva Istenéről beszélhet az ember. A Názáreti Jézusban, aki Betlehemben született, Judea és Galilea vándora volt, aki utolsó cseppig kiitta a szenvedés kelyhét, — Isten a velünk lévő, velünk élő Istené lett. Ez ember csak kódös képekben tud Istenre gondolni, csak dadogva képes órála szólni, számára a „hatalmas Isten” talán lenyűgözö, de ugyanakkor bizonytalan, megfoghatatlan titok marad. Jézusban Isten hatalma és szeretete egyaránt látható-tapintható alakban jelent meg közöttünk. A közénk érkező Isten „felvette a szolga alakját, kiüresítette önmagát (vö. Fil 2,7), ne csak hogy csodákat műveljen, hanem hogy velünk együtt vállaljon szenvedést és halált. Isten szépsége és ragyogása elretentö rútságban, ostorcsapások kék foltjaiban, üténymokban, véres verítékben, szentsége pedig nem megközelíthetlenségében, hanem a bünösökkel és bünbánókkal való barátságában nyilatkoztatta ki magát. Titok ez, mélységes misztérium. Aki azonban ezt a titkot, mely „emberileg” mégis

oly közel áll hozzánk, csak kissé is átgondolja, az kezdi felfogni, hogy az emberélet — a jászolban fekvő gyermek tehetetlenségétől a kereszt kiszolgáltatottságáig, a halálba induló Istenemberig — Jézus szeretetébe van beágyazva. „Isten a szeretet” — tanítja Szent János (Jn 4,8), és számunkra a szeretet Jézusban láthatóvá vált. Amire emberszívünk annyira vágyik, amire „antennája” oly érzékeny: a hatékony, segítő és megváltó Szeretet nem más, mint Jézus. *Jézus, az emberré lett Isten, Isten megtestesülése.* (Vö. H. de Lubac: *Affrontements mystiques*, idézi Szabó Ferenc: *H. de Lubac az Egyházzól*, Róma, 1972, 19.)

Hogy a személyes Szeretet emberalakban jelenjék meg a földön: felülmúlja minden elképzelésünket. Ugyanakkor azonban nem nyom le, nem bénít meg, ellenkezőleg: serkent, erőt és biztatást ad. Ha a szeretet gondolatait gondoljuk, tetteit végezzük, akkor átélhetjük, hogy valóban szeretetben fogantunk, hogy a Szeretet gyermekei, Isten fiai és leányai vagyunk, mert testvéreivé váltunk az „Elsőszülöttnék” (Kol 1,18), az önként halált vállaló Istenembernek. Mégis, ha gondolunk is minderre, ha értékeljük is a szeretetben fogant „isteni” testvériséget, a halálba induló Jézus üdvösséget szerző áldozatát, haláláról mégiscsak mint „eseményről”, megrázó és véres eseményről szólunk. Eseményről, mely a világ színpadán valamikor régen — sok egyéb szörnyűség mellett — lejátszódott. Igehirdetésünk talán kiszínezi a Jézust ért igazságtalanságot, a „nagy pert”, a véres kegyetlenséget vagy esetleg (hogy teológiaiilag is „értékeljük” halálát) a keresztaláíró, mint „elégített szerző”, megváltásunkat beteljesítő „külső érdemszerző okról” szólunk. Mennyivel többet mondana, mennyivel „emberibb” (s ezért érthetőbb) beszéd lenne, ha arra a készségre mutatnánk rá, mellyel a közénk érkező Jézus teljes emberi szabadságával döntve vált „engedelmessé a halálig”. A nagy tetteknek, a szerény vándortanító életének és a szenvedés kiszolgáltatottságának, meg a halál magányos tehetetlenségének dialektikájában embersorsot vállaló Jézus, a halált elszenvető Élet áll így előttünk. Ember, egy közülünk, aki mégis képes volt az élet és halál dialektikájának, küzdelmének feloldására. Képes volt rá, mert már gyermekként úgy jött közénk, hogy szabadon vállalta (és nem csupán „elszenvedte”) a halált, mert tudta, ez az a sötét kapu, melyen „reménykedve a remény ellenében” kell átlépni, s amelynek küszöbén az „őt elhagyó” Isten után kiáltva veszi útját az ember a reménység otthona, a visszavonhatatlan, meg nem szűnő élet felé.

Paul Claudel a lényegre tapint, amidőn Krisztus haláláról szólva hangoztatja, hogy a halállal csakis a szeretet képes öntudattal szembenézni. S bár Isten közénk érkezése, szeretetáldozata után sem némul el az „örök Jób” panaszos-perlekedő szava, lázongása halál és elmúlás ellen, Jézus mégis ezt mondja: „Nem azért jöttem, hogy mindent megmagyarázzak, hogy minden kételyt szótzlassak, hanem hogy beteljesítsek. Hogy megérkezésemmel és jelenlétemmel pótoljam a magyarázat utáni vágyat” (Les invités à l'attention, Pages de Prose, Paris, 1944, 319).

Az elhagyott Fiú

A Jordán partján elhangzott kijelentés: Ez az én szeretett Fiam, — és a kereszten feljajduló kiáltás: Én Istenem, miért hagytál el engem?! — között szinte feneketlen űr tátong. Ezen átlépni, a „túlso partra” jutni semmiféle történetkritika vagy filozófiai eszmefuttatás nem képes. Az Atya és Fiú együtt van a betlehemi barlang szerény környezetében, a megdicsőítés órájában és a haláltusában. Mindezt hitünk erejében valljuk. Mégis: Isten „eltűnése”, az ember „magáramaradottsága”, az „elhagyott az Isten” szörnyűséges élménye, a „távollévő Isten” utáni sóvárgó kiáltás — mindez az evangéliumi tudósításban megdöbbentő realitás. Jézus szenved, vért verítékez és magára hagyva, kitalasztottan hal meg a kereszten. *A napjainkban „modernként” elkönyvelt élményt: mintha Isten nem léteznék, mintha elhagyott volna, — Jézus teljes egzisztenciális súlyosságában éli át és hangos szóval tárja a világ elé.*

Jézus életének ahhoz az órájához érkeztünk, amelyet — akarva, nem akarva — képtelenek vagyunk elfeledni. A karácsonyi romantika egykönnyen köddé foszlik. Jézus szavait, tanítását is magunk mögött hagyjuk. De ettől a kiáltástól újra és újra megborzadunk. Borzadás fut át az emberen, mert ez a kiáltás ezer és ezer torokból újra felhangzik, milliónyi ember ugyanezt sirja, panasolja: Hol van az Isten? Elhagyott, távol van, meghalt... Nincs privilegizált földi halandó, mert ez t az elhagyottságot mindenki átértezheti.

Nekünk azonban, akik hittet valljuk, hogy Jézus a megtestesült Szeretet, újra és újra emlékeztetnünk kell rá: éppen így és ebben, *szörnyűséges haláltusájában*

és elhagyatottságában van jelen, marad köztünk. Az „elhagyott az Isten” élményében is ő jelentkezik bennünk. Figyelmeztet, hogy csakis a szenvedő Isten tudott és képes ma is az emberrel maradni. Csakis az emborsorsot vállaló, a kiszolgáltatott Isten volt és lesz számunkra a „hiteles” Isten. Az, aki teljes elhagyatottságában is, a legemberibb „miért?” kiáltásában is képes az Atya felé fordulni, az ő kezébe ajánlani életét. Lehetetlen Istent „megérteni”, de éppúgy lehetetlen Jézust is megközelíteni, ha csak a jászol gyermekére, Galilea vándorára vagy a csodatevőre gondolunk, és elfelejtjük a keresztet, nem közelítjük meg az istenelhagyottságnak titkát. Teljességgel érthető, sőt szükségszerű is, hogy e nélkül az *értelmező misztérium* nélkül az élet abszurdá válik. Aki Jézusban többet is látna, mint pusztán csak embert, sőt, aki hajlandó benne felismerni a közénk érkező csodatevő Istent, de a megváltó keresztéről, szenvedéséről, haláltusáról mitsem akar tudni, az végül is csak a magányhoz, a teljes elhagyatottsághoz, a puszta kereszthez juthat el, — anélkül, hogy az „elhagyott” Krisztusban rátalálna Istenére (vö. *Suhard: Le sens de Dieu, Paris, 1948, 30*).

Ha csupán ezt az egyetlen, minden kor embere, de a ma „Isten nélküli városának” polgára számára sorsdöntően sokat mondó evangéliumi jelenetet tárnók a világ elé, már nem érhetne az *aggodalmaskodók vádja*: az „elhagyott” ember-Jézusra mutatva túlon túl modernizáljuk, sőt kiüresítjük kereszténységünket. A „kereszt trónja” mindig reális evilági trónus marad. Nem a földi uralkodóké, nem az elnyomóké, hanem a „végsőig szerető” Istenemberé. Istenhitünket a „theologia crucis”, a „megfeszített Krisztus hirdető” (1 Kor 1,23) igehirdetés nem hamisítja meg. Ellenkezőleg, az olcsó alkalmazkodás helyett a *valóban „evilági”, mert közöttünk emborsorsot, szenvedést, haláltusát vállaló Istent* tárja a világ elé; azt, akiben minden szenvedő és elhagyott magát ismerheti fel. Szekularizálódó világunkban az „önmagát kiüresítő”, a haldokló Isten felé, Jézus felé mutatunk. Így, talán csakis így tudjuk Istent úrra felfedezni, emberközelbe hozni. Kétségtelen, hogy ezen az úton aligha lehet őt „meghatározni”; itt már nincs helye a meddő spekulációnak, nincs szükség definícióra. Con-passióra, együttélésre, átélésre van szükség.

A hívő ember élete, világa, nem külön világ. Nem a „vallás szférájában” zajlik, hanem a hús-vér, az öröm mellett küzdelmet és szenvedést is tartogató, a halál törvénye alatt álló profán világunkban. Amint egykor Isten Jézusban szekularizálta önmagát azzal, hogy belépett világunkba (*Gogarten*), éppen így indulhat — még az „elhagyott az Isten” élményének terhét is viselve — az „evilági ember” Jézussal az Atya otthona felé.

A „jobbik énjét” kereső ember

Korunk emberének különös érzéke van ahhoz, hogy a legeredetibb módon élje át, „tapasztalja meg” a transzcendencia jelentkezését. Valódi „evilági” módon teremti kapcsolatot a „túlso parrtal” (vö. *Nyíri T.: Tülpárti fények, Teológia, 1971, 205-11*). A rendben, a játéokban, nevetésben, megannyi feladat végzésében, a másokért való életben, munkában és szolgálatban jelentkezik számára az „isteni”, a „másik világ”. Miként maga a megtestesült Isten is evilági tiszta örömökben, barátságban, másokért való áldozatos szolgálatban élte evilági, mégis isteni életét. Az Isten emberré lett, evilági életet vállalt, hogy az e világ emberének életét istenivé avassa. A Názáreti Jézusra figyelés, odafordulás nem egyfajta „vallásos” embertípust, hanem hamisítatlan, „*emberi embert*”, *Isten akara szerinti embert* képes belőlük formálni. A közénk érkező Isten az önmagára felfigyelő, a „jobbik énjét” kereső és alakító evilágnak emberét, az „*igaz embert*” indította útjára. Arra az útra, melyet ugyan minden elképzelhető földi valóság szegélyez, amelynek végén azonban feltétlenül a kereszt tárja felé karját. Ha másban és máskor nem, hát a halál magányosságának, elhagyatottságának átélésében. Mert bár a felátadás reménye feloldja ugyan a szenvedés és halál problémáját, de nem iktatja azt ki világunkból. Nem leértékelése ez a földi életnek, nem fojtogató pesszimizmus, hanem az emberélet megváltoztathatatlan törvénye, az örök *condition humaine*.

Hogyan szóljunk hát ma Istenről? Talán nem lehet, de nem is szabad másképp, mint az *evilág „alkotmányát” vállaló Jézusra mutatva*. Arra, aki „megtestesülésével valamiképp minden emberrel egyesült. Emberkézzel dolgozott, emberi értelemmel gondolkodott, emberi akarattal cselekedett, és emberi szívvel szeretett. Szűz Máriától születvén, valóban egy lett közülünk: mindenben hasonló hozzánk, a bűnt kivéve” (vö. *Zsid 4,15; Az egyház a mai világban 22,2*). Ez a közénk jött

Isten „részt akart venni az emberi közösség életében... megszentelte az emberi kapcsolatokat, mindenekelőtt a családon belülieket, melyekből a társadalmi viszonyok is erednek, és önként alávetette magát hazája törvényeinek. Kora és országának munkásembereinek életét akarta élni...” (Az egyház a mai világban, 32).

Es *hogyan* szólt maga Jézus Istenről? Mindenekelőtt nem úgy, hogy „istenérveket” sorakoztatott fel, vagy akár „istenhitet” hirdetett volna. Nem, hanem úgy, hogy *emberi szavai és „evilági” tettei mutattak Isten felé.* Ezért mondhatta el bátran, hogy aki órára tekint, őt figyeli, az Atyát, az Istent láthatja (Jn 14,9). *Találkozás Jézussal: ez volt és marad minden kor „legmegfoghatóbb” istenélménye.* Erre a találkozásra vártak már az ószövetségi reménykedők, és vár ma is tengernyi ember. Olykor egészen bizonytalanul, csak „Godot-ra várva”. Istent nem „objektívnálni” kell, nem is meghatározni vagy elképzelni, esetleg vizsgálni. *Azt kell tenni, amit Jézus tett: az evilágban véghezvitt tetteiben kell órára szólni, felé mutatni.* „Még manapság is a legmeggyőzőbb istenérv az a pohár víz, melyet szívesen nyújtunk inségben szenvedő embertestvérünknek” (*Léger bíboros*).

Természetesen a Jézus-hirdetésben vállalt Isten felé mutatás nem könnyű feladat. Félre lehet ismerni, el lehet azt torzítani. De hiszen ez volt már Jézusnak is a sorsa. Sem az újszülött kiszolgáltatottságában, sem a kereszt haláltusájában nem volt öbönne semmi megragadhatóan „isteni”. Ebben áll előttünk — a hajdani kortársak előtt csakúgy, mint a modern idők embere előtt — a nagy *kihívás és feladat: Jézus evilágban elénk tárt „titkávat”, azaz egyszerű emberi életével készlet döntésre; vagy elidőgenedünk önmagunktól, azaz végleg evilágba temetjük, porrá és hamuvá degradáljuk életünket, vagy pedig valódi önmagunkhoz térünk.* A köztünk megjelent *Életre* mondunk visszavonhatatlan igent. Jézusban életünket nyugodtan a világhoz köthetjük, de úgy, hogy nem abban keressük a „maradandó otthont”. Elfogadjuk az életet minden szépségével és gyötrelmével, de úgy, hogy célratörően érzünk el annak teljességéhez, a visszavonhatatlan élethez. Aki az Életet választja, Istent választja. Aki az Életnek hirdette önmagát, Istenről szólt. Aki az Életre igent mond, Istent sem tagadja meg.

Az emberiség, de az egyén életében is gyakran előfordul, hogy gyarló elképzelései szerint alkot képet Istenről. Ott keresi, ahol nincs s nem tekint oda, nem megy abba az irányba, ahol megtalálhatná. Így azután elérkezhet az a nap is, amikor Isten egészen eltűnik horizontjáról, meghal számára. Ilyenkor, ily korokban különösen nehéz az igehirdetőnek és a teológusnak Istenről szólni. Sötét órák ezek, még akkor is, ha az „evilági város” ragyogó fényárban úszik. Keressük az utat, mely Isten felé vezet, keressük a szavakat, melyekkel hírt adhatunk órára. Mint egykor, a történelem adott órájában, az „idők teljességében”, *újra és újra maga az Isten siet az ember felé. Az Isten, aki Ember lett; aki ott állt a tömeg előtt, amikor Pilátus rámutatott: Íme, az ember! Isten, akit soha nem látott senki, az egyszülött Fűben láthatóvá lett (Jn 1,18). Azt hirdették régen és ma is azt hirdetjük, akit emberi szemek láttak, emberkézzel tapintottak (1 Jn 1,1), akiben Isten jósága és emberszeretete személyesen érkezett el közeink (Tit 3,4).*

A Jézusban elérkezett Isten hirdetése, hívó megvallása *mérhetetlen aktivitásnak: erőforrása.* Az „evilági város” embere számára már-már csak az áll helyt, amiről elmondhatja: *verum, quia faciendum.* Igaz az, aminek nekirugaszkodom, amit eltervezek és kivitellek. A földi életet vállaló Jézus ezt is jóváhagyja, csupán kizárólagosságát nem engedi érvényre juttatni. A modern ember „nem”-jét is helyesli, amivel a bajok, szenvedés és igazságtalanság meg nyomorúság ellen fordul. Ebben is a megváltás utáni vágyat, a szabadulás igényét dicséri és hagyja jóvá. Mindez újra és újra Krisztus epifániája után, a Szabadító után, a könnyeket letörülő, elnyomottakat felemelő Szeretet után kiált. *Ezt a tettekre szólító, a szeretet áldozatát vállaló, a másokért még keresztre is felszálló Krisztust ma nekünk, az őt hirdetőknél kell megjelenítenünk a világ előtt. Küldetésünk, hogy Jézusról szólva abban a gyötrelmes vajúadásban, melyben a holnap küzd a mában, a jobb, igazabb embert formáljuk, „jobbik énünket” keressük és alakítsuk.* Ebben a Jézus-hirdetésben és Jézus-keresésben kerülhet a „láthatatlan”, a „rejtőző” Isten szekularizálódó korunkban is újra emberközébe.

Oly sokszor elmondották már világunkról, hogy „istentávolban”, „istensötétségben” él. A „*jertek és lássátok*” nem csupán az első tanítványok és reménykedők életében volt nagy lehetőség, az maradt az utókor számára is. Jézus ma is hív, felszólít, hogy őt „látva és tapintva” a nem láthatót, az „örök fényességben” élő fedezzük fel újra. Az ilyen látó-vizsgáló-felülvizsgáló, nagyon is emberi, ha úgy

tetszik „hitetlen tamási” magatartás nyomán korunk embere tán épp úgy ki tudja mondani az „én Uram, én Istenemet”, mint egykor Tamás apostol.

Megfontolásaink régi, de olykor tán nem eléggé végiggondolt, sőt elfelejtett igazságra igyekeztek rámutatni. Ha valaha, hát szekularizálódó világunkban beszéljünk arról az *Istenről, aki közénk jött*. Ő maga akarta és akarja ma is így, hiszen ezért vállalta az embersorsot, élt és halt meg másokért, mindenkiért. Arról az Istenről kell *opportune-impertune* szólnunk, aki Jézus Krisztusban végérvényesen vállalta a világot, a mi világunkat és vállalt minket, mert nem csupán megszületett, emberré lett értünk, hanem a végsőig, a halálig szeretett.

HANS KÜNG (Tübingen)

Néhány időszerű keresztény észrevétel a társadalom számára

Jézus Krisztus üdvösségüzenetét mindig és minden korszak számára újra le kell fordítani: elméletben és gyakorlatban egyaránt. Három vagy négy példa kapcsán szeretném az alábbiakban ezt megvilágítani.

1. A háború és béke problémája

Több mint húsz év óta lehetetlennek bizonyult, hogy a földkerekség bizonyos területein helyreállítsák a békét: a Közel-Keleten, a Távols-Keleten, de Európában is. Miért nem élhetünk békében? Nyilván, mert a másik fél nem akarja. A probléma azonban mélyebben fekszik. Mindkét fél jogokat kíván érvényesíteni, ugyanarra a területre vonatkozó jogokat. Ezeket a jogokat mindkét fél meg is tudja alapozni. A kormányoknak mindkét oldalon alkotmányos kötelességük, hogy az állam jogait megóvják és védelmezzék, sőt régebben még az is követelmény volt, hogy gyarapítsák őket. Így azután nincs béke, senki sem mondhat le egy jogi pozícióról, legalábbis anélkül nem, hogy megfelelő ellenszolgáltatást ne kapjon érte.

Nos, a *keresztény üzenet* nem szolgál *semmilyen* részletes felvilágosítással például arra nézve, hogyan húzzák meg Németország keleti határait, vagy az Izraelt és az Arab Államokat elválasztó határokat, vagy egyáltalában arra nézve, miként kellene a Kelet-Nyugati konfliktust rendezni. Az evangélium nem politikai elmélet és nem is a diplomácia egy bizonyos módszere.

Viszont a keresztény üzenet olyasvalamit mond, ami alapvető, amit államférfiak nem várhatnak el egykönnyen népeiktől, amit azonban katolikus, evangélikus és ortodox püspökök, keresztény egyházi vezetők és lelkipásztorok mindenütt a világon nagyon is hirdethetnek és hirdetniök is kellene: nevezetesen, hogy a *jogokról való lemondás ellenszolgáltatás nélkül* nem föltétlenül szűgyen, és hogy az engedékeny politikus kifejezésnek legalábbis a keresztények szemében nem szabadna megbélyegzésnek számítania. Mi több, bizonyos meghatározott esetekben — nem valami új törvény gyanánt! — a jogokról való ellenszolgáltatás nélküli lemondás a keresztények nagy szabadságának kifejeződése lehet: két mérőföldet menni együtt azzal, aki egy mérőföldnyire kényszerítette őket.

Mit nyerhetünk ezáltal? Látszólag semmit! Vagy helyesebben mondva: „csak” a békét. És hosszú távra talán a másikat is. Mindezt helyesen kell érteni, nem pedig úgy, mint szimpla megoldást minden esetre: a keresztény üzenet, különösképpen a hegyi beszéd nem akarja megszüntetni a jogrendet. Nem akarja fölöslegessé tenni a jogot. Gyökeresen relativizálni akarja. Miért? Hogy a jog szolgálja az embert, és ne az ember a jogot.

2. A gazdasági hatalom problémája

Úgy látszik, hogy az emelkedő árak és az infláció ellen nincs gyógyfű. Egyre csak emelkednek, emelkednek az árak, főként a szegények és a legszegényebbek kárára.

A keresztény üzenet megint csak nem szolgál *semmiféle* részletes fővilágosítással arra nézve, hogyan kell a problémát gyakorlatilag megragadni, vagyis miként lehet a mágikus négyzög rejtvényét megoldani, miként lehet egyidejűleg a teljes foglalkoztatottságot, a gazdasági növekedést, az árak stabilitását és a kiegyensúlyozott külkereskedelmi mérleget elérni. Kínálat és kereslet, belföldi piac és külföldi piac a jelek szerint ősi gazdasági törvényeknek engedelmeskednek. És mindenki arra törekszik, hogy a könyörtelen hatalmi harcban a lehető legnagyobb mértékben a maga javára hasznosítsa őket.

A keresztény üzenet mond *viszont* valamit, ami általában semmiféle közgazdasági tankönyvben, sem „baloldaliban”, sem „jobboldaliban” nem olvasható, ami azonban a mi összefüggésünkben végtelenül fontos lenne: nevezetesen, hogy nem szűgyen, ha valaki nem érvényesíti mindig másokkal szemben teljes mértékben a hatalmát; nem szűgyen, ha például a vállalkozó nem hárítja át a fogyasztóra a termelési költségek minden emelkedését, csak azért, hogy a nyereség szintjét megőrizze, vagy ha lehetséges, még növelje; de az sem szűgyen, ha a szakszervezeti vezér egyszer-egyszer nem harcol ki egy béremelést, noha megtehetné és a szakszervezet tagjai ezt talán el is várják tőle. Röviden, a hatalom birtokosainak számára nem szűgyen, ha nem használják ki állandóan a maguk javára társadalmi hatalmukat, hanem szabad lélekkel készek rá, hogy bizonyos egyedi esetekben — megint csak nem általános érvényű törvény gyanánt — a *másik javára* használják a hatalmat; készen arra, hogy a hatalomról, nyereségről, befolyásról lemondjanak és a köpönyeg mellé a kabátot is odaajándékozzák.

És miért? Nem azért, mert ebből a saját pozíciójukra nézve valami közvetlen előny származik. Hanem másokért, akiknek szintén élniük kell, az egész népközösségért, amely az árak és bérek fölfelé hajszolása és a hatalom gátlástalan használata miatt kárt szenved; azért, hogy az ember ne legyen áldozata a hatalmi harcnak, hanem a hatalmat az emberek javára használják. A hatalmat nem lehet, ahogyan az új baloldal kívánja, egyszerűen kiküszöbölni. Ez illúzió. A hatalmat azonban a keresztény lelkiismeretből kiindulva gyökeresen relativizálni lehet: az emberek javára. A hatalmat uralkodás helyett szolgálatra is fel lehet használni.

Ilyen módon minden egyes esetben lehetővé válik valami, amit a kapitalista társadalomban élő emberektől látszólag éppúgy nem lehet elvárni, mint a marxista társadalomban élőkétől, ami azonban mindenfajta emberi együttélés szempontjából akár egyesekről, akár népekről, nyelvekről, osztályokról vagy egyházakról van szó, végtelenül fontos, a hibák felhánytorgatása helyett véget nem érően megbocsátani tudni, a pozíciók megőrzése helyett fel-tétlenül kibékülni tudni, az állandó jogi viták helyett a szeretet magasabb igazságosságát, a könyörtelen hatalmi harc helyett a minden elképzelést meghaladó békét biztosítani. Ez az üzenet nem lesz a belenyugvás ópiuma. Minden más programnál gyökeresebben utal evilági létünkre. Ott követeli a változást, ahol az uralkodók az uralmuk alatt lévőket, az intézmények a személyeket, a rend a szabadságot, a hatalom a jogot elnyomással fenyegeti.

3. A fogyasztás problémája

Fogyasztói és teljesítményi társadalmunk minden fantasztikus haladás ellenére egyre inkább ellentmondásokba bonyolódik: egyre többet kell termelni, hogy egyre többet fogyaszthassunk; egyre többet kell fogyasztani, hogy a termelés ne álljon meg, hanem fokozódjék. Egyáltalában mindennek állandóan

növekednie kell: mindennek egyre nagyobbá, gyorsabbá, számosabbá kell válnia. Ez a gazdasági növekvés törvénye.

Másfelől viszont egyre inkább fuldoklunk a látszólag vég nélkül növekvő városokban, nyögünk az elburjánzó közlekedés miatt, szenvedünk a mindenfelől jövő lármatól, panaszkodunk a folyók és tavak elszennyeződése, a rossz levegő miatt és egyre kevésbé tudunk megbirkózni a jóléti társadalom által termelt hulladékkal és szeméttel. És mindezek után csodálkozunk, hogy a mai fiatalság a soha nem látott jólét ellenére annyira elégedetlen, annyira kritikus és annyira lázadó az ilyenfajta haladással szemben.

A keresztény üzenet itt sem nyújt *semmilyen* technikai megoldást; nem mondja meg, mit kell tenni a környezet védelme, a mezőgazdasági tervezés, a lárma elleni harc, a szemét-eltakarítás, stb. terén.

Viszont a keresztény üzenet megvilágíthat valamit, ami a mai fogyasztói és teljesítményi társadalomba a jelek szerint egyáltalán nincs betervezve, valamilyen funkciója azonban talán mégis lehetne: a *lemondást a fogyasztásról*. Lehet tehát értelme annak is, hogy az ember nem törekszik állandóan többre, nem akarja, hogy mindig mindene meglegyen, hogy már a gyermekek számára is van értelme annak, ha megtanulják a lemondást.

Miért? Nem aszkézisből, vagy az áldozat kényszeréből, nem is valamilyen nyomasztó törvényként, hanem hogy az ember szabad maradjon, szabad legyen: hogy ne adja el magát e világ jó dolgainak, legyen az pénz, vagy autó, cigaretta vagy szexualitás. Hogy tehát az ember a világban és a világ javainak közepett, amelyeket használnia kell és szabad használnia, végül mégiscsak ember maradjon. Tehát itt is: növekvés, de nem önmagáért a növekvésért; főképpen: nem az emberek vannak a növekvésért. Hanem a növekvés az emberekért!

4. A dolgok hiányzó értelme

Sok mai fiatalember és főként akinek kiskorától fogva többé-kevésbé mindene megvolt, azt kérdezi apjától: mire való mindez? És mert a fiataloknak nem kell többé, mint egykor apáiknak, azért dolgozniok, hogy a legprimitívebb igényeket kielégítsék, a kérdés csak annál sürgetőbb: mire való hát ez az egész? Dolgozzunk csak azért, hogy még többünk legyen? És ha az embernek még többje van, minek legyen még annál is többje? A kábítószerek fogyasztása, éppen a jól szituált fiatalok körében, legtöbbször az élet veszendőbe ment értelmével függ össze.

A keresztény üzenet itt megint nem nyújthat *semmilyen* kész megoldást. Ez az üzenet nem holmi magasabb rangú kábítószer. Nem is tudja az emberi élet minden rejtélyét megoldani. Nem tudja megszüntetni a szenvedést, nem tudja kiiktatni a halált.

Viszont adhat talán valamit, amit a mai fiatalság, olykor a hippi kultúra nagyon bizarr formái között követel: egy másfajta értékskálát. Hogy ne a pénz, vagy a szórakozás, vagy a munka álljon a legfelsőbb fokon; hogy a haladás az emberért történjék és ne az ember legyen a haladásért. Mindezekelőtt azonban a keresztény üzenet olyan *végző értelmet* adhat az életnek, amit sem a pszichológusok, sem a szociológusok, sem a közgazdászok, sem a politológusok nem nyújthatnak: egy végző értelmet ott is, ahol úgy látszik, minden értelmetlenné válik. És itt ejtem ki először a szót, amelyet csak féltékeny merék kiejteni, mert oly sokszor éltek vissza vele jámborul: itt rejlik ugyanis a *kereszt* értelme.

Mint keresztények, nem vagyunk kevésbé humanisták a többi humanistánál. Megkíséreljük azonban, hogy a humanitást, a szabadságot, a szeretetet, az életet, az igazságosságot és a békét Jézus felől nézzük. És nem felejthetjük el, hogy mindez a halál árán vásároltatott meg. A kereszt sohasem volt időt-

len mítosz, vagy mélyértelmű vallásos szimbólum, hanem kemény, kegyetlen történeti tény. Egyetlen embernek, egyetlen zsidónak vagy pogánynak sem jutott volna eszébe Jézus korában és a Jézust körülvevő világban, hogy a rabszolgák és politikai forradalmárok profán szégyenhalálát vallásos eszmével hozza kapcsolatba. Úgy volt ugyanis, ahogyan Szent Pál mondta: Krisztust hirdetjük, a keresztre feszítettet, aki botrány a zsidóknak és örületség a pogányoknak, és csak az elhivatottak számára Isten ereje és bölcsessége.

Így tekintve a keresztnem valamiféle görcsös önlealacsonyítás jele, ahogyan jámbor keresztények oly sokszor élték. Hanem a felszabadító reménység jele: hogy a szenvedés nem értelmetlen, hogy Isten jelen van még távollétében is, hogy a halálból élet fakadhat. Jelenünkre lefordítva mindez azt jelenti: van értelme a mai világban élni; van értelme, hogy saját keresztünket magunkra vegyük, megváltásunk és fölszabadulásunk reményében; és a megfeszített alakjának fényében van értelme annak, hogy ne csak cselekedjünk, hanem szenvedjünk is, ne csak éljünk, hanem meg is haljunk.

Így az ember számára még ott is felvilágozhat az értelem, ahol a tiszta észnek kapitulálnia kell; az értelmetlen szenvedésben és bűnben is, mert hiszen az embert itt is mindenestül Isten tartja kezében. Ami minden másától megkülönböztetően keresztény, az maga Jézus, pontosabban mondva: a keresztre feszített és éppen így élő Jézus, aki megmutatja, hogy az ember bizonytalanságát, félelmét, sötétségét, elidegenedését és bűnösségét komolyan kell venni, és az embernek nem kell hőst játszania; hogy Isten az ember bizonytalanságában, félelmében, sötétségében, magányosságában, elidegenedésében és bűnösségében is a közelben van és a közelben marad. Nem elfojtása tehát az élet inségének, hanem felszabadulás: felszabadulás az életre, az élet értelmességére, a szeretetre, a hála és reménységre.

László Küng
22. 9. 72

KECSKÉS PÁL

BUDDHIZMUS ÉS KERESZTÉNYSÉG

Nem csekély feltűnést keltett, mikor 1962 novemberében XXIII. János pápa harminc, különböző szektához tartozó buddhistát fogadott magánkönyvtárában. Utódát, VI. Pál pápát is több ízben keresték fel buddhista látogatók. A pápánál járt buddhistákra mély benyomást tett, hogy egyik pápa sem adta térítő szándékának jelét, tiszteletüket fejezték ki az ősi vallásuk iránt s hangsúlyozták a vallásos emberek összefogásának szükségességét a világ békejének fenntartásához. A pápának a buddhistákkal való érintkezése voltaképpen a II. vatikáni zsinat szellemében történt, melynek egyik okmánya nyilatkozatot adott közzé az egyháznak a nem keresztény vallásokhoz való viszonyáról. A második világháború óta élénk missziós működésbe lendült buddhizmus a kereszténységgel főképp Japánban talált érintkezést, mely az ázsiai országok közül a legélénkebb gazdasági és kulturális kapcsolatban áll a nyugati világgal. Így könnyen érthető, hogy mindkét részről itt indultak meg az első lépések az egymáshoz közeledés irányában, a dialógus kezdeményezéséhez. A több évtizede Japánban működő német jezsuita, *Hugo*

Enomiya-Lassale igyekszik Nyugatot a zen-buddhizmussal megismertetni s annak a keresztény vallásosságban is felhasználható módszerét megvilágítani. A hosszabb ideig Japánban tartózkodó német katolikus teológus, *Georg Siegmund* a dialógus előkészítésének a szándékával írta meg a buddhizmus és kereszténység viszonyáról szóló alapos és terjedelmes könyvét. A lelki könyveiről ismert amerikai trappista, *Thomas Merton* a buddhista lelki életet tanulmányozó ázsiai útján halt meg váratlanul. Buddhista részről az Amerikában is működő japán professzor, *Daisetz Teitaro Suzuki* a középkori keresztény misztikus, Eckhart mester tanulmányozása során mutatott rá a buddhista és a keresztény vallásos lelkiség egyező vonásaira.

Buddhizmus és kereszténység egymáshoz közeledésének megértését azonban nem csekély mértékben nehezíti, hogy a vallástudománnyal és vallástörténettel tudományos komolysággal foglalkozó kutatóknak is meglehetősen bizonytalan a buddhizmusról való ismeretük. Ennek fő okát abban láthatjuk, hogy több kétezer éves története során a buddhizmus nem jelentéktelen változásokon ment át. Ezért a buddhizmus fejlődésének rövid áttekintése kínálkozik alapul a két világvallás problémáinak egybevetéséhez.

A buddhizmus fejlődése

Az Indus és a Gangesz vidékén letelepedett hinduk ősi szent könyvei, a Védák s az azokat magyarázó upanisadok az ember benső énjében tapasztalható, érzékileg fel nem fogható szellemi valóságot, az Atman-t az örökkévaló Atmannel vagy Brahmannel azonos valóságnak tartják s a vele való azonoság, a mindenegység átélésében látják az ember vallási-erkölcsi tökéletességét. Amíg az ember ehhez a tudáshoz s az annak megfelelő magatartáshoz el nem jut, s a látszatszerű érzéki lét fogságában él, testének elmúlása után büntetésképpen újabb testben kell visszatérnie a mulandó, érzéki világba. A lélekvándorlás megszűnését eredményező tudás megszerzése lett az indiai vallásosság vezéreszméje.

Ebbe a vallási gondolkörbe némi változást hozott Kr. e. a VI. században az előkelő Shákja nemzetségből származó *Siddharta Gotama* herceg, akinek születése után anyja rövidesen meghalt. Atyja a hagyomány szerint minden lehangelő benyomást igyekezett fiától távol tartani. Sétakocsizásain az ifjú mégis észreveszi a tehetetlen aggastyánt, a beteg embert, a temetési menetet. Ezek a leverő tapasztalatok s a gondtalan jólét csönöre arra készíteti, hogy 29 éves korában nejét és újszülött gyermekét elhagyva, a hinduknál szokásos magányba vonuljon. Gotama a testi-lelki aszkézis hagyományos formáit követő egyik jóga-iskolához csatlakozik, s több évi elmélkedés után egy fűgefű árnyékában megtalálni véli az emberi létezésből kivezető megváltó tudást. Benareszben tartott beszédével megkezdte több mint negyven éven át folytatott tanítói működését, s midőn hosszabb betegség után (némelyek szerint mérgezés következtében) 80 esztendőskorában meghal, a hozzá csatlakozott szerzetesek és szerzetesnők tekintélyes sokaságát hagyja maga után.

Az előfutárok hosszú sora után, Gotama magát a hindu vallás céljának tartott „megvilágosodott” embernek tekintette s az ezt kifejező megtisztelő „Buddha” nevet vette fel. Tanításával szakítani kívánt kora vallási élete hanvatlásnak tekintett elhajlásaival, a brahmanizmus komplikált ritualizmusával, az aszkézis embertelen módjaival, a végső kérdéseket feszegető filozofálással. Ugyanakkor teljessé teszi a brahmanizmusban is rejtőző pesszimizmust. A tanítását megnyitó benareszi beszéde meghirdeti a „fájdalom szent igazságát”: „Fájdalom a születés, fájdalom az öregség, fájdalom a betegség, fájdalom a halál, fájdalom együtt élni azokkal, akiket megvetünk, fájdalom elválni azoktól, akiket szeretünk”. A Buddha tanítása lényegét képező „négy nemes igazság” elsője az emberi élet szenvedéssel teljes voltát szögezi le. Ennek alapja szerinte a szüntelen változás. Nincsen maradandó, szubsztanciális lét, az ember az angyai és szellemi elemek összetétele, melyeknek egymásba hatoló folytatolagossága alkotja létét. A folytonos változásban lévő embert lánéhoz lehet hasonlítani, melvet az érzéki vilánnak az értelemre gyakorolt hatása táplál s csak e behatás megszűnésével alszik ki. A szenvedés oka az élet szomja, mely az élethez való érzéki ragaszkodásban nyilvánul meg. A 12 szimbolikus alakot ábrázoló Buddha-kerék az élni akarás vásvától szabadulni nem tudó ember szenvedésének szigorú oksági egymásba kapcsolódását kívánja ábrázolni. A szenvedés megszűnésének a feltétele az életszomj megszüntetése. A testet megerősítő aszketikus gyakorlatok helyett ehhez alkalmasabbnak tekinti Buddha a mulandó világtól lélekleben történő elszakadást, felszabadulást. Ez csak fokozatokban:

lehetséges, a legfelsőbb fok az érzelmi vágyak teljes „kialvása”: a nirvána, mely a test halálával válik tökéletessé. A nirvána mibenlétét éppúgy, mint a világgal szemben álló Abszolútum mivoltát Buddha közelebbről meghatározhatatlannak tekintette. Ezzel az agnoszticizmussal az értelmezések különféleségének az útját nyitotta meg a buddhizmus sokféle szektájánál. Buddha alakját s élettörténetét korán körülrajzolta a legendák tömege, melyből nehezen hámozható ki a történetileg hitelesnek vehető mag.

Kétségtelen, hogy Buddha tanítását eredetileg szerzeteseinek szánta, beszédeit hozzájuk intézi; kelleetlenül fogadta a nők és a világi emberek hozzá csatlakozását. Halála után a szigorúbbnak tekinthető *hinajána* („kis jármű”, „kocsi”) irány a szentség fokára jutó önmegváltást tekintette életcélnek. Az azzal szemben kialakult *mahajána* („nagy kocsi”) irány a szélesebb körre terjeszkedés szándékával, aktívabb etikát tanít, s a Buddha-tanítvány feladatává teszi minden élőlény önzetlen szeretettel történő szolgálatát.

India határain túl, a buddhizmus terjedése *Asóka* császár korában kezdődött (Kr. e. III. század), aki a buddhizmus nagy pártfogója volt s annak szellemében igyekezett alattvalóit szelíd és igaz lelkű emberré nevelni. A brahmanizmus Kr. u. VIII. században bekövetkezett felújítása azonban száműzte Indiából a buddhizmust, mely azóta Ázsia egyéb országaiban, főképp Kínában, Japánban, Tibetben, Ceylonban, Burmában talált otthonra. Az ázsiai kontinensen jelenleg mintegy 500 millió hívőt tarthat számon a buddhizmus.

A világgözeledés fejlődésével, a múlt században kezdődött meg a buddhizmus behatolása Európába és Amerikába. Németországban jelent meg az első európai buddhista folyóirat *Der Buddhist* címmel. Követte azt a Svájcban megjelenő *Einsicht*. Az Amerikai Egyesült Államokban főképp a japán és kínai bevándorlók hozták magukkal és terjesztették a buddhista tanokat. Ott alakult meg a „The Modern Church” intézmény, mely a buddhista, zsidó, keresztény és iszlám vallás szintézisét igyekszik létrehozni. A második világháború óta a buddhisták több egyetemes zsinatot tartottak s a világmisszió céljával alakították meg 1950-ben a „The World Fellowship of Buddhists” szervezetet, mely a nyugati világban főleg az egyházuktól elhidegült keresztények sorából szerez magának híveket. Budapesten húsz év óta működik a buddhista misszió. A buddhizmussal állnak közeli rokonságban az anthropozófiai és a theozófiai irányok is.

Amiben megegyezünk

Az egyháznak a nem keresztény vallásokhoz való viszonyáról szóló zsinati nyilatkozat kijelentése szerint: „Korunkban, midőn az emberi nem napról napra szorosabb egységbe kapcsolódik s a különböző népek közötti viszony naponta növekedik, fokozódó figyelemmel veszi fontolóra az egyház viszonyát a nem keresztény vallásokhoz.”

Ezeket sorra véve, a buddhizmusról a következő megállapítást teszi: „A legrégibb időktől napjainkig megtalálható a különböző népeknél egy rejtőző hatalomnak bizonyos észrevétele, sőt, nemritkán egy legfőbb Istenségnek, magának az Atyának. Ez az érzés és felismerés mély vallásos érzéssel hatja át életüket. A kultúra haladásával a vallások határozottabb fogalmakkal s jobban kialakított nyelven igyekeznek feleletet adni a hasonló kérdésekre... A buddhizmus különböző formái elismerik ennek a változó világnak a radikális elégtelenségét s egy olyan útra tanítanak, amelyen a jámbor és bizakodó szívű emberek vagy elérhetik a tökéletes megszabadulás állapotát, vagy pedig akár a maguk tevékenységével, akár a felülről jövő segítséggel a megvilágosodás legmagasabb fokára juthatnak.”

Eltekintve az emberekhez hasonló, sok istent, köztük Buddhát is istenként tisztelő népies formáktól, a kultusztól magát függetlenítő „értelmiségi” buddhizmus sokféle változatáig, csupán az általános vonásokat tekintve, bizonyos hasonlóságot találhatunk a buddhizmus és a kereszténység között. Vonatkozik ez a két vallás alapítójára. Buddha éppúgy mint Krisztus, történeti személy; mindkettő férfikorában elhagyta otthonát s a magányba vonult; vándorló tanításuk során szerezték tanítványaikat, akik követőikké lettek s művüket haláluk után folytatták. Mind a két vallás túljutott keletkezése helyén s világvallás lett. Mindez persze külsőleges, esetlegesnek mondható hasonlóság.

De bizonyos megegyezés található a vallási tan és az erkölcsi előírások tekintetében is. Buddhizmus és kereszténység megegyeznek abban, hogy a földi élet nem tekinthető az ember végső céljának; hogy az ember meglévő állapotára nem felel meg legmélyebb lelki aspirációinak, megváltásra, megtisztulásra, lelki felszabadulásra szorul; hogy az emberi létnek a teljes kibontakozása csak a transzcendens, túlvilági életben következik majd be.

Megegyeznek bizonyos erkölcsi értékek elismerésében is. Mindkét vallás értékeli s híveit buzdítja az igazlelkűségre, igazmondásra, mértéktartásra, tiszta életre, emberszeretetre. Tudatában az emberi gyarlóságnak, a rosszra való hajlamoknak, az erkölcsi eszmény megvalósításához mindkét vallás szükségesnek tartja a magabaszállást, az érzékiség veszedelmeinek leküzdését az önmegtágadás, az aszkézis által. Megegyeznek a magasabb lelki élet kialakításához, az öntudatos élethez szükséges elmélkedés, meditáció nagy jelentőségében. Ha a buddhizmus a meditációhoz fontosnak találja a testtartást, a testi állapotot, ez megfelel *Aquinói Szent Tamás* test- és lélek léteységéről vallott tanításának. Abban is megegyeznek a buddhista és a keresztény misztikusok, hogy a lelki haladás útja a fogalmi, következtető gondolkodástól az egyre egyszerűbbé váló lelki tevékenység, a szerető elmélyedés irányában halad. A lelki öncsalódás, a hamis illúziók elkerülésére mindkét vallás fontosnak tartja a lelki vezetést. A keresztény lelkigyakorlatos házakhoz hasonlóak a buddhisták magábavonulást szolgáló házai, melyekben tapasztalt lelki vezetők vannak a mélyebb lelkiségre, tökéletesebb emberségre törekvők segítségére. Mindkét vallás a tökéletesebb élet formájának a világból visszavonuló szerzetesi életet tekinti.

A buddhista szerzetek koldulásból tartják fenn magukat. A reggeli órákban indulnak kéregető útra az erre kijelölt tagok. Az alamizsnából készült ételt délidőtt fogyasztják el. A különféle munka végeztével, alkonyatkor van még egy rövid étkezés. Nem sokkal utána következik a meditáció, mely átnyúlik az éjjeli órákba. A buddhista meditációk célja a vágy leküzdésével bekövetkező lelki béke, nyugalmi állapot. Ehhez a legmegfelelőbbnek tartják a négyszakaszos meditációt. Az első szakasz az érzéki vágy leküzdéséből fakadó lelki öröm. A második a lelki koncentráció megszerzésének öröme. A harmadik az örömről való lemondással bekövetkező indifferencia. A negyedik az örömről és fájdalomról való lemondással előálló tökéletes indifferencia. Ez az állapot mutatkozik alkalmazkodik a megváltó tudás megszerzésére. Fontos előírás minden meditációnál a tartós elmerülés.

A lelki békét megzavaró indulatok leküzdésének is megvannak a hagyományos meditatív módszerei. Így például a gyűlölet érzésének a leküzdéséhez az első kívánalom a minden élőlény iránti szeretet kialakítása. Ebben megszállva, nem nehéz a részvét általános érzelmének a kifejlesztése. Ezt követi az együttérzés öröme a boldog emberekkel. Végül kialakul az indifferencia baráttal és ellenséggel szemben egyformán.

Érdekes s még behatóbb egyháztörténeti kutatást igényelne *Enomiya-Lassale* nézete a buddhista szerzetességnek a keresztény szerzetesi élet kialakítására gyakorolt hatásáról. Szerinte már az Asóka császár idejében megindult missziózás során a karaván utakon jutottak el a Földközi tenger térségébe a buddhista szerzetesek. A keresztény korban, a III. században, Alexandria-i Kelemen is említést tesz a hazájában található buddhista szerzetesekről. Alexandria a Krisztus korát követő századokban három világréz nemcsak kereskedelmi, de kulturális életének is találkozóhelye volt. Az itt keletkezett újplatonizmus könnyen található rokonszenvező lelkekre mind a keresztényeknél, mind a buddhistáknál.

Amiben különbözünk

Schopenhauer különleges impressziók iránt fogékony egyéniségét megragadta néhány latinra fordított upanisad-szöveg. Annak fájdalmas, pesszimizmusra hajló hangjában az általa igen felületesen ismert kereszténységgel való megegyezést vélte feltalálni s a két vallás azonosnak ítélte pesszimizmusában vallási igazolását találta a maga ateizmusig jutott pesszimizmusának. Assisi Szent Ferencben például Buddha tökéletes nyugati mását vélte felismerni. Schopenhauer olvasása nyomán a vallásilag közönyös emberekben, ha nem is éppen az ateizmus, de könnyen az a nézet alakulhat ki, végeredményben egyre mégy, hogy az ember keresztény vagy buddhista meggyőződésű-e...

A mélyebbre hatoló tekintet azonban igen lényeges eltéréseket vesz észre. Vonatkozik ez már az istenfogalomra. Ha egy nyugati ember a zsidó-keresztény istenfogalomra gondolva kérdez meg egy buddhistát, hisz-e ő Istenben, zavarba hozza azt. A buddhista ugyanis vagy a népi elgondolás isteneire, vagy a személytelen világlélekre, Brahmanra gondol. Ezért a felületes szemlélet hamarosan meg is állapítja, hogy a buddhizmus ateista. A valóság pedig az, hogy a buddhizmusnak nincs tudomása személyes Istenről, aki az emberrel személyes viszonyban áll. A buddhista szerzetesek monoton imái bizonyos szavak vagy szótagok ismételtetésével azt a tudati állapotot igyekeznek felidézni, melyet a legalkalmasabbnak ítélnék a megvilágosodáshoz. A brahmanizmus-buddhizmus szerint a világ Brahman lényének a kiáramlása, mely szenvedésteljes voltában nem nyújt valami háladatos istenimádásra alapot.

A kereszténység szerint a világ Isten teremtése. Nem csupán „mája”, hanem a legteljesebb valóság, az ember működésének élettere, az örökkévalóság „előléte”. Isten a világot jónak teremtette, a világban tapasztalható rossz nem Istentől származik, hanem az ember bűnének a következménye, s azt az ember Isten eredeti szándékainak a felismerésével teheti jóvá. A természet Istentől szándékolt jóságában a természetfölötti életnek az alapja, s ebben az értelemben minden ami természetes, az ember javát szolgálja. Buddha benáreszi beszédében a lét szenvedésteljes voltát jelentette ki. Krisztus pedig a hegyi beszédben az ember igazi boldogságának az ígérését nyilatkoztatta ki, s tanítását örömhírnék, evangéliumnak nevezte.

Igen lényeges a különbség Buddha és Jézus alakja és hivatása között. Buddha egyike az üdvözítő tudást kereső hinduknak, s ennek az útnak a megmutatásán túl, nem is tartja magát többnek. Ezzel szembenáll Jézus isteni öntudata. Jézus „új szövetséget” köt az emberiséggel; tudatossá kívánja tenni, hogy vele az emberiségnek új történeti kora következett el, mely a világitélettel teljesebbé válik. Buddha az istenkereső ember egyik típusa, *Oldenberg* megállapítása szerint, a buddhizmus Buddha nélkül is elképzelhető lenne. Nem állítható ez a kereszténységről, mely elképzelhetetlen Krisztus nélkül. Az ő feltámadásának tudata a keresztény hit alapja, az ő követése az üdvözülés útja.

A világról és Krisztusról való felfogás alapján a szenvedés értelmezése tekintetében is lényeges a különbség a buddhizmus és a kereszténység között. A buddhizmus a szenvedésnek csak negatív oldalát látja, ezért az attól való menekülésben keresi a megoldást. A kereszténység előtt lebeg Krisztus mérhetetlen szenvedése, mely megdicsőülésének lett az alapja. Ezért a kereszténység a szenvedésben a pozitívumot is meglátja, azt, ami abból az ember javára válik, ha nem is mindig már e földi életben, de Isten akarátában megnyugodva, az örökkévalóságban. De a szenvedésnek, a küzdesnek sokszor már ebben az életben is megvan a pozitív eredménye. Ilyen a szülés fájdalma, mely embernek ad életet; ilyen minden magasabb emberhez méltó cél megvalósításáért kifejtett fáradalom és küzdelem. Az úttörés, küzdelem, kockázat vállalásával alakul ki a kultúra, válik emberségesebbé az élet. Elévülhetetlen a keresztény szerzetesek érdeme a nyugati kultúra kialakításában. Ehhez hasonlót nem találunk a buddhista világban. Bár vannak magas műveltségű buddhista szerzetesek, tanítórend a nyugati szerzetek mintájára náluk nem jött létre.

Teljességgel idegen és elfogadhatatlan a kereszténység számára a lélekvándorlás tana. Az ember lelkét Isten teremti, aki lelke én-tudatában s annak szubsztanciális megmaradásában egyéni, másnak át nem adható lelki alkotás, lelkiismeret és felelősségtudat hordozója. Jézus az ember lelkéhez szól, annak megmentésére, üdvözítésére szólít fel ismeretes mondása: „Mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de lelke kárt szenved?” (*Mt 16,26*). Ezzel ellentétben, a buddhizmus nem ismer maradandó lelket, csak folytatólagos életet. Az élet az ő felfogásukban a folyó hullámához hasonlítható, melynek egyik hulláma a másikat idézi föl s azután meg is szűnik. Az egyik élet felidézi a következőt és azután eltűnik.

A buddhizmus az önmegváltás hitét vallja. Az üdvözítő tudást megszerzett ember, ha csak vissza nem esik, nyugodtan néz a halál elé, az már nem változthat az ő állapotán, nem jelentheti számára egy újabb testben való visszatérés, a reinkarnálódás veszélyét. Keresztény gondolkodás szerint a bűn Isten törvényének a megszegése, melynek súlyától csak Isten megbocsátó kegyelme szabadíthat meg az ember őszinte bánata által.

Elismerést érdemelnek a keletiek finom lelki megfigyelései, a lélek olyan rejtett erőinek a feltárása, amelyeket a felületes, külvilág felé forduló ember észre sem vesz. Ezekre való tekintettel a pszichológus Jung többre értékeli a buddhista, mint a keresztény lelki életet. Ez mindencetre megszívlelendő figyelmeztetés a keresztény lelki élet elmélyítésére, ami Krisztus szándékainak felel meg, s aminek gazdagabb tartalma sok kudarctól, fájdalmas vereségtől menthette volna meg az európai kereszténységet. Azonban propagandisztikus fogásnak kell tekintenünk, ha a buddhizmus a „lelki béke” ígéretével igyekszik híveket szerezni a nyugati világban. Ezt a békét ugyanis a kereszténység is megadja mindazoknak, akik szomjazó lélekkel vágyakoznak az üdvösség forrásai után. Persze, a sztoikus nyugalom nem azonos a vallási békével. Meggondolást kíván a jógából a XIII. században kifejlődött zen-buddhizmusról Suzuki jellemzése, miszerint az se nem vallás, se nem filozófia, hanem „a zen magát a szellemet szándékozik megfigyelmezni, önmaga mesterévé megtenni, a saját természetébe való betekintés által”. Az előírt, a nyugati ember számára nehezen megtanulható ülési, lélegzési és tudati gyakorlatokkal elsajátítható koncentrációt és önfegyelmézést elméletileg egy ateista is megszerezheti magának.

A dialógus lehetősége

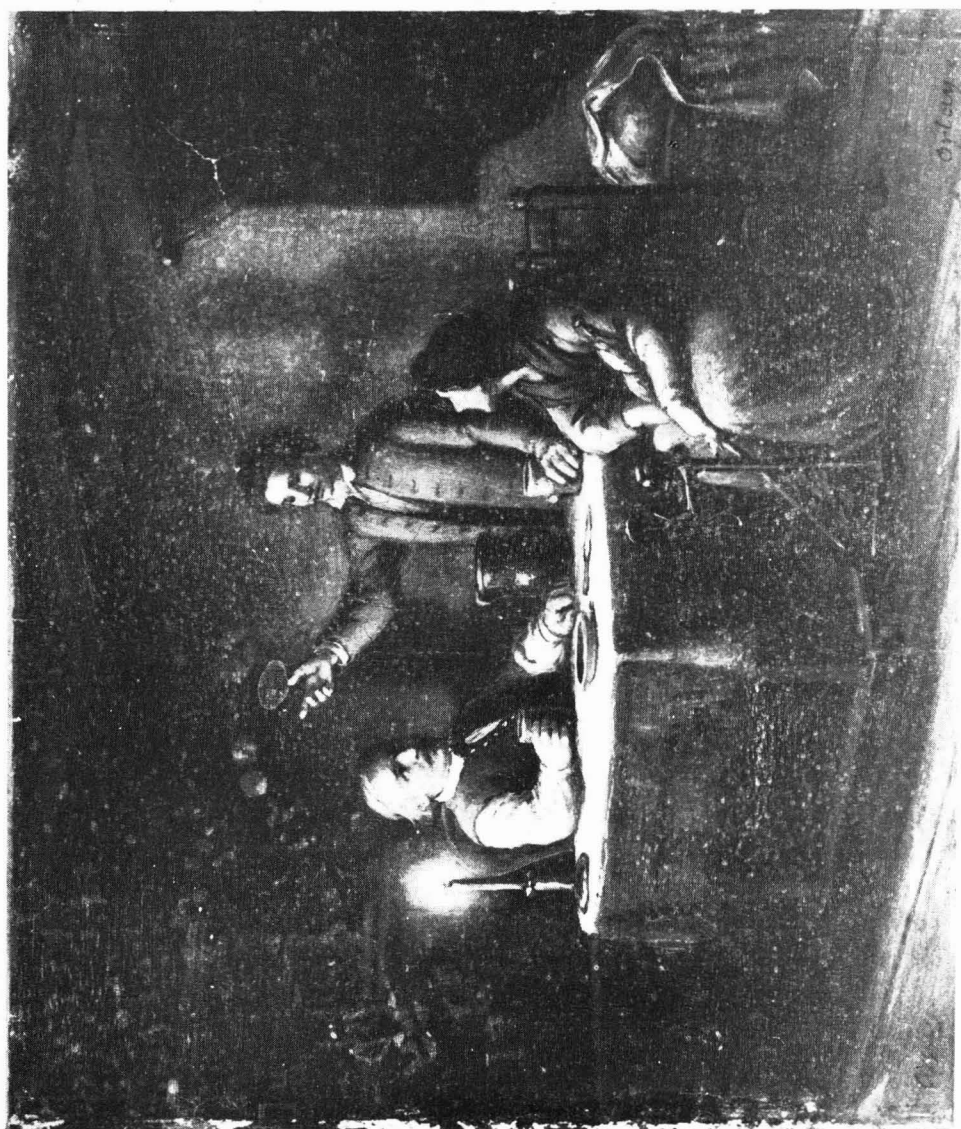
Az alá nem becsülhető különbségek láttára problematikus marad a dialógus lehetősége buddhisták és keresztények között. Minden jószándék mellett, megmarad a keleti és nyugati mentalitás nehezen áthidalható különbözősége. Jaspers, a világnézetek lélektanának kiváló pszichológusa megállapítja, hogy az emberi lét alapkérdései mindenütt azonosak, de ugyanakkor ezt a meggondolandó figyelmeztetést is adja: „Nem szabad elfelejtenünk, hogy Buddhánál és a buddhizmusban olyan forrás csörgödez, melyet nem folytathatunk a magunk számára, s hogy itt a megértés határán vagyunk. Látnunk kell a komolyság rendkívüli távolságát, s óvakodnunk kell a könnyű és gyors közeledéstől. Meg kellene szünnünk annak lenni, amik vagyunk, hogy Buddha igazságából lényegbevágó részt kaphassunk. A különbség nem a racionális pozícióban, hanem magában az életfelfogásban és a gondolkodásmódban van.”

Ennek megfontolásával a vallási „békés együttélés” mutatkozik követhető célként. Ez olvasható ki a II. Vaticanum említett nyilatkozatának záró soraiból is: „Az egyház elítéli az ember mindenfajta megkülönböztetését, mindennemű erőszakos cselekedetet, mely az ember ellen irányul, fajra, társadalmi állásra vagy vallásra való tekintetből, mert az ellentmond Krisztus szellemének. S azért a Szent Zsinat, Szent Péter és Pál apostolok nyomait követve, szenvedélyes komolysággal arra szólítja fel a híveket, hogy »viselkedjenek helyesen a népek között« (1 Pét 2,12), s amennyire csak lehetséges, és amennyiben az tőlük függ, éljenek békeségben minden emberrel (Mt. 5,45), mint az igazságban annak az Atyának a fiai, aki a mennyben van.”

Felhasznált irodalom: Oldenberg, Hermann: Buddha. sein Leben, seine Lehre, seine Gemeinde Cotta, Stuttgart, 1923. — Bareau, André: Bouddha, Présentation, choix de textes. Ed. Seghers, Paris, 1962. — Enomiya-Lassale, Hugo: Zen-Buddhismus. J. P. Bachem, Köln, 1966. Zen-Meditationen für Christen. Barth, Wellheim, 1968. — Suzuki, Daisetz T.: The Essentials of Zen Buddhism. E. P. Dutton & Co. New York, 1962. Mysticism christian and buddhist. Collier Books, New York, 1957. — Siegmund, Georg: Buddhismus und Christentum. J. Knecht, Frankfurt/M., 1968. — Rosenkranz, Gerhard: Der Weg des Buddha, Werden und Wesen des Buddhismus als Weltreligion. Evang. Missionsverlag, Stuttgart, 1960. — Dumoulin, Heinrich: Buddhismus der Gegenwart. K. Alber, Freiburg-München, 1969. — Jaspers, Karl: Die massgebenden Menschen. Sokrates, Buddha, Konfuzius, Jesus. R. Piper und Co. München, 1967. — Die Religion in Geschichte und Gegenwart. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1957.

Berki Viola: *A márciusi ifjú*

Orlay Petrich Soma (1822—1880): *Petőfi szüleinél*

Esztergom, Keresztény Múzeum

Foto: Szelényi K.

PETŐFI SZÜLEINÉL

Orlay Petrich Soma képe a Keresztény Múzeumban

A századvégi heti folyóirat — a Vasárnapi Újság — 1880. június 13-i számában megjelent nekrológ a következő értékelést adja a Petőfi-kultuszról elválaszthatatlan Orlay névnek: „...E név, mely most egyszerű sírkőre jutott, össze van forrva más nevekkel, melyeket obeliszkebe vésnek. Irodalomtörténetünk mindig emlegetni fogja Orlay nevét, valahányszor Petőfiről és Jókairól fog szólni. A pápai iskola triumvirátusát ismeri mindenki: Petőfit, aki színész akart lenni, Jókait, aki festőnek készült és Orlayt, aki a költészetért lelkesült. Mindenik más lett. Kettő a nemzet büszkesége. Orlay a toll helyett az ecsetet választotta. Lett jó művész, de magas röpülésében nem tudta követni két barátját...”

Valóban, Orlay Petrich Soma nevét elsősorban nem a ránk maradt, többnyire szignó és dátum nélküli festményei, grafikái, vázlatai őrizték meg, hanem költő-rokonának és testi-lelki jóbarátjának, Petőfinek legendákkal körülvett emléke. Szinte megható ez a kölcsönösség: Petőfi hiteles vonásait a daguerreotypián, Barabás Miklós kőrajzain, Mezey József egyetlen képén kívül leghitelesebben Orlay festményei örökítették meg, és a költő életrajzához is ő szolgáltatva a legértékesebb adatokat. Orlay, aki a Petőfi-kultusz egyik leghívebb és legbeavatottabb ápolója volt, így jutott a halhatatlan költő által a „halhatatlanok” közé.

ORLAY PETRICH SOMA MŰVÉSZETE. Orlay nem sorolható nemzeti festészetünk nagyjai közé, bár mint szervezőnek, elméleti és kritikai tevékenységet folytató művésznek nagy szerepe van a múlt század második felében kibontakozó magyar történeti festészet létrejöttében. Amikor iskoláit befejezve, Békés megyei joggyakornokoskodását követően, a velenői származású Marastoni Jakab 1846 őszén Pesten alapított képzőművészeti magánakadémiára jelentkezik, elhatározza, hogy festő lesz. 1847-ben egyik mecénása támogatásával Bécsbe kerül, ahol első mestere Georg Ferdinand Waldmüller. Az osztrák művész iskolájában elsajátítja a valóság részleteinek közvetlen és alapos megfigyelését, első munkáiban a realizmusra törekszik, és a biedermeier — lélekrajzzal motivált — hangulati elemeinek gondos kifejezésén fáradozik. Művészi törekvése, hogy megteremtse hazánkban az osztrák befolyástól mentes, sajátosan magyar történeti festészetet. A biedermeier nála népies elemekkel keveredik. Waldmüller 1848 áprilisában hivatalos levélben hívja fel a felelős magyar minisztérium figyelmét Orlayra, mint „az egyik legtehetségesebb magyar tanítványára”. Pap Gábor, az *Életképek* bécsi tudósítója, július 23-án a lap hasábjain felveti az „önálló magyar művészet” problémáit. Keserűen ír a társadalmi összefogás és a minimális anyagi alapok hiányáról, ami miatt művészeink képtelenek tehetségüket hazai földön kamatoztatni. Orlayról, mint festészetünk „új reménységéről” beszél. Orlay a szabadságharc után — amelyben maga is részt vett —, 1850-ben Münchenben folytatja tanulmányait, és másfél évet tölt Wilhelm Kaulbachnál. Későbbi, főleg történelmi témájú műveire már a müncheni akadémizmusnak — Kaulbachtól elsajátított — száraz, hideg, idealizáló felfogása nyomja rá bélyegét. Ez a felfogás kedvelte a sablonos képszerkesztési szabályokat, a tetszetős, de a festőiség szempontjából kedvezőtlen irodalmiaskodó témákat.

Mindennek ellenére Orlay művészetét a nemzeti és hazafias célok lelkes megvalósításának törekvése jellemezte. Összeforrt a nemzeti forradalom és a függetlenségi harc eszméivel. Ha mégis a szerényebb és kevesebb sikert elért mesterek közé kell sorolnunk, azt elsősorban az önhibáján kívüli rendszertelen tanulásnak, az ebből következő mesterségbeli fogvatékosságnak és az élete utolsó másfél évtizedében egyre súlyosbodó betegségének lehet tulajdonítani. Az egyik Orlay-tanulmány írója, Tehel Péter jegyzi meg róla: „...Tanult ember volt, mert jogász, még megyei ügvész is lehetett volna ... de ő anyagi áldozatot nem kímélve, és vállalva a nélkülözést is, festő akart lenni. Itt, a művészetnek ezen a területén látott olyan feladatot, amelynek megoldása igen fontos része a nemzet függetlenségi harcának: a magyar történeti festészet. sőt mondhatnánk, a magyar nemzeti festészet megteremtését. Erre más nem vállalkozott... Az őt követő nagy

nemzedék ezirányú munkásságának indulására is ösztönzően hatott... Ötvennyolc éves korában, aggastyánként, anyagi gondokkal küszködve kellett meghalnia. Haláláig hű maradt szeretett, lánglelkű barátja, Petőfi Sándor szelleméhez."

ORLAY ÉS PETŐFI KAPCSOLATA. Orlayt Petőfihez a vérségi kapcsolat és a bensőséges jóbarátság szála fűzik. A költő másodfokú unokatestvére. Petőfi atyai nagyszülei Petrovics Tamás aszói mészáros és felesége, Salkovics Zsuzsanna voltak. A költő nagyanyjának fivére, Salkovics Pál Mezőberényben telepedett le. Tőle származott leánya, Salkovics Karolin (Petrics Sámuel felesége), a festő édesanyja. Orlay, aki 1822. október 22-én született Mezőberényben, csak 1839 júniusában ismerkedik meg rokonával, a nála alig két hónappal fiatalabb Petőfivel. Orlay ebben az időben Sopronban tanul, és szüniejét közös nagybátyjuknál, Salkovics Péter mérnöknel tölti Ostffyasszonyfán. A tizenhat éves Petőfi zaklatott lelkiállapotban érkezik a vakációra, zsebében atya kitagadó levelével, melyet még Selmeceen vett kézhez a gyengén sikerült tanulmányi év atyai dorgatóriumaként. Petrovics István mészáros, a költő édesapja aligha képes követni felserdült fiának színes, csapongó és még kiforratlan szárnyalásait. Figyelmét és egész energiáját lekötötte az anyagi csőd, amelyben vétkes Salkovics Péter bátyja, Mihály, székesfehérvári mészáros is, és amelyben közrejátszott egy nem kevésbé balszerencsés üzleti vállalkozás az ercsi mészárszék bérlésével (1837). Az anyagi összeomlást betetőzte az 1838-as árvíz. A víz elsöpörte szabadszállási házát, előntötte a fülöpszállási tagon lévő termőföldjeit. Petőfi ilyen súlyos események után köt egy életre szóló barátságot a nyíltszívű, érzékeny lelkű és segítőkész rokonnal. Orlay később így emlékezik erre a barátságra: „1839-től kezdve, tehát tizenhat éves korától egész eltűnése előtti hétig, 1849. július 19-ig, majdnem szakadatlan érintkezésben álltam Petőfivel, s nemegyszer huzamosan együtt laktunk vagy utaztunk, s így közvetlen alkalmam nyílt gondolkozását, viszonyait, gyakran tettei indokát is kiismerni." Anélkül, hogy ennek a páratlan barátságunk részleteibe bocsátkoznánk, amely a nagy költő-üstökös pályafutását végigkísérte, csak vázoljuk azokat a mozzanatokat, amelyek hátterét képezik az Orlaytól reánk maradt Petőfi-témáknak és ábrázolásoknak.

A költő 1840 februárjától Sopronban teljesít önkéntesen vállalt katonai szolgálatot, és megkísérli, hogy felvegyék a városi líceumba. Gyakran megfordul a Ritter-ház Orlay által bérelt diákszobájában. Betegségét követő leszerelése után, 1841-43 között négy időszakot tölt Pápan, ahol a Petőfi-Jókai-Orlay triumvirátus — főleg önképzőkori működésével — élénk befolyást gyakorol a kollégium szellemi életére. Erre az időszakra esik az a baráti látogatás-sorozat, amikor az 1841/42. évi szemeszter végén Petőfi és Orlay Komáromban meglátogatják közös barátjukat, Jókait, majd Pest érintésével folytatják útjukat Dunavecserre, ahol egy hetet töltenek az árvíz után ideköltözött és elszegényedett Petrovics szülőknél. A nyárvégi kirándulás harmadik pihenője a mezőberényi szűrszabó, Petrics Sámuel otthona. Az Orlayéknál töltött rövid idő után Debrecenbe „rándulnak". A költő 1841-től a színészi pályával kacérkodik, és tanulmányait többször megszakítva előbb Ozorán, majd 1842 utolsó hónapjaiban Székesfehérvárott csatlakozik egy szintársulathoz. Amikor 1843-ban véglegesen elhagyja a pápai kollégiumot, Orlayval való kapcsolata néhány éven át csak levélváltásokra korlátozódik. Neki számol be elsőnek lelkendezve az 1846. szeptember 8-án Nagykárolyban bemutatott Szendrey Júliáról, aki iránt a költő immár sűrű szerelemre lobbant. Petőfi levelei időnként Bécsben is felkeresik a „képírónak" elszegődött jóbarátot, de személyesen minden valószínűség szerint már csak 1848 nyarán találkoznak Pesten, amikor Orlay Bécsből hazajön. Ebben az időben fog hozzá Orlay a közismert Petőfi-portré (esetleg egész alakos kompozíció) felvázolásához, mégpedig a Petőfi házaspár pesti lakásán. 1849-ben, amikor az Országgyűlés Szegedre teszi át székhelyét, a költő kiábrándultan Mezőberénybe költözik Orlayhoz, feleségével és alig féléves kisfiával. Orlay így emlékezik: „Petőfi elkeseredve, a haza ügyei ziláltsága felett, s egy ideig a rég nélkülözött családi örömeiknek akarván élni, a forradalom zajától valamennyire ment helyre, Mezőberénybe jött hozzám." A sors ironiája, hogy Orlay 1839-40 telén Sopronban elsőként festi meg csontra akvarelljét katonamundérba öltözött barátjáról, most pedig 1849. július 5-16 között vázolja fel a mezőberényi Petrics-ház tornácán az utolsó képet a civilruhás, ingujjra vetkőzött, kezében csibukot tartó Petőfiről, akinek távolba révedező szeme még nem láthatja a végzetes „harc mezejét".

ORLAY: PETŐFI SZÜLEINÉL. Az esztergomi Keresztény Múzeum tulajdonát képezi egy kisméretű (16×18 cm) kartonra festett olajkép *Petőfi szüleinél* címmel. A Genthon István által összeállított esztergomi topográfia a következőképpen ismerteti a kép származását: „A pesti Múcsarnokban vásárolva a művész hagyatékából”. Genthon magánfeljegyzései között az idézett mondatot megelőzi egy figyelemreméltó megjegyzés: „Petőfi ismerte a képet”.

A festmény Simor János esztergomi érsek-primás képtárának törzsanyagához tartozott. Maszlaghy Ferenc, a képtár gondozásával megbízott kanonok két leltárkönyvet készített a múlt századi törzsanyagról: 1873-ban és 1891-ben. A nevezett kép a második kötetben szerepel első ízben a 383-as sorszám alatt. A kézzel írt leltárkönyv megjegyzési rovatába Maszlaghy a következő szöveget jegyezte fel: „Ezen festményt, amely Petőfi előtt is igen kedves volt, a művész életében semmi áron nem akarta eladni, csak holta után bocsátottatott áruba; számos metszvény készült utána.” Közismert, hogy Orlay 1880. június 6-án bekövetkezett halála után, július utolsó hetében került árverésre hagyatéka. A Vasárnapi Újság 1880. augusztus 1-i száma a következőkben tudósít erről az aukcióról: „Orlay hagyatékát e hét első napjain árverezték. Sok műtárgy és érdekes emlék volt ott, de a nagy közönség nem igen érdeklődött. A kólyavetyén megjelenni szokott bandán kívül (mely a bútorokra árverelt) az elhunyt ismerősei, írók s művészek árvereztek a festményekre, emléktárgyakra stb. Nagy vetélkedés nem volt s 50-60 frtéért értékes festmények, 5-10 frtéért csinos vázlatok keltek el. A könyvek közül Petőfi költeményeinek egy példány 4 frt 10 kron kelt el, mert Petőfi sajátkezűleg írta belé: »Orlay Petrics Soma barátomnak és atyámfiának. Petőfi Sándor.« Petőfi egész nagyságú képét Szana Tamás vette meg 15 frtéért, s nem a Petőfi-társaság számára. *Attila menegzője*-t 40 frtéért vették meg Jókai számára, Rembrandt arcképét Hegedűs Sándor váltotta magához ugyancsak 40 frtéért.” Bár a sajtótudósítás nem említi Simor primás megbízottjának részvételét az árverésen, s a kérdéses képre sem történik hivatkozás, mégis arra kell gondolnunk, hogy a fent jelzett kép ezen az aukción került a Primási Képtár tulajdonába. Ezt megerősíti az a tény is, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött egyik kisméretű Orlay variáns, a *Petőfi Debrecenben* című kép vakkeretén a következő felirat olvasható: „Orlay Petrich Somától 1880. Júli 26-Vachott árverésen”. Ez a kép sem szerepel az árverési híryanagyban.

Felmerül a kérdés, mikor készülhetett a *Petőfi szüleinél* című festmény. A választ bonyolítja az a körülmény, hogy az esztergomi kép egy változatát a Budapesti Történeti (Kiscelli) Múzeum őrzi („Petőfi Sándor családja körében”, olajfestmény fára, 14,5×18,5 cm). A két festmény összehasonlításakor kitűnt, hogy a Kiscelli Múzeum képe következetes pontossággal festett, túlságosan is színes, szinte üres és lélektelen másolata a Keresztény Múzeumban őrzött képnek. A variáns a Petőfi-relikviákat gyűjtő Ernst-múzeumból származik, ahol mint Orlay művét tartották nyilván (bár jelzés és dátum nincs rajta). A Kiscelli Múzeum adattára — helyesen — megkérdőjelezi a kép eredetiségét. Az idegen kéz által történt másolást alátámasztani látszik az a megfigyelés is, hogy Orlay sajátkezű kópiáira mindig jellemző egy bizonyos művészi szabadság, egyfajta változatosság, amely az eredeti kép alapkompozíciójának több-kevesebb módosítását vonja maga után. Orlay másolatai tehát inkább változatok, mint szolgálai utánzatok. Az a csekély eltérés, amely a két képen felfedezhető — a Kiscelli Múzeum képeinek rovására —, inkább elnézésből, pontatlanságból ered, semmint művészi igényből.

A *Petőfi szüleinél* című festmény témáját kétféle már-már hagyományos értelmezés próbálja feloldani, alapvetően egy konkrét eseményhez rögzítve. Maszlaghy a „festmény tárgya és leírása” rovatba a következőket írta: „Petőfi Sándor, a költő, szüleinek elbeszéli élményeit”. Ferenczi Zoltán az Ernst-múzeum leíró lajstromában a Kiscelli Múzeumba került kép címében („Petőfi szavalja Szüleinél című költeményét”) az egyik értelmezést adja, Békés István pedig a *Petőfi nyomában* című könyvében az „Egy estém otthon” Petőfi-vershez köti a kép témáját. Kétségtelen, hogy Orlay Petőfi 1844. évi húsvéti dunavecsei látogatását örökítette meg. A költő erdélyi vándorszínészkedése után, betegségéből felgyógyulva indul el gyalogosan Debrecenből Pest felé. Petőfi és atyja között, mint már említettük, 1839-ben megromlott a jó viszony, annak ellenére, hogy a költő időközönként hazalátogat. Az apa nem tud megbékélni fiának hányatott életével, nem becsüli sem a poéta felátást, sem a folytonos vándorszínészkedést. Szellemsen írja le Kemechey Jenő Petőfi szüleinek magatartását — különködő, szertelen — elsősülött fiukkal kapcsolatban: „Az öreg szerette a csinos, fehér házat, ritka

hűvösséget adó pincével, abban borral, amelyre meghívogatta minden jó barátját. Az anya egészen más volt. A mérszárosné ifiasszony nem lehetett közönséges mérszárosné. Szárnya volt a lelkének. Az ő dajkadalaítól, meséitől, ezer kedves szavától, gyöngédségének simogató selymétől, álmaitól és álomfejtéseitől termékenyült meg a fia lelke. Ez az asszony költői szívet hordott magában. Amíg az apa a taglót adná fia kezébe, az anya jövődöt mond neki az örök életről..." Amíg az apa „nem tartja nagyra, hogy költő fia van” s a „makacs fej” „csupán a húsvágáshoz ért”: addig az anya sugárzó szemmel hallgatja, s mikor az apa nyugodni dül, az anya hozzásimul a fiúhoz és „száz kérdéssel áll elő”. A kérdések „tükrei voltak lelkének”. Ez az esős, árvizes tavasz meghozza Petőfi életében a révbe jutás reményét. Vörösmarty közbenjárására a Nemzeti Kör március 27-én megszavazza verseinek kiadását, és ajánlására a Pesti Divatlap új főszerkesztője, Vahot Imre segédszerkesztőként maga mellé veszi a fiatal költőt. Az állás szerény, de biztos jövedelmet és Vahoték pesti lakásának cselédszobájában állandó szállást biztosít a „szerkesztőségének”. Petőfi nagy tervekkel és lelkesedéstől fűtve keresi fel szüleit Dunavecسن a húsvéti ünnepeken (április 7-9.). És ha a Jókai Mór életrajzában szereplő Szűcs János vecsei néptanító békítő-engesztelő közbenjárása Petrovics István előtt a Sándor fiú nevében talán csak a nagy mesélő által kiszinezett jelenet, mégis kétségtelen, hogy az atyját megkövető fiú most már egyértelműen elindul azon az úton, hogy „a nemzet tanítója legyen, akire kicsinyek és nagyok egyaránt hallgatnak”. Valószínűleg a fiáért a maga módján jószándékkal, de szüklátókorúen aggódo édesapát immár megnyugtatta fiának végleges elhatározása, amelyről Petőfi Pákhhoz írt április 15-én Festen keltezett leveléből értesülünk: „Ami pedig engem illet, barrrátom!!! ami engem illet: lelépek a színeszi pályáról s tudom mi leszek? vagyis mi vagyok már úgyszólván? hát izé: a Regélő segédszerkesztője...” Petőfi a levél keltezése napján visszatér Dunavecse-re, ahol május végéig pihen, új munkakörének átvételére készülve.

A *Petőfi szüleinél* témája ehhez a húsvéti vagy április-májusi látogatáshoz rögzíthető. Az öszülő Petrovics István arcán derű és megnyugvás sugárzik, jobb-jában borospoharát tartva tekint lelkesen szavaló fiára, a költő anyja pedig szerényen, rokkája mellől figyeli gyermekét. A kép hangulata az „Egy estém otthon” című vers soraival konzonzáns, melyet a költő 1844 áprilisában írt Dunavecسن. A kép jelenetének interiőrjére Orlay az 1842. évi látogatásából emlékezhet, amely itt kissé békésebb, barátságosabb, idealizáltabb, mint annak idején lehetett: „Szívem szorul e két tisztas öreget oly szűkölködő állapotban látni, amiben találtuk. Egyes bútordarabok és még meglévő ruhaneműek boldogabb múltjukról tanúskodtak, s arcuk is, melyen a rossz viszonyok szülte mély fájdalom nyomai látszottak, részvételre gerjesztő volt. Különösen anyjának szelíd arcán volt az észrevehető, kinek még mosolyában is bizonyos keserű vonás vegyült. A ház, amelyet bérbe laktak, kisablakú volt, s két szobáját a közbeeső konyha választotta el egymástól. Az utcára nyíló szoba kocsmául szolgált, s csak a hátsó szoba nyújtott némi pihenést fáradt testüknek. Itt tanyáztunk mindnyájan...” — írja emlékezéseiben. A kép tehát a Petrovics otthon miliójét és a költő 1844. évi tavaszi látogatásának hangulatát tükrözi.

Bár az esztergomi festmény bal alsó sarkában egy elmosódott, jobb alsó sarkában viszont egy jól olvasható Orlay szignatúra látható, a mester nem látta el keltezéssel. Orlay halála előtt hat évvel, 1874-ben a Fővárosi Lapok szeptember 17-i számában nyílt levelet közöl Várady Antalhoz Petőfi életrajzára és arcképeire vonatkozóan. A vitalevél lényegesebb részeit idézzük: „En háromszor festém Petőfit természet után, először tanuló koromban Sopronban, mint katonát, tenyérnyi kis képben. Ezt ő elvitte magával, s később katonatársa: Kupis Vilmosnak ajándékozta... Másodsor 1848 nyarán életnagyságú mellképben kezdtem festeni, de Petőfi az akkori mozgalmak közt Pestet rögtön elhagyván, a mű befejezetlen maradt, ilyen állapotban van nálam ma is, s bár a kezdőnek technikai hiányait elárulja, élethűségénél fogva mintául szolgálhatna egy jó arckép készítéséhez... Harmadsor 1849-ben Mezőberényben kezdtem festeni, midőn Petőfi a forradalom menetével elégtelen lévén, attól vissza akart vonulni. Ez a kép kicsinyben, de egész alakban van festve, ülő helyzetben, pongyolában. Ez arcképet sem fejezhettem be természet után, mert Egressy Gábor véletlenül Mezőberénybe jövén Petőfit megingatá föltett szándékában, s akkor — rövid habozás után — a művésszel együtt ment el a balvégzetes erdélyi útra, honnan nem tért többé vissza. Petőfi elveszvéen, a képet magamtól fejeztem be.” Orlay tehát csak három — Petőfi életében, természet után készült — festményről tesz említést (vagyis olyat, amelyhez

Petőfi modellét ült), ez azonban nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az 1848-ban készült mellkép-vázlatról ne készülhetett volna több változat is, még Petőfi életében. Természetesen az sincs kizárva, hogy Orlay — három évtized után — már elfeledkezett Petőfi olyan képeiről — esetleg ceruzavázlatokról —, amelyet a költő lakásának interiőrjében készített. A *Petőfi szüleinevel* című képen a költőt rövid bajusszal, szakálltalanul és sujtásos atillában, kihajtott ingnyakkal ábrázolja, az 1848-as portréhoz hasonlóan, s bár Ferenczi Zoltán az Ernst-múzeum leíró lajstromában az esztergomi kép változatának, valamint a Petőfi-szülőkről készült grafikának elkészítési idejét 1842-re datálja, ezt a kelteztést korrigálnunk kell. Orlay 1842-ben még nem rendelkezhetett a fent nevezett képek megfestéséhez, illetve megrajzolásához szükséges mesterségbeli tudással, s a jelzés nélküli műveket Ferenczi valószínűleg csak azért datálta 1842-re, mert ebben az évben járt Orlay Dunavécshén.

A *Petőfi szüleinél* elkészítése feltételezi a Petrovics szülőkről készült portrét, amelyről a Vasárnapi Újság az 1880-as áruverést követő augusztus 22-i számában a következőket írja: „Orlay Soma hagyatékából egy becses ereklyét megmentettek a zsigibvásárra jutástól. Ez ereklye a Petőfi szüleinek arcképe, melyet Orlay 1848-ban természet után rajzolt. A család ezt nem bocsátotta árverésre, hanem megörzi. A két arckép másolatát lapunk évek előtt közölte volt.”

Ezért, ha a *Petőfi szüleinél* című kép egyelőre nem is helyezhető el pontosan az Orlay-képek kronológiailag még meghatározandó sorába, stílusjegyei a festő korábbi — még realista-biedermeier — korszakára utalnak. Talán emlékképként készült, amikor a Petrovics szülők elhagyva az Alföldet és átmeneti váci otthonukat, 1848 koranyarán költö a gyermekük pesti lakásába költöztek.

A Keresztény Múzeum Orlay-festménye nemcsak a barát és rokon festő által is ápolta — a múlt századtól folyamatosan fejlődő — Petőfi-kultusz egyik szerény tanúja, hanem a halhatatlan költő és szüleinek egyetlen közös relikviája.

Felhasznált irodalom: A magyarországi művészet története I. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1961. — Hatvany Lajos: Így elt Petőfi I-II. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967. — Várkonyi Nándor: Petőfi arca, Janus Pannonius Társaság kiadása, Pécs. — Várkonyi Nándor: Az üstökös csóvája, Dunántúli Magvető, Pécs, 1957. — Rózsa György: Petőfi Sándor képmásai, Irodalomtörténet, 1951/2. sz. — Bekés István: Petőfi nyomában, Gondolat Kiadó, Budapest, 1959. — Tehel Péter: Orlay Petrich Soma Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve, Budapest, 1952. — Ferenczi Zoltán: A Petőfi-terem, Az Ernst-múzeum leíró lajstroma, Ernst-múzeum kiadása (II), Budapest, 1922. — Ernst Lajos: Petőfi arcképei, Ernst-múzeum kiadása (III), Budapest, 1922. — Magyarországi Műemléki Topográfia I. Esztergom műemlékei, 1. rész. Összeállította: Gen'hon István. Kiadja a Műemlékek Országos Bizottsága, Budapest 1948. — Budapesti Szemle, 1879. 367. lap. — Vasárnapi Újság, 1861. 11. lap. — Fővárosi Lapok, 1874. szeptember 17.

RÓRAY LÁSZLÓ

PETŐFI A NYUGATBAN

Amikor Ignóus *Kelet népe* című cikkében meghirdette az új „honfoglalást” („S így van megírva, hogy égen és földön, tudásban, szépségben és munkában mindenütt honfoglaló legyen kelet népe”), s a magyar múlt jellemző törekvései fölött is szemlét tart, Arany János, Arany László és Vörösmarty neve mellett nem említi Petőfiét. Toldit, Hübele Balázst vagy a romantikus életszemléletet jellemzőnek érzi a magyarságra, de Petőfi magatartását nem. Ez az elhallgatás, meg nem értés, az ellenszenvnek fel-felbukkanása, kendőzött vagy kendőzetlen megfogalmazása sokáig jellemzi majd a Nyugat Petőfi-képét. Hogy miért, arra vonatkozóan érdekes adalékok szolgáltathat *Hatvany Lajos*nak a Petőfi-könyvtár új kötetéről írott bírálatát: „Sajnos Petőfi kortársai nem értették meg hivatásukat. A festők Petőfi külsejét, az írók pedig Petőfi benső képét hamisították meg: hol hős, hol örökvíg bohème ... senki se követi őt élete vérpíros nyomán. A róla elnevezett irodalmi társaság is a vezércikkek ponyva-petőfijének cultusát terjeszti, nem is sejt-

ve, hogy az eszményítésnek és anekdotizálásnak nincs többé helye a mi világunkban, mely Petőfi személyétől távol áll, eszményeiből kibontakozott, s ezért minden eddigi nemzedéknél elfogulatlanabbul, mint élvező és ítélő áll a művész elé." Egyfelől hát az új irányzat ifjonti hevületből fakadó göggye, másrészt a meghamisított s a hivatalos irodalompolitika által elrajzolt portré a magyarázata ennek az ellenérzésnek: az „önérzettől duzzadozó” (*Schöpflin Aladár* jellemző szavai) ifjú nemzedék egyként szemben állt az akadémiai körök konzervativizmusával s a virágzó bulvár-irodalom közönségkultuszával is. Petőfit mindkettő kiszajátította magának: a nemzeti klasszicizmus bálványává emelték az egyik oldalon, meghamisítva eredeti lényegét; életének romantikus lángolása lett a fő téma a másikon, s közben az „igazi” Petőfi képe egyre halványult a köztudatban is, az értők között is. A nyugatosok azzal a biztos tudattal indultak, hogy amit ők kezdeményeznek, „új utakra fogja terelni a magyar irodalmat”. S ezen az új úton — úgy hitték — a jelenségeknek és a múltnak is minden áron új perspektíváját kell keresniök. Ugyancsak Hatvany Lajos írta két Petőfi-fordításról szólva, hogy a költő igazi terrénuma nem is a líra, amely megfakult az akkori olvasó számára, hanem az epikus műforma. „Azt hiszem — mondja a többi között —, Petőfi alig mutatta magát a lírában olyan egészen, tetőtől-talpig felénk fordulva, mint épp a Bolond Istók című beszélyben. Verses beszély, mint a János vitéz, az európai literatúrában még csak egy van, Mistral Mireioja... A német irodalomnak sosem volt ily elbeszélése. Petőfi Apostola, az első socialista epos, melyben még ma is több a robbantó anyag, mint minden másban, amit azóta különösen németek programszerű szentimentalizmussal e nemből alkottak.” Noha Hatvany e megállapításaiban van igazság, s az Apostollal kapcsolatos havenyészett értékelése messze túlmutat a kor átlagánál a műről alkotott felfogásán, mégsem innen táruul fel Petőfi igazi költői nagysága és újszerűsége. (Érdekes, a német kultúreszményekkel kapcsolatban majdnem hasonlóan fakad ki Nagy Zoltán, Oláh Gábor Petőfi-könyvét bírálva.)

Érthető s a kor elfogultságából könnyen érzékelhető, miért váltott ki oly hangos ellenkezést, sajtóhadjáratot az a kötet, melyet Ady Endre állított össze a nagy költő-előd forradalmi verseiből. Ady *A forradalmár Petőfiről* írt, új szempontokat nyitó tanulmányában nyíltan meg is mondja, mi volt a szándéka az antológia összeállításával. Igaz, részint talán koncepciózus óvatosságból hozzászói, hogy Petőfinek ezek nem a legjobb versei, de „ha Petőfit politikailag és társadalmilag éppen a radikális átalakulások gyűlöllői foglalják le maguknak, nemes kötelességünk Petőfit azoknak visszaadni, akiké volt. Mert a szabadságmozgalmakra nagyon rossz idők járnak most Magyarországon, s Petőfi forradalmár utódjai (Petőfinek a polgárnak, a politizálóknak, az agitálóknak az utódai) nem engedhetik át az ügyis kegyetlen és hatalmas ellenségnek az ő Petőfijüket”.

Adynak talán az a felismerése a legdöntőbb, hogy Petőfi alapvetően politikus költő, s hogy a helyesen értelmezett, a maga teljességében idézett Petőfi politikum is lehet: az adott korról való szembenállás dokumentálása, a forradalmiság vállalása. Ezért írja, hogy Petőfi nevével és eszméivel évek óta „csúnya komédia” folyik, és „teljes vakmerőséggel már teljesen magukénak hirdetik... azok, akiket Petőfi a legjobban utált. Népellenes urak, apáca-telepítő mágnás-asszonyok, cifra reve-rendás papok s nagyurak galád szolgái jönnek elének — Petőfivel. És azok, akiket Petőfi még jobban utált: a gyávák, az üres, hazug honfiaszkodók, és mindenek fölött a rossz írók, a tehetségtelenek”. Ezekkel akart leszámolni, amikor a forradalmár Petőfit idézte, mert „már régen láttam, hogy Petőfi meghamisítóival igazán elbánni csak egy ember tudna: Petőfit. Jöjjön ellenük Petőfi maga, a maga szociális hitvallásával, a maga csillapíthatatlan és határtalan forradalmiságával, a saját verskorbácsaival. Úgy látszott, hogy a körülmények is segítenek a régi háborús tervemben: Petőfivel megfenyítettetni Petőfi ál-barátait.”

Ez a Petőfi-kép, a forradalom vállalásának, a világ átalakíthatóságának ez a biztos tudata nem csak a hivatalos irodalompolitika ellenérzésével találkozott: a Nyugat maga sem követte Adyt. A legjobb bizonyossága ennek Babits Mihály *Petőfi és Arany* című tanulmánya, amely sokáig meghatározta a kor Petőfi-képét, részben azért, mert Babits az igazságtézés igényének hangoztatásával közeledett Petőfi költészetéhez. Már a bevezetésben ezzel az attitűddel idézi a két pártot, amelyik azon verseng, melyikük költője a különb, Arany-e, kit hívei „bizonyos arisztokratikus magasságba helyeznek Petőfi fölé”, vagy Petőfi, kinek nevét Ady „túl-zott követői” tüzték zászlajukra. Babits ekkortájt még meglehetősen ellenszenven nézte Ady költészetét és magatartását, érthető, hogy elsősorban őt és iskoláját, illetőleg a neki tulajdonított romantikus zseni-elméletet hibáztatja a kép torzulásai

miatt. „Ady iskolája — írja —, melynek igen romantikus ideálja van a zseniről, mint Balassiban és Csokonaiban, úgy Petőfiben is ennek az ideálnak a megtestesülését szeretné látni; ők Petőfi regényes életéből, idealisztikus forradalmi politikájából, s némely fiatalos affektált rakoncátlanokodásából akarják megalkotni Petőfi képét, megfedkezéven mindazokról a vonásokról, melyek az ő ideáljuknak ellentmondhatnának.”

Hartmann János *Petőfi-tanulmányok* című könyve fő értékének Babits azt tartja, ami a fő hibája: „megéreztetni velünk, milyen mély belső összefüggés van Petőfi korlátatlan forradalmi természete s erkölcsössége és — bizonyos mértékben így nevezhető — korlátoltsága között.” S ezek előrebocsátása után írja le Babits a sokat idézett s joggal elmarasztalt sorokat: „Mert tény, hogy Petőfi a legerkölcsebb és (erkölcsi szempontból) a legkorlátoltabb költökhöz tartozik, akik valaha éltek, s aki csak a forradalmi külszint hajlandó benne látni, alaposan félreismeri. Legmélyebb hajlamai és nézetei Petőfit tökéletes nyárspolgárrá teszik, s jobban vizsgálva még forradalmiságán is észrevesszük ezt a (nincs jobb szó) nyárspolgári színezetet. A fődolog, hogy Petőfiben e két véget: forradalmiság és nyárspolgárság, korlátatlanság és korlátoltság szorosan összefügg, mert egy tőből fakadtak, szülőjük az egészség. Petőfi valóságban tipikus egészséges kedély, amihez éppúgy hozzátartoznak az erőtlenség és egészségtől duzzadó túlzásai, mint mély erkölcsi érzése és optimizmusa. Petőfi forradalmiságában semmi sincs a dekadensek forradalmiságából; sőt, annak éppen ellentéte.”

Babits tanulmányának némelyik megállapítása teljesen átment a köztudatba, feltétlenül vallatónak kell hát fognunk írásának forrásait is, hogy megnyugtató képet nyerjünk Petőfivel kapcsolatos nyilvánvaló ellenérzésének okáról. Negyedszázaddal később — túl az ifjúság túlzásain, melyek e tanulmányban is ott lappanganak — egy mellékmondatában ezt írja: „En gyermekkoromban Petőfiből, Aranyból jöttem rá először, hogy mi a költészet. Vörösmarty idegenebb volt, fenségebb és szinte mondhatnám, félelmesebb”.

Ifjúságában is foglalkoztatta Petőfi, már csak azért is, mert az 1903-04-es egyetemén év második felében Beöthy Szoltnak két előadását is hallgatta az egyetemen. S az egyik, *A magyar irodalom Petőfi és Arany korában* című kollégium nyilván hozzájárult Petőfiről alkotott — s aligha tévedünk, hogy épp Beöthy hatására is negatív — képének kialakulásához. Az a portré, melyet Beöthy rajzolt Petőfiről, a hangos magyarkodástól kezdettől idegenkedő Babitsot nyilvánvalóan a költő ellen hangolta. S ez az elutasító magatartás csak lassan enyhül. Már a *Petőfi és Arany* után alig öt esztendővel írt *Magyar irodalom* című vázlatában is tompítja a kép kiélezettségét negatív vonásait. bár alapkonceptiója e két írásának bizonyára ugyanaz, hiszen most is megismétli, hogy Petőfi alapján teljesen egyszerű lélek, s kevés árnyalata van költészetének, de már nem utasítja el friss egészségét. „Petőfinél félreértettebb alakja nincs a világirodalomnak — mondja —. Az a romantikus sablonhős, akit Petőfiben dicséretet a külföld, egy tipikus legendá — nem Petőfi. a költő. Azt, ami Petőfi iazai nagysága, a szemet, a kedélt, a nagy gyermek egész friss, ép, nagyszerű lelkét, e csodálatosan éles és természetes naturalizmusát a fiatal látásnak: hol sejtik? hol bányák? Pedig Petőfi a legkönnvebben fordítható költő: csupa ötlet, s oly kevés árnyalat!”

Gellért Oszkár az *Egy író életében* érezteti, hogy Babits Petőfiről rajzolt képét a Nyugat körében is bizonyos ellenérzés fogadta. Alighanem téved azonban, amikor úgy érzi, hogy Babits tanulmánya csak játék a szavakkal, mint az a verse, amelyben a kancsók kincseről és a kincsek kancsójáról ír. S ezt a belső kontroverziát jelzi Hatvany Lajos *Petőfi-tanulmányok* című írása is, melynek kiinduló pontja, ugyanúgy, mint Babitsé, Hartmann János könyve. Hatvany szerint „az ő tanári könyve arra mutat, hogy ez a jelszó, Petőfi, ki pedagógiai szempontból is hasznosan kisajátíthatónak bizonyult, s ki az iskolákban a költészet iránti fogékonyságot annyi ideig pszuzlította, ma már kimulófélben van. Nem kár érte. S főleg nem lesz kár érte, ha Petőfi cultusát a Petőfi-csalók kezéből, tisztességben Hartmannhoz hasonló, eredetiségében nálánál szabadabb szellemű kutatók veszik át”.

Valójában sokkal mélyebben gyökerezik annak az ellentétnek az oka, amely Babits és Ady Petőfi-tanulmánya között feszül. Amikor Babits Arany magatartását érzi követendő példának, s morális komolyságát, felelősségérzetét állítja a kor elé mint paradigmát, voltaképp egy, a század elején jellegzetesnek mondható s világirodalmi párhuzamba állítható értelmiségi attitűdöt fejezett ki, a lélek vi-

lágába vágyva a hétköznapi szennyezése elől. Az Ady-Babits ellentét — mint ezt *Király István* kimutatta — voltaképp két értelmiségi magatartás-típus ellentéte, s alapját nem elsődlegesen kettejük alkati elterése, nem is életmódjuk különbözősége, a zsurnaliszta és latejner tanári életforma eltérése, s nem is feltékenységük magyarázza, hanem elsődlegesen eszmei-világnézeti okok. A fiatal Babits és Ady közötti kontroverzia — mely kétségtelenül Petőfiről kialakított képük ellentétes vonásaiban is megmutatkozik — legmelyebb tartalma (s itt megint *Király István* szép megfogalmazását idézzük): „a valóságvállaló és a valóságellenes teljességakarás nézett bennük szembe. Két kimagasló, konzseniális költői példán át, rögtön a kezdet kezdetén, a század elején megfogalmazódott a huszadik századi értelmiség jobbainak két lehetséges útja. Megjelent egyfelől a közéleti szenvedélyű, néppel együtt élő értelmiségi, azaz néptribun, ahogy Lenin hívta. S megjelent másfelől — az eredeti techné, mesterség értelmében véve ezt a szót — a technicistának, azaz — az öncélú művésnek, a pusztán szakembernek aszkéta típusa.” Ez az elsődleges magyarázata annak, hogy Ady felfedezte s vállalta a forradalmár Petőfit, Babits pedig nyárspolgárnak érezte, mert mint „a kapitalista társadalom tehetetlenül lázadó, nonkonformista intellektueljei általában, s mint a meghasonlott, cél és eszmények nélkül élő kispolgárok mindig, nyárspolgáriságnak könyvelt elő is mindenfajta életigenlést, valósághoz való pozitív viszonyt, minden normalitást”.

Ezzel együtt persze azt is észre kell vennünk, hogy Ady és Babits oly különböző és más-más vonásokat kiragadó Petőfi-képe a Nyugat és az irodalmi hagyomány kölcsönhatásának is jellemzője. Abban egységesek voltak a lap írói, hogy valamennyien szűknek érezték az irodalmi fórumok adott lehetőségeit, s azokkal szemben egy másfajta eszményt igyekeztek megfogalmazni. Míg azonban Ady vállalta a legpozitívabb, a társadalmi változásokat akár forradalom útján is megvalósító magatartásformát, Babitsot sokkal inkább kötötték osztályának korlátai, és a hagyományokhoz való viszonyában is inkább a polgárság irodalomszemléletének válságjelei jutottak érvényre. 1919 után azonban — Sötér István erre az évre teszi a fordulat időpontját — irodalomszemlélete s benne Petőfiről alkotott képe is alapvetően megváltozott.

A Nyugatban e két polaritás között megfigyelhetünk egy harmadik törekvést is, amely *Szabó Dezső* Petőfi-tanulmányában fogalmazódik meg a legpregnansabban. Ő „abszolút tévesnek” tartja a költő és művész „skolasztikus” szembeállítását. „Megvallom — írja Adyval is, Babits-csal is vitázva a sorok között — én nem látom azt a nagy különbséget, mit pláne ellentété árvereznek — Petőfi és Arany között. És ha az egyezéseket és különbözőségeket csoportosítom, a temperamentumon kívül igen sok esik az életkor és a körülmények különbözőségére. Egy 26 éves korában eltűnt gyerekmber pályáját csak bizonyos határok közt lehet összehasonlítani egy 65 éves élet eredményeivel.” *Szabó Dezső* álláspontja szerint Petőfi is, Arany is „robosztusan egészséges” művészlélek volt. Állítását azzal igazolja, hogy a művészi egészség fogalmát igyekszik megfogalmazni. Szerinte ennek lényege az alkotásba vetett hit (jellegzetesen szabódezsői gondolat). Tévesnek tartja Babitsnak azt a vélekedését is, hogy Petőfi kevés színnel és árnyalattal dolgozik. Valójában Petőfi mindig a legmelyebbre ás, s a lényegyet igyekszik kifejezni. Az ilyen költőtípustól messze esik „az intellektualizmus dandyskedése” (ez Ady-nak szól). Aki Petőfi lelki habitusát akarja megfejteni, mondja *Szabó Dezső*, annak mindenekelőtt a lélek „dinamizmusára” kell figyelnie, ez alkotásainak és egész világlátásának motorja is. Nagyon érdekes, amit Petőfi forradalmi költészetéről ír. Ebből válik nyilvánvalóvá, hogy az a forradalomeszmény, amit Petőfi képviselt, s amire Ady oly konzseniálisan érzett rá. *Szabó Dezső* számára idegen: „Petőfinél a szabadsági szenvedély nem politikai ráneveltség, nem a korból vagy a könyvekből beszívott szenvedély, nem költői hivatás, ez az ellentét test-lelkének organikus megnyilatkozása, melyet még érzeikeiben is hatni látunk.” Azzal, hogy Petőfi forradalmi költészetét csuonán lelki megnyilatkozásokra redukálja, voltaképp Babits felfogásához közeledik, s a század elején jelentkező liberális eszmény kifejezőjévé válik.

A magát modernnek valló irodalom meglehetősen ellenszenvvel figyelte a népiesnek nevezett költészetet; ennek részben az a magyarázata, hogy az önmagát anakronisztikusan túlélő nép-nemzeti iskola ezt mint világnézetet, mint a konzervativizmus apológiáját akarta megőrizni. Ezért hangsúlyozza *Szabó Dezső* azt is, hogy „Petőfinél a népdal csak dallamában s az érzések szuggesztíójában őrizi funkcióját”. Végül „elfejlődik tőle, s egy sajátos művészeteszményt terem”. (Ez a meglátás persze megint épp Petőfi költészetének lényegével, a demokratizmussal ellenkezik.)

A különben sok érdekes meglátást tartalmazó tanulmány értéke, hogy *Az Aposz-tol* jelentőségére figyelmeztet, mint olyan műre, amely teljesen fejezte ki a kor világnézeti és filozófiai kérdéseit. S azt is szorgalmazza, hogy Petőfi költészetét, annak lényegét ismét eleven hatóerővé kellene tenni. Ezekkel a fontos és helyes megállapításokkal együtt Szabó Dezső voltaképp azt a művész-eszményt igazolja Petőfiben, amelyet önmagában igyekezett kialakítani.

Ady és Babits — mint ezt már hangsúlyoztuk — a huszadik század két lehetséges haladó értelmiségi típusának nézőpontjából közeledett Petőfi felé. *Szász Zoltán*, a hírhedt Petőfi-revizió meghirdetője, alapvetően kispolgári exhibicionista attitűdből vetette fel Petőfi értékének kérdését. Nem véletlen, hogy tanulmánya elé Ignotus, a Nyugat szerkesztője bevezetést is írt, amelyben hangsúlyozza, hogy a Nyugat nem azonosítja magát a képpel: „*Szász Zoltán* barátomnak megvan a maga — mint a tanulmánya mutatja: fanatikusán vallott — véleménye Petőfi egyéniségéről, költészetéről és emberi s irodalomtörténeti jelentőségéről. Hogy e nézeteivel, kivált ami az értékelést illeti, magában áll, s hogy nem kell ezeket vallania annak, aki különben Vörösmarty Mihályt éppoly nagynak látja, mint ő, azt elárulja hangjának indulatossága, s ez egyben magyarázza is az indulatosságot. A Nyugat szerkesztősége különösen nem ért vele egyet, de hiven a saját liberalizmusához, megnyitja e szemle kapuját egy ennyire erős meggyőződés előtt.”

Szász Zoltán mindenekelőtt Petőfi költészetének jelentőségét és esztétikai értékeit kérdőjelezi meg. Szerinte „primadonnája ő a magyar irodalomtörténetnek, bálványozott cigányprimása a magyar kedélynek”. S jellegzetesen arisztokratikus góggal azt hozza fel egyik fő kifogásul, hogy műveit, kivált a János vitéz, falják a műveletlen parasztok, a polgárság pedig az ő szemén át látja március idusát. „Vajon maga a nép — veti fel indulatosan a kérdést —, illetőleg az a csoport, réteg, osztály, melynek elismerő ítélete ez a széleskörű kedveltség, esztétikailag elég fejlett-e ahhoz, hogy a legmagasabb elismerést adományozhassa?” Szükségesnek véli, hogy költészete értékét megfelelő szintre szállítsa le a hozzáértő, mert „éppen most, amikor bizonyos jelenkori irodalmi mozgalmak ellensúlyozásul Petőfi kultuszát különösen vadul lobogó, orrfacsaróan füstölgő lángolásra egykeznek szítani, nagyon is időszerű ennek a költőnek a revíziója.” Ez a megállapítás egyként irányul a hivatalos irodalom, de Ady Petőfi-kultusza ellen is. Hogy Ady Petőfi-képét, illetve rokonságát is támadja, azt nyilvánvalóvá teszi, hogy igyekszik különböző irodalomszociológiai tények alapján részletesen megokolni Petőfi nagy népszerűségének magyarázatát. A népszerűségtől pedig — táplálkozzék az egy valóban romantikusan lobogó élet kultuszából, vagy a magyarság-eszmény helytelen felfogásából — el kell vonatkoztatnia az elfogulatlan ítélszék (mert magát annak véli).

Hogy mennyire kispolgári indítékú ez a bíráló, mi sem jellemzi jobban, mint az a mód, ahogy Petőfi költészetének demokratizmusát elemzi: „Legjellemzőbb költészetére nézve bizonyos barbár féktelenség, sőt salakosság is, amelyet magasabbrendű, kifinomodott művészi érzék ritkán szabályozott s tisztított meg, nos a magyarság átlaga is, Petőfi korában főleg, de azért ma is, költészeti szempontból ilyen barbár, s a magasabbrendű, kifinomult, kitisztult költészet iránt meglehetősen közönyös.”

Az a művészi modernség — mely sajátosan áttételes formában a Nyugatban is jelentkezett — a stílus megújítására is kísérletet tett. Szász Zoltán is éles bírálatot mond Petőfi nyelvezete, kifejezésmódja felett: „Legfőbb érv Petőfi költői alcsőrendűsége mellett verseinek nyelvezete, az az egész stílus, mely műveit jellemzi, s mely számomra legalább, már első elolvasáskor mint a közönségesség és selejtesség képviselője jelentkezik.”

Sajátos szempontok alapján mond ítéletet Petőfi politikai magatartása és ennek költői vetülete fölött is. Vörösmartyéval hasonlítva össze világnézetét, elismeri, hogy Petőfi „haladottabb”, de döreségnek véli költészetét pártpolitika szempontja alapján értékelni. Szerinte Petőfi nem igazán szocialista, „műveiben óriási mértékben túlnyomóak a nacionalista, sőt chauvinista kitérések. marxista értelemben szocialista nem volt, mert a szegénység és nyomor síránkozó fájfalásánál tovább nem jutott, világpolgári elvei pedig nem fakadtak szívéből, mely — hangozzék ez akár dicséret, akár gáncs gyanánt, mindegy — teljesen magyar volt. hanem teljesen idegen, mesterségesen lényében ojtott jelszó-meggyőződések voltak”.

Szász Zoltán tanulmányában érdekes módon elegyedtek egyrészt a Nyugat körének a hivatalos irodalommal szemben érzett ellenérzései — melyek Babits Petőfi-képét is negatív irányban módosították —, másrészt a művészi modernség

különböző, meg nem emésztett, s kellő mélységben meg nem értett hatásai. (S ráadásul még lényének indulatos vonásai, melyek majd minden írásában éreztetik nyomukat.) Ebből a meglehetősen kialakulatlan szellemi pozícióból hirdette meg Petőfi elfogult revízióját, amely ellen nemcsak a Nyugat szerkesztője jelentette be ellenvéleményét, hanem hamarosan Schöpflin Aladár is (aki korábban néhány kisebb recenziójában már elmondott néhány fontos adalékot Petőfi értékelésével kapcsolatban). Neki is az a véleménye — s ebben megegyezik a Nyugat egész körével —, hogy a Petőfi-kultusz ápolása olyanok kezén van, akik arra érdemtelenekek, s meghamisítják a költő igazi lényegét és mondanivalóját. Valóban szükség van Petőfi visszahódítására, valóban revidálni kell a róla mesterségesen kialakított torz képet, de nem úgy és nem azokkal a szempontokkal, amelyeket Szász Zoltán alkalmazott. Hangsúlyozza, hogy mindaz, amit Szász Zoltánnal szemben Petőfi védelmében elmond, csak vázlat, s egyszer majd szándékában van teljes portrét rajzolni a költőről. E kép lényege az lesz, hogy Petőfi a nagy szintézis-teremtők közül való, aki nem a népdal felé haladt, hanem például a *Szeptember végéig* írta meg. Véleménye szerint Petőfi tündöklő élete valóban alkalmas volt arra, hogy világhírt szerezzen neki, de ez az élet elfedte költészetének igazi mélységeit és lényegét. Amit Szász Zoltán az életben és életműben alacsonyabb rendűnek érez, az voltaképp a kor tükröződése s egy végérvényesen még ki nem alakult ifjú lélek szenvedélyes túlzása.

Tanulmányát az alábbi következtetéssel végzi — a megfogalmazott gondolat a Nyugat egyik kritikái irányzatának vezérlő elve lesz: „Szász Zoltán ellenséges indulattal nyúl Petőfihez. Ez az ellenséges indulat elveszi a jogát attól, hogy egyáltalán hozzányúljon. Az egyetlen út, amely egy költő megértéséhez vezet: a szeretet útja. Aki gyanakvással, szeretetlennül, rosszindulattal szól a költőről, annak nem is lehet róla meghallgatásra érdemes mondanivalója.”

Schöpflin tulajdonképpen a Nyugat haladó szárnya nevében mondott ítéletet Szász Zoltán elfogult vélekedése fölött. A Petőfi-revizió meghirdetője egy meglehetősen rövid és erőtlen polemikus írásban megpróbált válaszolni bírálójának, védelmezve a kritikusai elfogultság, harag és ellenérzés jogát, de tanulmányát nem folytatta tovább — noha annak további részeit ígérte még közölni —, s ezzel a golyóváltással a Nyugat szellemiségéhez méltatlan revízió be is fejeződött. Petőfiről egyelőre nem is esik említés. A múltidézés kísérleteit elnyomja a világháború fenyegető kísértete, majd valósága, s az írók csak akkor idézik majd vissza a hagyomány nagy képviselőit, amikor a veszített világháború s a forradalmak után egy olyan világrend sötét kárpitja borul föléjük, melyben csak a nagy példaktól várhatnak enyhületet és útmutatást. 1923. január elsején, születése százévesztendő fordulóján ad majd ki Petőfi-emlékszámot a Nyugat, élén Babits „bátor versével”, a *Petőfi koszorúival*.

A Nyugat Petőfi-számának egyik legértékesebb tanulmányát Schöpflin Aladár írta. Továbbfejlesztve azokat a gondolatait, melyeket a Petőfi-revizió kapcsán fejtett ki, végeredményben azt a korábbi képet is teljességében elveti, melyet Babits festett Petőfiről szóló tanulmányában. A jövődő nemzedékre apellál, amely „majd megpróbál a mostani közvélemény elé állított, minden szempontból meghamisított Petőfi helyett egy másik, igazabb Petőfit megismerni”. Elsőnek említi azt a rokonságot, amely Petőfi költészetét Advéval fűzi össze. „Petőfi abban is merészebb és originálisabb minden kortársánál és Adyig minden más magyar költőnél, hogy a végsőkig levonta a maga költő-voltának összes konzekvenciáit. A világgal és a magyar világgal szemben való álláspontja teljesen a költőé, míg más nagy költőink, köztük Vörösmarty és Arany is többé-kevésbé a közéleti ember általánosabb attitűdjében állnak a világgal szemben.”

Schöpflin képeinek és elemzésének az adja az igazi jelentőségét, hogy Petőfiben véli megtalálni a modern költő első igazi típusát, aki bizonyos vonatkozásokban korszerűbb, előbbre mutató jelenség, mint Arany János: „Mióta színész-élettel felhagyott, s mint költő szóhoz jutott, soha nem gondolt már az egzisztencia-lehetőségre, hivatalra, állásra, írói tollával kívánta fenntartani magát. Ezzel a vonással is teljesebbé válik a modern költő típusához való tartozása. szemben az Arany Jánosban megismerhető másik típussal, amely elfogadja maga fölött a társadalmi fegyelem hatalmát, önkéntelenül és meggyőződésből alkalmazkodik hozzá, szabadsága korlátaitul magára vesz bizonyos nemzetpedagógiai szempontokat és külső egzisztenciáját is igyekszik némi társadalmi dekórumot és anyagi támasztékot nyújtó közhivatalban elhelyezni.” S nemcsak ebben látja Petőfi „felszabadí-

tó" szerepét, hanem abban is, hogy költészetével s az azzal szoros egységet alkotó költői magatartásával „az iskolamester kínos szerepébe kényszerült” magyar kritikát is új irányba indította.

Schöpflin Aladár szerényen csak Petőfi-szempontokat akar adni tanulmányában, valójában azonban a költő értékelésének egészen új ösvényeit vágta, amikor felvillantotta az Ady-párhuzamot, Petőfi modernségének kérdését, s ráérezett arra, hogy Petőfi tudatosan szakítva a fennálló társadalmi rend konvenciókban merevedett szokásaival, a forradalmár költő típusát alakította ki. A Nyugatban persze még hosszú éveknél kell eltelniök, hogy ez a kép váljék uralkodóvá, s hogy a kutatás is ebbe az irányba induljon. Szakítani kellett a sablonokkal, a megszokásokkal, s a Petőfi-képnek azokkal a torzulásaival is, melyek ellen a Nyugat is küzdött ugyan, de olykor-olykori elfogultságaival végeredményben maga is hozzájárult a kép elmozdulásaihoz. Ez a kép kísért Laczkó Géza *A huszonnégyágú csillag* című elbeszélésében, amelyet Petőfi és Etelka kapcsolatáról írt elegáns, olykor már-már misztikus eszközökkel, finom trouvaille-okkal, végeredményben azonban bizonyos szentimentalizmustól sem ment képekkel.

Laczkó Géza elbeszéléséből nem hiányoznak a korábban mesterségesen fejlesztett Petőfi-kép romantikus elrajzolásai sem. Petőfi bemutatkozása a jellegzetes népieskedő álkedélyeskedés hagyományát őrzi: „— Jóestvét, tekintetes uraim s aszszonyságok — biccentett aprót, félig félszegségből, félig fiatalos csikó-dacból az újonérkezett. Azzal odalépett a szöszke háziasszonyhoz, aki tréfából nagy parasztos pacsit csattintott tenyerébe.” S egy túlírt, balladainak szánt részlet: „Petőfi egyedül állt a társalkodóban, tekintete kirévedt a havas éjszakába, s a hó és a sötét remegőn küzdő foltjaiból... hirtelen fehér sírhalom domborult föl, bókól fekete cipruslomb fölötte...”

Ugyancsak Petőfi életének egy pillanatát — a születés óráját — választotta egyszerű elbeszélése témájául *Kosztolányi Dezső*. A teljes mű tizenkét kis részből áll össze; az író nyilván át akarta fogni az egész esztendőt, mintegy annak jelzésére, hogy Petőfi élete viszont a magyarság egész történetét foglalja össze. Rendkívül fontos a Kosztolányi-novellán végighúzódo, tudatosan megkomponált ellentét. Az első részben a szarvasgombát fogyasztó s a falatokat rajnai borral leöblítő császár ellenpólusa a csodálatosan megszülető gyermek, aki — ezt már a novella záróképében olvashatjuk — „belefáradva dacos sírásába, édesdeden szunynyad... minden érlökésre nő, csodálatosan csodává épül. Lélegzése most olyan mint az életé, és benne van a világ.” S ez az utolsó mondat jelzi nemcsak a két figura, a császár és a költő ellentétét — mely Kosztolányinak kedvelt ellentétpárja volt —, hanem annak a világképnek a különbözőségét is, melyet a csendesen lélegző gyermek sugall majd a császáré ellenében.

Kosztolányi minden bizonnyal tudatosan utal vissza egy másik, több mint ezernyolcszáz esztendő előtti hasonlóan csodálatos éjszakára, amikor egy messzi betlehemi istálló fölött kigyúlt az isteni Gyermek születését hírül adó csillag. Nyelhasználatra is utal erre a régi éjre: a „kisdéd” és „szunynyad” szavak például az újszövetségi iratokban is előfordulnak Jézus születésének leírásában. Kosztolányi szerint Petőfi épp olyan csodát jelent, mint az a régi kisdéd, akit messiásaként várt a világ. (Nem véletlen, hogy a „lélegzésében benne van a világ” kifejezéssel zárja elbeszélését.)

És innen már csak egy lépés Petőfi életének, egyéniségének elemzése a zseni-elmélet talajáról. Ezt valósítja meg *Kuncz Aladár*. Szép tanulmányában a költő lelki habitusát teszi vizsgálat tárgyává, s életművében az ideák egymásba kapcsolódó megvalósulását érzi a legfontosabbnak: „Minden zseniális műre áll Laplace meghatározása a felfedezésekről — amely szerint azok nem egyebek, mint különválva élő ideák összekapcsolásai.” Kétségtelen, hogy a tanulmány azzal, hogy a művet kiragadja az élet és kor áramából, nagyon sok lényeges kérdést homályban hagy, illetve ezek megfelelését nem tartja feladatának. Valójában polémia is ez az írás: a azok között Babits korábbi — ekkorra meghaladott — Petőfi-jével vitázik, hiszen többször is hangsúlyozza, hogy Petőfi lelkialkata, mint a zseniké általában, rendkívül „komp'ikált”, összetett volt, szemben a Babits kialakította „egyszerű”, természetes képpel.

Schöpflin Aladár megjósolta, hogy „a Petőfi-kritika még csak most fog megkezdődni”, s ezzel tulajdonképpen arra célzott, hogy a megújuló filológiai kutatásnak kell majd helyreállítania az igazi, hamisítatlan Petőfi-képet. Ennek előjelzése a *Legenda* című versről *Földessy Gyula* elemzése, s ugyancsak Földessy tol-

lából a *Petőfi és Shakespeare* című tanulmány, amelyben Horváth János alapvető Petőfi monográfiájának „hatás-elemzésével” vitázik. Véleményével azonban a Nyugat köre sem ért mindenben egyet. Kosztolányi védelmébe is vette Horváth János könyvét, illetve módszerét, mert az szerinte nem kisebbíti Petőfi költői nagyságát és eredetiségét, hanem teljesebbé teszi lelki fejlődésének képét és sok értékes adalékot szolgáltat a sokszor öntudatlan motívum-egyezések kérdésében.

Petőfi születésének centenáriuma az egész művelt világon figyelmet keltett. A *Corriere della Sera*, a *Croix*, a *Lettura* (ívnvi terjedelemben) s az *Humanité* tanulmányokban foglalkoztak jelentőségével, életművével, s Carducci és Musset nagyságához mérték az övét. Ez adta Kosztolányinak a kiindulást, hogy a költői hírnév kérdésével foglalkozzék, s összevesse azt az érdekes ellentétet, hogy míg Petőfi az egész világon népszerű, Arany János nem tudja áttörni a nyelv korlátait. Fontos — és a teljes Petőfi-kép szempontjából jelentős — az az észrevétele, hogy az évforduló tiszteletére megjelent válogatásokból a külföldi olvasók nem ismerik meg az igazi Petőfit, csak a természet poétáját.

Kosztolányi tanulmánya mintegy összegezi a Nyugat második korszakának Petőfi-szemléletét. Míg az elsöben egymásnak ellent is mondó, sokszor a költő jelentőségét és igazi nagyságát kisebbítő, meghamisító vélekedések is napvilágot láttak, ekkortájt már a teljesség igénye volt a döntő: a Nyugat elsők között szorgalmazta az intenzív filológiai kutatás megkezdésének szükségességét, s ha csirájában is, de jelentkezett az a szemlélet is, melynek alapját Ady vetette meg: a költő forradalmi lírája jelentőségének felismerése. Ezt jelzi a *Petőfi él* című cikkecske a „Magyar írók sátora” című rovatban. Ebben egy prágai Petőfi-kötetet bírálva már mint közhelyről esik említés arról, hogy az igazi, a forradalmár Petőfit Ady fedezte föl, s az idő őt igazolta: Petőfi az új forradalomnak is harsonnája lett. „Petőfi ma is ugyanaz a forradalmi vér és tűz, aki húsz év előtt volt. Nagyobb csoda, hogy ez a húsz év nem halványította el, mint az, hogy akkor az addig eltelt hat évtized nem érzett meg rajta. Mit jelent ez?

Azt, hogy Petőfi ideái ma sem teljeseztek. Hogy Petőfi, a huszonöt éves ifjú, ennek a századnak legfontosabb jelszavait adta ki. Csodálatos, hogy égnek, égetnek, robbantanak ezek a versek: Ha nem tudsz mást, mint eldalolni / Saját fájdalom, örömed: / Nincs rád szüksége a világnak...

Ezt mondja 1847-ben. És ma, 1931-ben ez a gondolat az ifjú költő-generáció javának legmélyebb és legszedítőbb vezéreszméje.”

Tévedés volna azt hinni, hogy az ifjú költőgeneráció, az egymás nyomában szerveződő „második” és „harmadik” nemzedék Petőfit tekintette mintájának. Elválnak itt is a kétféle magatartás, amit Ady s amit Babits korai Petőfi-tanulmánya sugallt, s újból jelentkezik — de még bonyolultabban, összetettebben — a kétféle értelmiségi típus. Tény azonban, hogy Erdélyi József és Illyés Gyula rengeteget merített Petőfi lírai kifejezőmódjának egyszerűségéből, természetességéből és agitatív erejéből, s nyomukon szinte új kultusza kezdődött a népköltészetnek. De hogy mit képvisel e népiség eredeti tartalma, hogy mit vállalt, mit teljesített Petőfi, a nép költője, arra csak Illyés Gyula érzett rá, s *Petőfi és a nép* című bírálatában már előlegezi a maga (valóban korszakos jelentőségű) Petőfi-könyvének szemléletét. Terbe Lajos tanulmánya adott alkalmat legfontosabb gondolatainak kifejezésére, s Illyés, ha vázlatosan is, egy merőben új, demokratikusan értelmezett Petőfi-képet állít interpretációja középpontjába. Illyés szerint az irodalomtörténeti forráskutatás egyik legdöntőbb kérdése, hogy „milyen közösségben marad a költő azzal a népréteggel, amelyből származik”. Utal az esztétikai és irodalomtörténeti szemlélet átalakulására: a kutató ma már azt is vizsgálja, kinek a nevében szól és ír a művész. Felveti az osztályszempontok és a millió kérdését is. Elveti a teljes korábbi Petőfi-kutatás alapvető szempontját, a mechanikusan értelmezett „népies iskola” kategóriáját, amelybe nem kerülhetett be Fazekas Mihály, mert hexametereket írt, de előfutárává válhatott Kisfaludy és Czuczor. Terbe Lajos tanulmánya legnagyobb hibájának mégis azt látja — a helves Petőfi-filológia alapvetését felvillantva —, hogy „szót sem ejt a legfontosabb momentumról, amely pedig szerintünk a legnagyobb szerepet játszotta abban, hogy a költő a nép felé fordult: a „demokráciától”, a forradalomról, arról az izzó király- és arisztokrata-gyűlöletről, amelytől Petőfi lángett.”

Amikor 1936-ban Illyés megjelentette Petőfiről írt könyvét, épp ezt a lángoló forradalmiságot tette elemzése központi, vezérlő elvévé, s még a Nyugat kritikusa, Schöfflin Aladár is csak a kétkedő elismerés hangját szólaltatta meg ezzel kapcsolatban. „Rendkívül érdekesnek” nevezi Illyés felfogását a forradalmár Petőfiről,

s annak részletekbe menő értékelése helyett megelégedett a descriptiv jellegű ismertetéssel. „Szerinte ő volt körülbelül az egyetlen, aki a forradalom lényegét érezte, aki meglátta, hogy csak akkor lehet a forradalomnak sikerre kilátása, ha a föld népét bevonják azzal, hogy kívánságait kielégítik. Míg a többiek, a politikusok alkudoztak a jogbágyfelszabadítás olyan megoldásáról, amely csak keveseknek biztosítson jobb módot s a nagybirtokosok uralmát megmentse, az ő szeme a szegény népre volt függesztve s a politikai forradalmat, az Ausztria nyúga alól való felszabadulást csak a szocialista forradalom útján látta elérhetőnek. Ezért került összeülőkészbe nemcsak a vezető politikusokkal, hanem a közvéleménnyel is.”

Illyés Gyula pályája már hatalmas epikai műveinek időpontjától (Három öreg, Ifjúság, Hősökről beszélék) magában hordta a nagyívű szintézis ígérését. A váltságoktól sem ment költészet akkortáji a jövőben való bizalom hangját zengette legerősebben, mint az Üzenet riadóájában: „Ó, trombitálj hű május, ó / e néma táj felett / hirdesd jövendő harcaink / győzelmeit, s te nap / indulj... lépünk mi még veres / győztes zászlód alatt!” Ez a forradalmi elemekkel átszíneződött líra vetül ki Petőfiről írt, s a költő életműve értékelésében korszakjelzőnek bizonyult könyvében. Illyés volt az egyetlen, aki a filológiai adatokon túl — melyekben oly gazdag volt Horváth János monográfiája — a költő belső fejlődését elemezte bámulatos érzékenységgel, megteremtve a modern Petőfi-kutatás kiindulását, de paradox módon betetőzését is. A Nyugattól általában távol állt ez a modern lélek-elemzés eredményeit is hasznosító s mégis a legalapvetőbb társadalmi-történeti összefüggéseket is felszínre hozó módszer, ez is magyarázza Schöppflin Aladár érezhető értetlenségét.

Illyés Gyula nyomán a „politikus” és a „forradalmár” Petőfi képe mégis élt és hatott a köztudatban, s magában a Nyugatban is érezette hatását. Elég csak Hegedüs Lóránt *Petőfi és Kossuth* című tanulmányára utalnunk, amelyben a szerző Petőfi költői fejlődésének kezdetét a fennálló társadalmi renddel való ellenkezése gesztusától számítja, s bár nem mentesen a korábbi romantikus képtől, de a szabadság vezéreszményének következetes megvalósítását értékeli Petőfi legnagyobb tettétül.

A tanulmányok többsége jórészt megelégedett a költő és a múlt kapcsolatának elemzésével. Hogy Petőfivel pol'tizálni is lehet, s hogy aktualizálni lehet költészetét fő mondanivalóját, melyért életét is áldozta, arra megint csak Illyés Gyula egyik kis „Órjárat”-a, *A betiltott Petőfi* a példa. Egy irodalmi est műsorán hat Petőfi-verset betiltottak, ez ellen emelte fel szavát, s mondott nagyon kemény ítéletet afőltt a társadalmi közfelfogás, illetve hatalmi erkölcs föltt, amelynek Petőfi eszményei sem kellenek. „Szellemi integritásunkon esett sérelem — írja a többi között —. Ha van eszköz a szoborrombolás megakadályozására, kell módot találni az effajta, annál sokkal súlyosabb sérelem meggátlására. Kik illetékesek erre, kik képviselik itt Petőfit, az irodalom épségét? Akad köztük, aki e sorokat olvassa? Vegye egyenesen hozzá intézett beadványának. Egy hivatalnok, vagy tán inkább egy rendszer hibájából nyilvános közérték-csonkítás történt, pontosan úgy, ahogy arról már a költő is beszélt: Ó, szent költészet, mint le vagy alázva, / Miként tiporják méltóságodat / Az ostobák... *A költészet* című versében mondja ezt, melyet, mintegy tárgyi bizonyítékul szintén betiltottak.”

Természetesen Petőfi csak kevesek számára lett a forradalmi magatartás, illetve egy lehetséges opposzió példája. Költészetének jelentősége azonban izgató kérdéseket jelentett a Nyugat humanista szárnya számára is. *Hevesi András* tanulmánya szinte összefoglalja a Nyugat teljes Petőfi-képét, s egy új portré vonásain munkál, melyet a Babits-csal vitázó, az ő felfogását módosítani kész fiatalabb nemzedék rajzolt a maga számára a nagy költőelödről. Szerinte Petőfi a magyar irodalom egyik legnagyobb teljesítménye volt, az ötvenes évek azonban már szakítottak az általa képviselt eszménnyel és magatartással, s inkább az aranyjánosi töprengő költő típusát állították ideálul. A magyar klasszicizmus e korszaka a józan ésszel mérte a költészetet. A Petőfi Társaság sorozatot szentelt a kutatásnak, ám „előállt az a képtelen helyzet, hogy Petőfi a szellemi törekvések titkos, be nem vallott, de könyörtelen összeesküvése következtében hazátlanná vált a magyar irodalomban”. Petőfi és Arany között választani kellett. Két nemzedék Aranyt választotta. „A mai nemzedék minden jel szerint Petőfit választja.” Egyszerre három — más-más töltésű és előjelű — könyv is bizonyítja ezt az ízlés- és magatartásváltozást: Illyés *Petőfije*, Cs. Szabó László *Egy gondolat bánt engemet...-je* és Kornis Gyula tanulmánya: *Petőfi pesszimizmusa*.

Hevesi Babits korábbi meghatározását idézi, mely szerint Petőfi „egészséges nyárspolgár” lett volna. Az „egészség” kategóriája szerinte nagyon bizonytalan, ezen nem érdemes vitázni, „de ami a nyárspolgárt illeti, azt hiszem, legfontosabb ismertetőjele az a kérgesség, keménység, konvencionálissá merevedett világgép, az érzelmekkel való takarékoskodás, az elvekbe és szokásokba való menekülés az érzelmek elől”. Ezzel szemben Petőfi költészete „csupa lendület és energiaforrás”, Hevesi szerint „ő a legbergsonibb értelemben vett költő irodalmunkban”. Babits képével szemben azt is hangsúlyozza, milyen változatos világot teremtett Petőfi a maga egyszerűnek látszó eszközeivel. Mítoszok sokaságát alkotta, s megszemélyesítette szinte az egész világot. „Bizonyára egészséges volt, ha ezt az állandó víziót el tudta viselni, de aligha volt nyárspolgár” — ezzel a konklúzióval zárja a Babits-képpel való belső polémiáját.

Külön elemzi Hevesi András Petőfi lírájának egyik legnagyobb értékét, érzelmi gazdagságát, fűtöttségét, lendületét. „A legsodálatosabb mutatványokat végzi szívével”, ezzel a maga teremtette „szerszámmal”. Szüntelen szenvedéllyel tájékozódik az adott világban, „egyre nagyobb, egyre egyetemesebb érzésmotívumokat talál: egyenlőség, szabadság, haza, emberiség, és szíve, ez a folyton növekvő, folyton gazdaguló szív hovatovább kitágul, az egész tizenkilencedik századdá”. De nem gyökérik csak a múltban ez a költészet; modern is, s „aki figyelmesen nézi, egy új, még csak most tapogatózó szenvedélyes és játékos emberiség körvonalait fejezi fel benne”.

Itt mintha egy kicsit szubjektívvé válnék a kép: a „játékos ember”, a „játékos Európa” ekkortájt divó jelszavai befolyásolták Hevesi Andrást, amikor Petőfi tudatos komolyságát is ebből a nézőpontból igyekszik megértetni és magyarázni.

Petőfi költészete persze sokkal szenvedélyesebb, egyetemesebb és sokkal mélyebben gyökérik az adott kor valóságában, semhogy időszerűsített irodalomszociológiai szempontok kizárólagos igazolásául szolgálhatna. Politikuma, forradalmisága hamarosan ismét mintájává válik a második világháború poklát sejtő, érző költészetünknek. Amikor a Magyar Csillagban *Sötér István* visszaidézi a márciusi napokat, s Petőfi Jókai-val való barátságát, illetve ennek a kései Jókai regényvilágában való tükröződését vizsgálja, pszichológiai és filológiai elemzés finom szövetében megvillantja a márciusi gondolat igazi időszerűségét is; megállapítja, hogy Jókai magának is mítoszt teremtett Petőfivel, de hozzátéveszi azt is: „Legalább annyira teremtette magának e mítoszt, mint minékünk; de neki is ugyanannyira volt szüksége rá, mint a nemzetnek. Mert a nemzet azon a napon ugyanúgy felelt, mint Jókai, s ma is talán, vétkeink között, az akkori feleletre annyira dermedt szájjal, annak a napnak üdvösségéből élünk.”

Tarnóczy Zoltán: *T é l*
(tusrajz)

Látogatás a druidák szigetének VI. századbeli püspökénél

Naplótöredék Man szigetéről. I. rész

Írta IJJAS ANTAL

LONDON — ISLE OF MAN, 1971 OKTÓBERÉBEN. A Charing Cross pedig — a világnak hírlapokban és könyvekben legtöbbször kinyomtatott nevű pályaudvara — ilyen: mindössze hat szál sínpar egy vaskos és szívszorítóan ocsmány Themse-vashidon, ódon indóház-csarnokat egyiptomi pylonra emlékeztető pestissárga kolosszus-emelet rejti. (Igen, „rejtí” a szó szoros értelmében, mert az elutazni akaró idegen órák hosszát bolyonghat és mindig csak elmegy a hozzá itt oldalt fölvezető jelentéktelen, keskeny lépcső mellett, és azon nincs semmi nagyképpen „pályaudvari”, ha csak nem az, hogy olcsó cukrok-csokoládék eldobált borítólappjai szemetelik tele.)

A sín párokon ketpercenként futnak be és ki az elektromos vontatású, könnyű öreg kocsisorok; kopottak és elhasználtak, nálunk már a vicinális-forgalomból is kiszuperálták volna őket. Viszont villámgyorsak. Én harmincnyelc vonatpercnyire lakom a Charing Crosstól, a Szentivánéji Álomra emlékeztetően szép kertvárosban, és ez a harmincnyelc perc halálosan komoly dolog, — tizennégy perc alatt érjük el London határát, s attól kezdve gőzölgő, vad utcaszakadékok fölött roboognak huszonegy percen át, három és hatemelet magasban, gyártömbök és szédítően egyforma házakból álló lakótelepek közt, mindössze karnyújtásnyira a lakásablakoktól, amelyek mögött kivilágítottan vagy a nappalban, családok élnek a maguk intim életét, de semmi közük hozzánk és nekünk sem hozzájuk, a harmincnyelc perc a fontos, sohasem több vagy kevesebb, s az is fontos, hogy amikor a pestissárga indóházcsarnok, mint valami villamos ventilátor fölszívott bennünket, ugyanúgy pillanatok alatt kihány a pylon túlsó, érkezési oldalára, ahol mögöttünk még az éj piszkos rongyai közé veszően sötétlenek a Charing Cross Hotel emeletrengetegei s előtte tébolyítóan örvénylik a világ legkevesébé tág és legkevesébé reprezentáns terének örült autó- és buszforgalma, egész némán, mert itt tilos az autótűlök, az autóbusz és a gépkocsisorok egyszerre állanak meg s egyszerre mozdulnak meg; a vezetők és gyalogosok szeme egyaránt a sovány, csinos, sápadt rendőrlányokra szegeződik, akik az automata bábuk merev mozdulataival kormányoznak; az átkelők (nekünk szokatlanul) úgy vetik magukat a megálló kocsik közé, mint úszók a folyamba, s fölöttük e pillanatban (mert az éjszaka teljes még most, hajnal előtt) narancssárga ködlámpák és több mint nappali fényű higanygőzlámpák ragyognak a magasból, a karvastag s jegesen csillogó vízoszlopokkal alázóduló esőben.

De ma nem kell kimennem még a térre sem, lemehetek azon a bizonyos édeség-borítékokkal teledobált keskeny oldallépcsőn is, a híd alatt meghúzódnó egyik legnagyobb földalatti-góc vas-szürke, jelentéktelen, magát egészen a földre húzó állomásépületéhez (Londonban egyébként is meg kell szokni, hogy igen jelentős intézmények alig föllelhetőek, annyira takarékoskodnak itt a hellyel). Tizenkét hosszú állomás a föld alatt és ott vagyok az angol légitársaságok felhőkarcolójánál a Cromwell Roadon, onnét majd az autóbusz visz ki, negyven kilométeren át a London Airportra, onnét repülőgép Liverpoolba, onnét pedig egy másik repülő visz az Ír tengeren át Man szigetére, az 548-ban meghalt Szent Konnon püspökhöz, már ami ti. még megtalálható az ő nyomaiból és a druida ősvallásából, amelyek az ő idejében még ez a sziget volt a „Vatikánja”, a druida főpapság, tudósréteg, hagyományok, vallási és világi kultúrájuk középpontja és talán némiképpen politikai törekvéseiké is, ha ugyan akkor ilyenek még voltak.

Elképzelni sem lehetne rosszabb indulást ebbe a messzeségbe, mint ezt a modern, koromszínű, s hozzá még észak-sarki orkánnal megspékelt, hideg-esőjű hajnalt. Hogy éppen ilyen eső alatt robog velem a londoni földalatti a Cromwell Road felé (ahol nem lehetetlen, az a hír fog fogadni, hogy ma reggel, ebben az időben ki sem fogják engedni a gépet), az egészen a véletlenen múlt, Auguszus második felétől egészen tegnapig: tündöklő időnk volt, az Amerikából a Golf-áram-hozta mézarany és halványvörös „indian nyár”: a Shakespeare-drámák minden kertjeinek minden virágáé, a fanyar-édesen érő kenti almáskerteké és körtéké

(mert úgy számít, mi már Kentben lakunk, Kent félszigetén, Délangliában s éppen ezért ismerhettem meg Kent szentjeit, s az autón aránylag „közeli” Canterburyt). De tegnap este már hideg szél gyújtotta vörösre a napnyugtai égkupolát, orkán jött és suhogó eső, éppen abból az irányból, amely felé már meg volt váltva repülőjegyem, a Skócia és Írország közötti tengerszoros felől, az Isle of Man felől, az Orkney Szigetek s a Hebridák felől, amelyeknek az én Szent Konnonom *szintén* a püspöke volt... és arról most már szó sem lehet, hogy azokra is eljussak.

A Cromwell Road felhőkarcolója minden emeletének máris égő fénycsöveivel: nappali forgalmú valóságos fénypiramis. Hogy indul-e a 120 személyes Cambrian-járat gépe Liverpool felé? Az autóbuszjegyet mindenesetre meg lehet váltani az Airportra és ott majd meglátjuk. A csuklós, roppant busz már liverpooli és man-szigeti utasokkal zsúfolt, mert már a Cromwell Road megkezdí az utascsoportok szétválogatását. Minden jegyet le kell adni, helyettük mindenféle tarka cédulákat kapunk, végül egyáltalában nincs jegyem és mert ezért az oda-vissza megváltott jegyért itteni enyém több mint kétszerannyit fizettek ki, mint amennyi otthon a havi nyugdíjam, hát végül is aggódo potyautasnak érzem magamat. Hogyan jutok én így repülőgéppel az Isle of Manre?

Am egyelőre semmi baj, az autóbusz beléfűródik az útvonalak fényalagútjaiba a még mindig éji sötétségben, amikor negyven perc múlva kierünk a London Airportra, az érkező és induló gépek kolosszusi nagyvárosába. A jegyeinkért kapott tarka cédulák varázserővel kezdenek működni, akár Aladdin csodalámpája az Ezeregyéjszakában. Illetékes kapukat tárnak föl számunkra és illeékes várótermeket, miknek soraiban villogó házi-televíziókészülékek még azt is továbbgazitának, aki történetesen nem tud írni-olvasni. Leadod a cédulát és *csakis* az illeékes kivezető folyosókra juthatsz. *Csakis* az illeékes buszhoz. Amely *csakis* az illeékes „Cambrian” vonalnak *csakis* illeékes gépéhez visz. A „Cambrian”: ez egy tájegység, de most már inkább egy geológiai korszak neve, szép hogy erről az utóbbiról neveztek el az angol belső repülőjáratok északangliai vonalait. És azért is nagyon tetszik nekem, mert noha soha nem tanítottam középiskolában, „civilben” azért földrajztanár is volnék, és néha mégis jólesik arra gondolnom erről az utóbbiról, hogy nem egészen idegen nekem az angol és az ír Sziget, azonkívül a Man, az Orkney s a Hebridák kései jégkorszakának ez az utóhatása beletnyúlik az én Szent Konnonom életkorába is, ez volt a „bioszférája”. És közben azért én is viszek valamit az itthoni tudományos anyagból. Olyasmit, amit aligha tartanak számon a Man-sziget természetudományos, földrajzi és történelmi központjában a kitűnő Man-múzeum remek helyi tudósai. Pannonia kelta és druida múltjából egyet-mást, többek között annak a gyermekkorában elhalt kelta hercegnek nevét és emlékét, aki a római kor idején Esztergomban élt s ott is van a síremléke, s azonkívül például a Várpalota közelében lévő Jásd községünknek emberáldozó földgyűrűjét, — valamikor Esztergomig és Jásdig ért a Man-sziget druidáinak hatalma...

Közben azért már világosodik, és ameddig a busz lassan kerülgeti velünk a repülőtérvégtelemben nyúló, esőverte betonján a gépeket, a vasfekete felhők ónszínűvé derengnek, alacsony mennyezetük előttünk húzódik fel a magasba, de még mindig nem szűnnek ontani retentő víztömegüket s rongyoltan szállani az észak-sarki jeges orkánban. Útitársaim egy része férfi, ugyanolyan könnyen öltözve, mint máskor, nyilván bank- és egyéb tisztviselők, akik „csak úgy” átugranak valamit elintézni délelőtt pár órára Liverpoolba, zakóban, mellény és kalap nélkül, nem bontották ki vékony sétatálcává sodort esernyőjüket sem, s vékony aktatáskájukban is aligha van más, mint iratok. Én viszont aggódom a feliratokkal és elviszi az enyém, a semmit érő útifelhéreműt még csak hagyján, de például a nagy nehezen hozzáférhető „Acta Sanctorum Hybernide” számomra itt és most már nem pótolható kifejzéseit. No és azonkívül a kifejzéseket a szír-görög hellénista tudósnak, a Kr. e. I. századbeli Pozeidoniosznak, Cicero portásának és jóbarátjának, valamennyi görög és latin töredékeiből („opera omnia quae extant”). Ezt a Pozeidonioszt annyira izgatták a kelták és a druidák rejtélyei, hogy *egészen bizonyosan* megfordul Galliában, valószínűleg a brit szigeten is, és nem lehetetlen, hogy elvetődött Man szigetére, amit akkor Mona szigetnek hívtak, s az még ma is pontosnak számító körvonalaival ott szerepel a Kr. u. I. századbeli egyiptomi Ptole-

maiosz világtérképén... Ez a Pozeidoniosz pedig ma a kelta ethnológia és druida ősvallás egészen modern pozotivista tudósának számít. Belehalok, ha elvész ez a füzet!

Közben pedig elérkezünk a „mi” Cambrianünkhöz és fölvisz a repülőgépek oldalában nyíló keskeny ajtóhoz a mozgólépcső olyan magasba, mint a pesti Jézus Szíve templom tornya. A legidősebb repülőjáratok is csak félszáz évesek még, de ezalatt is obszidiánkeménnyé szilárdult össze az az egész világon közös tradíciójuk, hogy ott mindig fogadja valaki az utasokat a repülőtársaság nevében.

Két másik, a repülőtársaság miniszoknyás kék egyenruháját és vörös fővegét viselő nagyon szép ifjú hölgy között ott áll a valamivel magasabb, parancsoló arcú, ugyanúgy öltözött fiatal lány, feszes és feszült vonásaival, szeméi izzókék kristálygolyók. — „Nyilván a fő-légikisasszony!” — gondolom, visszabólintok neki, s megkeresem a helyemet (az egyik tarka cédula, amit kaptam, az ide szóló hely-jegy) az acél és alumínium légibálna testében, ott van félíg szemben a kormányfülkével. Még csak éppen helyet cserélhetek a szomszédomba érkező fiatal asszonnal, pólyásbabát hozó, s amint kiderül, szintén a Man szigetre utazó rendkívül bájos kismamával, aki az ablak mellé szeretne jutni helyettem. Elkezdem fölcsatolni a biztonsági övet, s közben hosszú, elegáns, lengő lépteivel elmegy mellettem a fő-stewardesnek nézett hölgy; a kormányosfülkéből a műszertáblán vagy kétszáz apró, mindenféle színű égőjének villódzása vág ki, az ajtó becsapódik mögöttem, gördülni kezdünk a betonon, szemben az egyre sebesebb orkánnal. Háromszor megkerüljük az óriási repülőteret, míg a kerekék vijjognak alattunk, arra kell gondolnom, hogy életünk a Jóistenén kívül ott van egy 20 és 30 év közti lány kecses, kemény kezében. Aztán — és ezt azonnal fölfogom — a vijjogás megállt.

A lélektan szaktudósai „pszichológiai időnek” hívják a másodpercnak azokat a töredékeit, ami alatt egy érzékelés eljut a tudatba és az reagál rá. De ezalatt már fönn vagyunk a felhő alatt, alattunk pedig az irtózatosan nagy repülőváros minden épületével együtt mindössze kiskörömnymi. Azután belémerülünk a tejszínű felhőtengerbe. Sajátságos, de nincsen semmi nesz. A léglökéses turbinák zajtalanul működnek. A haladást nincs mihez viszonyítani. A gép kissé ferdén, akár csak állana a levegőben. A két stewardes is csöndben dolgozni kezd. Közben felhőrétegeken szállunk át, úgy tetszik — de csak úgy tetszik — roppant lassan. Az egyik légikisasszony közben bemegy a kormányosfülkébe s kijő onnét. Valakinek valamit mondhatott, mert széksorokról széksorokra terjedt szét a hír: ma mi voltunk az utolsó gép, amelyet a Cambrian-vonalak kiengedtek a London Airporttól ebbe az irányba. Megkérdeszem a stewardest, míg letesz a teát előttem a lecsapható asztalára, vajon megy-e még ma gép Liverpoolból Manxre. Bólint, újra bemegy a pilótafülkébe és azzal a hírrel jő ki, hogy egész bizonyosan. — „Az ír tenger fölött könnyebb” — teszi hozzá. Arra az esetre, ha Liverpoolban kellene maradnom, igen melegszerű ajánlólevelem van a Societas Verbi Divini vallástörténetész-rend ottani székházának házfőnökéhez, de mégiscsak könnyebb, ha nem kell igénybe vennem. A gondolat, hogy a kormányoshölgy úgy szólt át Liverpoolba, akár egy szomszéd fülkébe, megkönnyébbít. És följutunk a legmagasabb felhőréteg fölé. Több már nincs fölöttünk és nem is lehetne. Kilencezer méter magasban vagyunk. Vakítóan sötétkék ég, alattunk meg vakítófehér felhőtenger, olyan mint a végtelen, alpesi hómezők, rettenetes csúcsok és még rettenetesebb hószakadékok. És most... akkor... csak pár pillanat az egész... a szívetem marokra fogja a nem feledhető élmény, és hálás leszek érte még a halálom pillanatában is.

A kisfiú mellett, édesanyja karjában, csak kilenc hónapos még, amint megtudtam, de ebben a korban már látnak a kisgyermek. S amint a gépünk föl-küzdötte magát spirálsaiból és egyenest Liverpool felé igazodik egy kanyarral, oldalát billent, éppen a mi oldalunkra, s a tekintet a kerek ablak kettősüvegén át a felhők félelmetes hóvilágára hull alá; a kisfiú pedig majdnem sikoltva fölsír — de éppen ez csak töredékrésze egyetlen pillanatnak. Mert édesanyja már ugyanabban a másodpercben a baljával lerántja a hajóablakszerűség bőrfüggönyét, és szeretettel, nyugodtan, rámosolyog kisfiújára, aki — eltűnt előle a szörnyű látomány, tehát nincs többé — visszamosolyog rá, és ebben a mosolyban meghittség van, bátorság, kettőjük elmondhatatlan szeretete, ők ketten most egyek ebben. Nem tudom és nem is lehet számontartanom, milyen gondolatpályákon át, de eszembe jut az, amit Krisztus mondott Avilai Nagy Szent Teréz elragadtatót szerzetének egyik látomásában (én azonban hiszek abban, hogy ez nemcsak látomás volt): — „Most, ebben a pillanatban, annyira szeretsz engem, hogy egyesegyedül ezért a pillanatért is érdemes lett volna ezt a világot megteremtennem...”

De hát én most csak ennek a nyolc-tízhónapos kisfiúnak és kicsiny, szép édesanyjának a mosolyától gondolok arra, hogy ezt az egész világot a teljes Szentháromságot átható Örök Szeretet teremtette meg az ő számára és a mi számunkra is. A gondolat úgy eltelt édességgel, akár a méz. Ám nincs rá sok idő. Mert London-Liverpool még ebben a rendkívüli időben is mindössze negyven perc, egyszerre már csak szállunk is alá — alattunk a még mindig zöld „Cambria” avagy „Hybernia”, az angol Észak kezdete — s már le is szálltunk a betonra, a kerekek újra felvívognak, háromszor is elrohanunk a világhírű liverpooli pilótaiskola épülete előtt. A pilótafülke kormányos hölgye előrevonul a kijáratához s két stewardess között búcsúztat, arcán izzó feszültség, szemének kék kristályaiba mintha elektromos áramot kapcsoltak volna; mert mégiscsak nehéz volt ezt az acél és alumínium szörnyet áthozni hat felhőrétegen és négyszáz kilométeren. Kormányozni radarjelek kormányozzák ugyan, a leszállás azonban még mindig magár a vezetőn múlik.

...De valami mégiscsak lehetett akörül, hogy Liverpoolból indulhattunk. Mert a sokkal kisebb liverpooli gép, eleve más hölgyvezetővel és légikisasszonyokkal, csak jó órát késve indult. És egyáltalában nem törekedett föl a felhőrétegek fölé. Öt-hatszáz méter magasban szállt sötét, súlyos felhők alatt, nem engedve magát lenyomni a vele szemben ömlő, orkántól hajszolt, hosszú hullámtorlaszokra. Ezek tetején mint a jégtáblák, fehér habtajték csillogott. A felhőszakadás ekkor már elállott, s a Man-szigetről is úzent a douglasi repülőtérről, ott sem esik. Úgy látszik, azért is szállhattunk föl. Alattunk az Ír tenger hatalmasan hömpölygő élénkzöldje, de nem valami sokáig, mert hamarosan a Man-sziget szárazföldje fölé érünk. Alant a már geológiai jelenkorban visszavonult jégtől símára kopatott mészkösziklák fehérlenek, többnyire alacsony bozóterdőkben. Jellegzetesen üdezőld angol irtványok a laposfedelű tanyaházak körül. Itt-ott házcsoportok és nyílegyenes országutakon autók és autóbuszok. Még a magasba is fölmetesz a Sziget szépségének varázsa. Smaragd zöld gemmája ez az Egyesült Királyságnak. A népe nem harcokban, hanem az Indiára emlékeztető szívós, passzív ellenállásban birkózott meg az angolokkal, s az angol királyok ma már csak a sziget „Lordjának” címével uralkodnak fölötté (illetőleg ma a királyné mint a Man-sziget „Lady”-je). A Manx elvileg teljesen önálló. Saját parlamentje, nemzeti bankja, pénze és bélyege van. És ugyancsak főnáll a senki máséhoz nem hasonlítható saját anyanyelve, a tengermorajra emlékeztető manx-nyelv. Nyaranta legalább ötszáz ezer látogató fordul meg történelem előtti varázsában, a Krisztus utáni első ezredévet idéző kőemlékeinek légkörében és az egész világon párja-nincs etnikumban, amelyről még ma is le lehet olvasni, hogy valamikor a kőkorszakbeli világvallásnak, az Írország keleti partjaitól a mi Pannoniánkat is magába foglaló kelta nyelvű világkultúrának, és a kialakulása előtt összetört kelta világbirodalom álmának volt a székhelye. A repülőtéren szélirányt jelző légszákókat lobogtat a komor sarki orkán. Még mielőtt leszálnánk, már megpillantok néhányat az itt honos törpepálmák közül. Hát különös egy sziget: a most jéghideggel előntött levegőjében zöld, gumilevelű törpepálmák! Igen, a kelta Észak és valamiképpen a mediterrán Dél együttése. Kiderül, hogy még a népében is.

Például a Douglas melletti légi kikötőnek az az embere, aki odakalauzol, ahol egy forgó bőrkorongról leemelhetjük a kizárókat — az itt még élő nolit kőkorszak fajtájú népfoltnak egy sötétbőrű, szikár férfit. A bőre nem fekete és nem fehér. Csak éppen sötét, akár a száraz, szürke kő. Megbámulom: valódi kőkorszakbeli ősember ebben a modern foglalkozásban. Az autóbuszsofőr, akinek kocsijába a még Londonban megváltott helyjegyem szól, és aki annak alapján adja vissza minden fölösleges teketória és igazoltatás nélkül a már használt, érvénytelen repülőjegyeimet, csak éppen a rend kedvéért, szintén a sziget lakosságának egyik legrégebbi rétegéhez tartozik: mediterrán ősgörög. Ennek a népcsoportnak rejtélyét a marxista ausztráliai régész, *Gordon Child* fejtette meg. Ők a minoszi kultúra kivándoroltjai lehettek a Krisztus előtti második évezred közepén, vallási kapcsolatokban, afféle misszionáriusok és építésszek. Talán ők segítették a kőkorszak és a bronzkor gigászi kultuszművét, a dél-walesi Stonehenge megtervezni és fölépíteni. A legutolsó csapatok, miért-miért se, itt maradtak fenn.

A pénztárosnő, akitől érdeklődnöm kell valamiről, fehérbőrű és rozsz-zőke hajú, hatalmas, telt, kedélyes normann lány; mert a Hebridák és Orkney-szirtek felől vikingek törtek a Man-szigetre, s ők uralkodtak itt, de csak a parti kikötőben, mert a már keresztény őslakosság az őserdőbe visszahúzódva harcolt ellenük. Az őslakók még azután is, hogy ezek a viking-normannok megtértek (és ránc

hagyták a VII-VIII. századi népi kereszténységüknek gyönyörű, izgalmas kővése-
teit), valójában máig sem vegyültek velük. Nem ellenségeskedésből, hanem vala-
mi titokzatos ösztönből. A kelták majdnem mindenütt másutt (a Manx, az Ír
Sziget és a skót területek kivételével) a más népekkel való elkeveredés ősrögei és
altalaja lettek, de itt nem. S bár kitűnően megtanultak angolul — ami korszerű
műveltségük nyelve — egyes csoportjaik egymás között, a köznapi érintkezésben
még mindig a kelta nyelvet beszélik. És éppúgy nem tartják magukat „egyetlen
nemzetnél sem alábbvalónak”, mint Zrínyi a magyarságot. Ezeknek a manxi kel-
táknak van egy, persze angol nyelvű, még a világirodalomban is számító, mondjuk
talán abban másodrangú, saját szigeti klasszikusuk is, akinek reprezentáns regénye,
a „The Manxman”, még magyarul is megjelent. Minden műve az itteni emberekről
és életéről szól; *Hall Cain* szelíd, finom, merengő arcával még aznap találkozom a
manxi múzeum „Írók-Falán”.

De vannak újabb népcsoportjai is, amint azt rögtön megtudtam, alighogy be-
érünk Douglasba, a szigetnek a skóciai partok felé nyíló hatalmas öblű kikötő-
városába. A személyhajók kikötőjére — amely mindjárt az autóbusz végállomása
mellett van — imponáló, gyönyörű óriási szállodasor fehérlik, mint a várost a ten-
ger felől eltakaró kulissza. Valóban kulissza. Mert mögötte angol jellegű közép-
város húzódik meg meredek dombokon-völgyszakadékokon föl s alá hullámozó ut-
cáival, középületeivel, s azok a ködlő szürke-zöld, most haragosan tajtékosz ten-
geren át a skóciai kód-partokra bámulnak számtalan templomukkal, köztük a ka-
tedrális méretű katolikus plébániatemplommal, amely mögött viszont már szeré-
nyebb, sőt szegényebb városnegyedek kezdődnek. Talán nem véletlen, hogy a ka-
tolikus városnegyed utcái szegényebbek, és hogy a plébános ott helyez el az egyik
hívénél családias, szerény kis panzióban. En is szegény vagyok, fogamhoz kell
vernem a pennyket. De itt, ebben a panzióban találkozom egy spanyollal.. Vár-
junk csak, az előzményeit is el kell mondanom!

1587-ben, amikor I. Erzsébet királyné alatt, tengeri ütközetben és irtózatos
viharban a dél-angliai partoknál megsemmisült a spanyol Nagy Armada, annak
pár óriásgályáját fölhajtotta az orkán az Ír tengerre. Itt szenvedtek hajótörést a
Manx Írsziget felé néző sziklapartjain. Az amúgy is tarka népű, s akkor még da-
cosan katolikus sziget befogadta őket. És a házigazdám, annak a kis katolikus
családi panziónak tulajdonosa, szakácsa, takarítója, mindenese, akinél a dou-
glasi plébános elhelyez, olyan színspanyol, hogy majdnem hanyattestem, amikor
meglátom. Tőle tudom meg a spanyol beütés titkát.

Ezeknek a letelepedett spanyoloknak néhány falva még most is megvan; an-
golul és a manx-nyelven beszélnek, de mintegy belső, ódon, titkos anyanyelven:
spanyolul is. Egyik ilyen faluból való az én házigazdám. Félig-meddig még gyer-
mekkorában Bristolba ment és több mint harminc éven át közlekedett a bris-
toli kikötő több járatán, Bristol és az Azori, meg a Kanári-szigetek között. Volt
hajósinas, matróz, hajószakács, letette a kormányosi vizsgát, majdnem odaházaso-
dott Tenerifa-las-Palmasba, mutatja is ottani menyasszonyának, valamiféle félvér
négerlánynak a fényképét egy óriási kaktusz mellett, amely szinte nagyobb, mint
a mellette lévő tenerifai kicsiny családi ház. De nem tudta elvenni, mert amikor
már esküvői szándékával kötött ki ott a hajója, a lány halálának híre várta. Visz-
szahajózott Bristolba, leszerelt és nyugdíjba jött mintegy harminc év után, úgy
negyvenes éveiben, ide Man szigetére. Itt azután villámgyorsan elvett egy tere-
bélyes, fehér bőrű, rozs-szőke normann lányt. Aki — vannak ilyen képtelenül
furcsa dolgok az életben és a valóságban — a tenerifai félnéger, volt menyasszo-
nyára hasonlít. A felesége persze sokkal fiatalabb mint ő. Már négy gyermekük
van, a legkisebb pár éves leányka, az asszony gyárba jár dolgozni, s este amikor
megjön, a kékesfekete hajú szikár férfi az ülébe ül a konyhán, s az asszony még
mindig a szeretettől-szerelemtől félig eszméletlenül csókolgatja. A konyha melletti
étkezőszobában a matrózélet emlékei, többek között a Kanári szigetekről való tar-
ka szőnyegek, amelyeken meghatódva fedezem föl a karthágói pún szőnyegmintá-
kat, mert ezekre a szigetekre Karthágó elfoglalása után púnok is menekültek. Így
kerültek még ma is szőtt szőnyegmintáik egy manszigeti, konyha melletti étke-
zőhelyiség falára. A házigazdám szeme könnyes lesz, amikor pár összefüggés nél-
küli spanyol szót mondok neki. De mégis, ezen a keményen fénylő, félig-meddig
görögös nyelven igazít útba, amikor néhány utcán át elkísér, hogy egy sarkon
megmutassa, merre van a múzeum. Vagyishogy nemcsak múzeum, hanem a sziget
kőkorszakba nyúló s a druidizmus korába visszatérő, a sárkányfejű viking-hajók
korát és a közeljelent is számontartó tudományos intézmény.

BERCZELI A. KÁROLY VERSEI

Tűnődés

Bölcső és sír két végletén tűnődöm —
Közöttük ivel életem,
sokszínű szivárvány.

Bölcsőm előtt homály,
s homály terjeng a sír után is —
Két sziget a fekete óceánban —

S ne hidd, hogy életed csak tarka ragyogás,
mely áthajlik e komor ár fölött —
Színeid sötétséggel keverődnek —

S míg ifjú vagy, félelmes sejtelem kínoz:
Mi lesz a síron túl?
S ha öregszel, tétova emlékezet gyötör:
Mi volt a bölcső előtt?

Varázsigék

1.

Az erdő fái
királyi
közönnyel tűrik sorsukat —
Nem vándorolnak el,
ha szűk a hely,
kemények ők, akár az öntudat —
Az ember lába gyors,
s örökké szebb hazát keres —
A fák már tudják, hogy nem érdemes —
Nagyobb a Sors —

2.

Éjt nap követ s viszont —
Dúlt harcmező a horizont —
A nap fáklója ég még,
s már zengve bont
zászlót az öldöklő sötétség —
Így változol te is magadban,
s leszel titok, megoldhatatlan,
mert egyetlen vagy s mégis sokszoros,
jelkép csupán, mely oszt s szoroz,
mely mindig más, de önmagát jelenti mégis —
Titokzatos matézis —

3.

Mint elnéző rokon,
merengsz hű másodon,
mely simán s biztatóan
ring lent a tiszta tóban.
A kép egész s megnyugtató,
arányaid ragyogja vissza
a lusta tó.
De perc csupán s a kék kulissza
komor lesz hirtelen,
vihár csapong a szirtéken,
a tó tükrébe sújt nagy ökle,
s a tiszta kép széthull csörögve —
Örökre —

„A TAPOLCA VIZÉTŐL A SAJÓ VIZÉIG”

Írta KOPÁCSY MARGIT

(I.) — Ilyen utca nincs — mondjá határozottan a sofőr. Jóarcú, harminc év körüli fiatalember.

A gyerekkoromon akar velem vitatkozni? Lehet, hogy az utca neve megváltozott, de a ház biztosan megvan.

Ez a ház valamikor a miénk volt, aztán eladtuk. Lakók maradtunk, de a kertre nem tartottunk igényt. Az új tulajdonos sem, és a kert elvadult. Felverte a gaz, útnak nyoma sem maradt: félelmetes, nagyszerű őserdő lett belőle. Bolond kert. Biztos, hogy a Bolond kert azóta kijózanodott, de ha van ennek a fiatalembernek egy csepp fantáziája, akkor el tudja képzelni, ha megmutatom, hogy ott, a kert jobb sarkában, ahol most virág-, esetleg paradicsom ágys van, valaha lícium bokor volt. Ördögcérna. Hosszú, tövises ágai az évek folyamán összefonódtak és szétterültek: olyan volt, mint egy hatalmas, bejárat nélküli sátor. Körös-körül térdig érő csalán és bogáncs. És benn, a sötét sátorban lakott gyerekkorom vissza-visszatérő, kedves jószágá, a Szemüveges Kutya.

Régen jártam Miskolcon.

Lehet, hogy a házat is lebontották, és újat építettek azóta, de majd a kaput megmutatom. Két szárnyú, kovácsoltvas kapu volt, cementoszlopba ágvazva. Igaz, hogy az idő és szorgalmas munkánk meglazította: a kő éppen csak tartotta a vasat, nem is zárt tisztességesen, de azért kapu volt, míg a vihar az egyik szárnyát oda nem kente a tűzfal és a gesztenyefa közé. És ha egyszer odakente, akkor ott is maradt: a tulajdonost nem zavarta, mi gyerekek örültünk neki. Az örökké nyitott kapu hozzánk csatolta az utca egy részét is: nagyobb, tágabb lett körülöttünk a világ. Pedig ez a világ akkor már nem volt veszélytelen. A fiákerek, biciklik, szekerek mellett egyre több autó, motorkerékpár közlekedett.

— Forgalmas utca volt. Anyánk néha fülére tapasztott kézzel tiltakozott a zaj ellen.

A sofőr a szeme sarkából méreget. — Hányban volt ez, tessék mondani? — és nem meri bevallani, hogy szerinte nagyon-nagyon régen lehetett.

Még gurulunk egy kicsit, aztán a taxi megáll egy modern, emeletes skatulya előtt. Vacak kis üvegajtó, igazi bérház-bejárat.

— Ez a huszonhetes szám. A számok nem változtak.

— Igen — és zavartan kiszállok. Átmegek a túldalra, hogy jobban megnézhessem a házat. Lehet benne vagy hetven lakás. Lícium bokor? Hol? A ház jobb sarkában lift van. Itt nem lakott semmiféle Szemüveges Kutya.

A főfalon, minden emeleten, pontosan egymás alatt kosárnyi balkonok lógnak. Üresek, virágtalanok, csak a harmadik emeleti balkonnak látok egy idős parasztasszonyt. Ünneplő fekete ruhában, fekete fejkendőben, mereven, mozdulatlanul ül a széken. Munkához szokott keze, mint unatkozó vendég, tétlenül hever az ölében. Az eget nézi. A felhők olyan ismerősnek tűnnek.

Miskolc lakossága a háború óta közel két és félszeresére emelkedett. Nem tudom, hogy ez az idős parasztasszony idevalósi-e vagy csak látogatóba jött át — mondjuk — a Major utcából a fiatalokhoz, akik már itt laknak ebben a szép, modern házban. Ha elunja a felhőket, talán hazamegy: három-négy utca és otthon van. Tíz perc járás az egész. Leteszi a kendőt, az ünneplő ruhát, és kimegy megnézni a jószágot.

A Major utcában semmi sem változott, talán csak a bubisra nyírt akácfa törzse lett vastagabb. Itt hallgattam esténként a csorda kolompját: valahonnan a Köz-domb tájékáról jöttek, a Pacsirta utcán át. A nehéz tőgyű tehének végigballagtak az utcán, a kapuk megnyíltak, és az állatok tempósan befordultak az udvarra. A járda éppen olyan hepe-hupás mint régen. A földszintes kis házak két, legfeljebb ha három ablakkal hunyorognak a világba. Többségében gazdálkodók lakták. Gazdálkodók: így hallottam nagyvanyámtól, anyámtól, és soha nem úgy, hogy parasztok. Akad itt-ott egy-két urasabb ház is, és kivisz a Bedeghvölgyig, ahol helyel-közzel még érintetlenül megvan az a XVIII. századi sártenger, amely *Bozena Nemcova* cseh írónőt már két évszázaddal ezelőtt is meghökentette. Pedig ő csak az utca közepét látta, meg a házak tővét, az úgynevezett gyalogjárót, és talán nem is merészkedett el a Bedeghvölgyig, ahol a nagyobb portákon két szekér is térült-fordult naponta. Kerekek, állatok duzzasztották a

„világhírű” magyar sarat, — azt látta volna, hogy ott mi van! A háztól az istállóig, disznóólig, baromfiudvarig és vissza a kapuig, köveket raktak le. Téglákat vagy ami éppen volt. Egyesével, vigyázva el is lehetett imbolyogni rajta, — már amíg a sár el nem nyelte. Akkor új téglákat, köveket, pallókat raktak le. Az írónó „elviselhetetlen”-nek találta a port, ami száraz melegben ebből a sárból lett. Látszik, hogy nem járt benne mezítláb! Olyan puha volt, mint a selyem. És a finom, bokáig érő porban hatalmas szénakazlak illatoztak.

Egyszer, a Bedeghvölgyön csellengve bekerültünk egy ilyen portára. Senki sem volt otthon, csak két magunkfajta, tíz-tizenéves gyerek. Játszottunk, aztán valamelyikünknek eszébe jutott, hogy másszunk fel a szénakazal tetejére.

Csodálatos volt, és iszonyatos vége lett. A legpuhább hengergőzések, ugrálások gyönyörében egy távoli hang zuhant ránk. A gazda volt, aki akkor fordult be a szekérral az útra, és meglátott bennünket a szétzibolt boglya tetején. A düh felrántotta a bakról, úgy állt az ügető lovak mögött, magasra emelt ostorral, átkozódva, mint a büntetni készülő isten. A rémülettől szinte sóbálvánnyá váltunk, aztán mint a négyfelé szakadt villám lecsúsztunk a kazal tetejéről, ahová olyan nehezen küzdöttük fel magunkat. Az öcsém elkapta a kezem, és rohantunk. El a kazlak között, a puha, selyem porban, ki a kerítetlen portáról. fel az útra, fülünkben az ellenkező irányból dübörgő szekér soha el nem halkuló robajával.

A Major utcai ismerős házak unottan, közömbösen néznek rám: ők nem emlékeznek semmire. Mit számít nekik két gyermek rémült rohanása, hiszen azt is elfelejtették, hogy volt egyszer egy „Major utcai Tudós Társaság”, és nem hozza lázba a titok, hogy kik voltak ezek. Azt mondják, volt valami közülük Kossuthhoz és Petőfihez.

— Lehet. Mit nekünk a város történelme: Árpád, Bors vezér, Rákóczi nagyságos fejedelem.

Ó, Anonymus, aki itt ülsz az íróasztalom szélén, mit szólna Te ehhez? Valld be, hogy megbecsülünk. Szobrod van: Ligeti Miklós álmodott ilyennek. Gyönyörű helyet kaptál Budapestben, a Vajdahunyad-vár udvarán. És nézd meg kicsin vitett, porcelánmásod: selymes-zölden foszforeszkáló, világhírű színeidet: Zsolnai, Pécs — Made in Hungary. És a személyedre vonatkozó, szívnvonalas viták, melyek még ma sem ültek el II. vagy III. Belae regis notarius. Hiába: vitatkozó nép vagyunk és szeretjük a szobrokat!

Kámzsád arcodba húzva, komoran hallgatsz Anonymus. Ha arra gondolsz, hogy jobban kellene becsülnünk „a Tapolca vizétől a Sajó vizéig” terjedő „nagy földet”, melyről olyan szeretettel írtál...? De hiszen megbecsüljük. Ha eszünkbe jut, nagyokat lelkesedünk: éljen az ezeréves város, „Hazádnak rendületlenül...”, — de ne bolygassuk tovább ezt a kérdést, Anonymus. A Major utcai akácfák, ha öregek is, fiatalok ahhoz, hogy emlékezhetnének, s az utca álmos. Különben is: rendezni fogják. A házak többségét lebontják majd, bérházakat, aszfaltos utat építenek. Mindenki tud valamit és senki nem tud semmit. Talán ezért nem sietnek az asszonyok a meszeléssel. Valamikor csak egyet gondoltak, és már gyűrték is a szoknyájuk alját a korbca. Ha kivillant a lábuk, hát kivillant, de a fal olyan volt, mint a patyolat. Most az a gond, hogy mi lesz a házzal.

— Persze, nehéz lesz megválni.

— Tudom is én: jobb lenne egy központi fűtéses lakás — tűnődik Ilona néni, aztán hirtelen eszébe jutnak Szabóék.

— Emlékszel még rájuk? Itt laknak most is: három unoka van, de egy sincs megkeresztelve — és nyugtalanul felugrik, bántja, hogy váratlanul érkeztem.

— Mivel is kínálhatnák meg, no! Legalább egy kávét hadd főzzek!

Ilona néni nyolcvanhat éves. Kicsit reszket a keze, de azért hiba nélkül kiveszi a kávéfőzőgépet a konyhaszekerényből és megtömi babkávéval.

A ruha nyakánál kibújik és megcsillan valami a sötét szöveten. Elkopott, cérnavékony aranylánc, rajta kereszt. Hetvennégy évvel ezelőtt kapta, első bérmlásra. Azóta viseli.

A kávé kicsöpög, Ilona néni csészékbe önti, és élvezettel szűröcsöli.

Megválnik a házától, ahol hetven éve él, és — tudom is én! — nem is rágódik rajta túlságosan. Szabóék doleába viszont nem tud megnyugodni.

— Egyik unokát se keresztelték meg! Hogy lesz ezeknek az életén Isten áldása?

Anyám egy csipetnyi Nescaféval főzi a feketét, és ő is fel van háborodva a Szabóék dolgán.

— Ennyi kis Nescafé: látod? És összekeverem.

Én is összekeverem olykor anyámat és Ilona nénit: vagy ők keverik olykor a korszellemet?

(II.) Elmúlt három évtized, meg néhány év ráadásnak, és az élet úgy akarta, hogy itt, a Toronyalja út és a Bacsó Béla utca találkozásánál gyónjam meg azt a régi történelem óráit.

Tanáruk — Isten nyugtassa — II. Rákóczi Ferencről magyarázott. A Fejedelmiskolci kapcsolatairól.

Minden nap elmennek az előtt a kőcímeres ház előtt, ahol megszállt. Na...! Csend. Seholy egy jelentkező.

— A Sötétkapu melletti házakra gondoljanak.

— — —

— Szóval nem tudják: Rákóczi utca kettő.

— Ott lakom — és egy lány szégyenkezve felállt.

— Megérdemelné, hogy a kapu a címerrel együtt a nyakába szakadjon!

...Egyetértő, csendes nyári éjszaka van. Az avasi kilátótorony kékes fényvel ragyog felettünk. Gyermekkoromban csak csillagok voltak, és tárogató. Nem tudom ki tárogatózott, de a hang bennem maradt. A kétségbeesztően ismerős, rettető bánt, ami mindig elandalított és felzaklatott.

A Major utcáról beszélgetünk, mely el fog únni. Talán a neve is megváltozik idővel. Egy kő sem marad, ami emlékezne arra, hogy — régen...

— Major utcai Tudós Társaság? Nincs is ilyen nevű utca!

Megváltozott a város. Nem azért, mert fejlődött. Az ország szinte valamennyi városa épült, fejlődött a háború óta. Önkéntelenül adódik az összehasonlítás: például Debrecen. Középcégek, utcák, gyárak, házsorok, új lakónegyedek épültek, csakúgy, mint Miskolcon. De ettől — le nem tagadhatóan és mindörökké — Debrecen még Debrecen marad.

Szombathely nem engedi felejteni a római Sabariát. Budafokon a puttonyhorodozók ma is úgy lépkednek, mintha önmaguk ősei lennének: évszázadok óta beidézett mozdulatokkal gyűjtik, viszik Promontor drága levét a cerithium mészkőbe vajt pincékbe. De Szombathely büszke rá, hogy Sabaria volt, és Budafok nem tagadja Promontor, Promontorium-Csepelt. Csak Miskolc nem túri, hogy Miskouc-nak mondják. És — furcsa módon — valahogy nem is illik rá a régi, évezredes név.

Valóban nem, mert míg a többi város csak épült, fejlődött, de a lényege maradt, addig Miskolcnak a lényege is megváltozott. Valami furcsa, vedlési folvelemat megy végbe „a Tapolca vizétől a Sajó vizéig”. Mintha a diluvium, az áradások és özvizek elővilágának óriási méretű izeltlábúja vonaglana: küszködik, tekereg, hántja magáról a chinites külső vázt és mindent, ami a régi vízhez tartozik.

Nehezen találok meg a szavakat. Fáradt is vagyok. Elcsigáztak az élmények, melyek az elmúlt napok alatt hihetetlen mennyiségben és összevisszaságban zúdultak rám. Ma temetőket jártam, tegnap esküvőn voltam, holnap kórházba megyek. Egy atyámfiaát akarom meglátogatni, akivel tegnap a házasságkötő teremben találkoztam.

— Én igazában kórházban vagyok, csak kijöttem, mert látni akartam Katikát — mondta az öreg. — Szép menyasszony.

Valóban az. Vékony, tőrékeny, mint a nád, a földigérő, hófehér csipkeruhában. Hajában mirtusz, arcából kihajítja a vállig érő, könnyű fátyolt, és aláírja a hivatalos papírt: —né. Az egyházi esküvő majd Pesten lesz.

— Szép! — Az öreg kezét nyújt. — Akkor én most vissza is megyek.

Viszi az emelkedett vércukrárt, amiről csak úgy, félvállról tudatta velem, hogy idegenszeri eredetű. Egyébként nyugdíjas mozdonyvezető. Tíz évig tehervonatokat vezetett, aztán tizenhét évig személyvonatokat.

— Az a tizenhét év a személyrel jó volt — mondta és rábólintott. — Nagyon jó. Huszonöt-harminc kilométer és állj! — Kihajolt az ablakon. pihent. Elbeszélgetett a vasutasokkal, ezzel-azzal, elszívott egy cigarettát, — mehetünk! — és vitte a szerelvényt a következő állomásig. Aztán áttették az expresszre, és az öreg egyszerre rádöbbsent, hogy mögötte a pullmankocsikban, étkezőben utasok vannak. Öreg, fiatal, asszony, gyerek, rengeteg ember. És az express megállás nélkül száguld.

— Pipacsok!

— Hol? — mire a kérdés elhangzik, a tekintet az ablakig ér, a pipacsoknak már nyoma sincs.

A sebességmérő óra száz kilométeren áll.

A pullmankocsiban egy utas az órájára néz: — késünk?

— Nem.

A rohanás felgyorsul, az utasok elégedetten himbálózhatnak az ülésen. Ott elől, a mozdony bulldog-orrában a vezető százharmincra kapcsol.

— Félt?

— Nagyon. Mikor beléptem a százharmincba. Arra gondoltam, hogy ha ezzel a sebességgel most kivágódnék, egy iszonyatos félkör a levegőben, és hátul az utasok... Még a verejték is kivert.

Három évig bírta a félelmet, aztán orvoshoz ment.

— Diabetes mellitus. Idegrendszeri behatások.

És a vonatok egyre gyorsabban vágatnak tovább. Amerikában — egyes útvonalakon — 190-210, Japánban 245 kilométer per óra a teljesítmény. A 130 kilométeres sebesség lassan nálunk is „tegnap” lesz, — de az én atyámfia ez már nem érdekli.

— Menjenek! — Ő is ment: alig múlt ötvenéves, mikor nyugdíjazták.

Itt van pincéje és szőlője az Avason.

Nekünk is volt itt valamikor szőlőnk, de elherdáltuk. Sokszor hallottam gyerekkoromban ezt a kifejezést nagyanyámtól, mert biztosan nem csak az avasi szőlőt, sok mindent elherdáltunk. És ilyenkor szúrt a szeme a haragtól, mint a vasvilla. A herdáláshoz nem kell cigány, bor, társaság, kártya: elég, ha az ember egy kicsit könnyelmű és haszontalan.

Az avasi szőlőt nem tudom, ki herdálta el, de nem is érdekelt. Engem csak a pince érdekelt a Bábonyi-bércen, ahol a sarokban szalonnát lehetett sütni.

De régen volt! A nyársakról elfogyott az utolsó falat szalonna, és nehezen, kelleetlenül szedelőzködöttünk. — Gyerünk, gyerünk: késő van! A parázs is aludni ment.

— Legközelebb legyen szerencsénk az Avason! — szolt vissza az öreg vasutas. — Majd meglátja, milyen jó csend van ott.

— Csend? — mosolyognom kell. Érdemes lenne egy kicsit tanulmányozni Miskolc zajtérképét. Azt hiszem, a Széchenyi utca bátran felveheti a versenyt Budapest zaj-központjaival. Nem fog szégyent vallani, ha decibelben kifejezve összehasonlítják a Tanács körút, Rákóczi út, Soroksári út és Nagykörút egyes pontjaival.

Tegnap — nem is csúcsforgalomban — egymás mögött-előtt küzdöttük át magunkat egy barátommal a Széchenyi utcán. Beszélgetni szerettünk volna, de csak szavakat kábáltunk.

— A receptek!

— Nem felejtettem el!

A gyógyszerértárban meglepően sokan voltak. A patikus mosolytalan, fiatal ember: mint a gép adogatta ki az ablakon a gyógyszereket. — Háromszor kettőt. Este egyet...

— Köszönöm, tudom — és az ablak előtt álló nő felmarkolta a dobozokat. Altatót, nyugtatót, vérnyomáscsökkentőt vitt. Aztán a barátom következett. — Rausedyl, Polybrom, Tardyl. — Mintha összebeszéltek volna.

Ahogy kiléptünk a gyógyszerértárból, repülőgép zúgott el felettünk. Alacsonyan szállt. A szűk utcában a levegő másodpercekig szinte vibrált körülöttünk. Csigavér: már világszerte folynak a kísérletek! Könyvek, ankétok, zajos kongresszusok foglalkoznak a zaj, az egymásba fonódó és állandó kis- és nagyobb hullámú rezgések biológiai és egészségügyi jelentőségével. Tisztázni fogják a különböző rezgésszámok kórokozó hatását; rendezni fogják a zaj- és vibrációs ártalmak kérdőjeleit.

Az Avast is rendezni fogják. Már megvannak a tervek. Tízezer lakás, harmincötezer ember. A diluvium óriási méretű izeltlábúja lehánt magáról mindent, ami a régi vázhoz tartozik. Csak gyorsan, gyorsan! Nem érünk rá. Százharminc kilométer? Tegnap. De ma, a szuperszonikus repülőgép korában? Ne nevettesse ki magát, öregem!

Csend? Jó lenne. De azt elherdáltuk.

— Siessünk! — és a csikorgó, surranó, berregő, magas és mély hangon egyszerre zúgó, zakatoló, zszibongó fő útról bezúdulunk a tömeggel együtt a Sötétkapun. Pedig csak tíz lépést kellett volna mennem a Rákóczi-házig.

— Megérdemelné, hogy a kapu a címerrel együtt a nyakába szakadjon...

(III.) Az esküvő, melyért ezúttal Miskolcra jöttem, lassan kezdetét veszi. A házasságkötő terem előtt, az udvaron már gyülekezik a násznép. Rokonok, régi barátok, új találkozások. Az öregek mögött széles, tiritarka nyakkendős fiatalok, hogy a hajukról már ne is szólják.

— Nem tetszik megismerni? — és bemutatkoznak.

— Mikor utoljára láttalak...

— Több, mint tíz éve.

— És?

Elnézően mosolyog. — Mérnök vagyok.

— Az a kis kölyök...?! — A többi „kölyök” elektrotechnikus, orvos, ügyvéd, tanár.

Az esküvői házban, a Toronyalja utcán szépen terített asztal várja a fiatalokat, násznépet, vendégeket. Szőlővel befuttatott tornác, kicsi, virágos udvar, feletünk az avasi kilátótorony. A víz nincs bevezetve a házba, vödörben hozzák a Jézus kútjáról, de az italok frizsiderben hűlnek. A fiatalok magóra táncolnak, az új asszony — a szülők kívánságára — éjfélig talpig fehérben, fátyolban marad. Jönnek a cigányok:

— Lakodalom van a mi utcánkban... — Egy kicsit régi, egy kicsit új. A négy szülő a lelkét tette ebbe a napba: dolgoztak, költöttek, hogy a fiatalok boldogok legyenek, és mindenki jól érezze magát.

— Tetszik tudni, ez a szülők napja — mondja éjfél felé a szőke kis mérnök, és nevet. — Minden értünk van, és minden úgy történik, ahogy ők akarják.

— Jól átláttok ti rajtunk, öregeken.

— Miért sorolja magát az öregekhez? Aki így tud örülni a fiataloknak, az nem öreg.

— Honnan tudod, hogy örülsz? Egész éjszaka egy szót sem váltottunk.

— Az lehet, de én akkor is láttam. Figyeltem.

Mikor látta? Születés nélkül táncolt, énekelt, produkálta magát, ivott is becsüléssel, és közben figyelt? Lehet. Ezekről a mai fiataloktól minden kitelik. Transzistoros rádiókat böföttek az amúgy is zajos utcákon, keresik a feltűnést, nem zavarja őket, hogy másokat zavar, ha a nyilvánosság előtt összesimulva csókolóznak szerelmesükkel. Programot csinálnak, párt és pályát választanak, munkahelyet keresnek, és az egyikhez éppen úgy nincs szükségük szülői engedélyre, mint a másikhoz.

— Én nem is mernék beleszólni a dolgába — mondja egy anya, akinek a fia külföldön tanul: negyedéves műegyetemi hallgató. Negyedik éve áll a maga lábán egy idegen országban: saját ösztöndíjas kenyerét eszi, furcsa is lenne, ha itt-honról akarnák dirigálni.

— Erős gyerek. És jó! — Ha vállig érő sörénnyel hazajön szünidőre, és látja a megdöbbszent arcokat, hát, — isten neki! — elballag a fodrászhoz és levágat belőle két centit...

Nem rontják el az örömünket.

De vajon tudunk-e mi egyáltalán örülni? A szorongásunk, elmúlt életünk keserve, oktalan viszolygásunk a holnantól ott fintorog minden örömünkben. Olvan bölcsek vagyunk, hogy az már ostobaság, és néha úgy érzem, ezt unják bennünk a legjobban. Távolságot vesznek tőlünk, de nagyon is szemmel tartanak: nem térnek le a maguk útjáról, de figyelnek bennünket, és tapasztalataikat beépítik az életükbe.

— Te kire fajzottál? — kérdem az egyik fiataalt. — Se apád, se anyád nem ilyen derűs.

— Én valóban derűs vagyok. Talán nem egészen olyan vidám, amilyennek látszom, de igyekszem az lenni. Elég intő példa van előttem — és nevet.

Kire hasonlítanak?

Én tudom, hogy anyámra hasonlítok, aki gyerekkorában azon sírt, hogy lassan ér a kanál a szájához.

Ezek a fiatalok senkire sem hasonlítanak. Illetve — azt mondják — egymásra hasonlítanak és önmagukra.

Benn húzza a cigány, táncolnak, én kiülök a szőlővel befuttatott tornácra. Az egyik fiatal mellém telepszik, és a munkámról faggat.

— Orvosi könyveket szerkesztek.

— Például...?

— Például... — Csak nem fogok ezen a vidám éjszakán, az avasi torony tündéri fényében a fogszuvasodásról csevegni egy hibátlan fogsorú fiatalemberrel?

— Eridj inkább táncolni.

— De ez engem érdekel.

Meglepően sok minden érdekli: a fogszuvasodás csakúgy, mint a várossal együtt növekvő zajszint. Megátalkodottan kérdez, és kissé röstellem, hogy nem szolgálhatok bővebb részletekkel a vibráció idegrendszeri hatásának tanulmányozására végzett elektroencefalográfiai és pszichofiziológiai állatkísérletek eredményeiről, de — bocsánat — nem számítottam rá, hogy „felelni” fogok. Sok mindenre nem számítottam. Arról sem volt tudomásom, hogy a műegyetemi hallgató öcsém perzsául tanul.

— Jó lenne lefordítani a XII. századból fennmaradt perzsa költőket magyarra — mondja egyszerűen.

Kire hasonlítanak ezek a fiatalok? Szerintem a városukra: Miskolcra. Nyilván ezért igyekszem a kedvükbe járni: szeretnék a bizalmukba férkőzni. Ők talán tudják, hogy mit akar, hová igyekszik ez az erős, kemény város.

Az Andersen mese jár az eszemben. Egy fiatalember elment az egyszer volt, hol nem volt, elnyúlhatetlen öreg asszonyhoz.

— Költő akarok lenni, hogy sok pénzt keressek.

— Fogd ezt a hallócsövet — mondta az anyóka, és kiküldte a fiatalembert az országuóra. — Mit hallasz?

Vajon én mit hallanék, ha fülemre tehetném a miskolci fiatalok hallócsövét?

Én vagyok a hol volt hol nem volt öregasszony, és nekem is van hallócsövem: cseréljünk, gyerekek! Természetesen nem örökbe, — de talán nektek sem árt, ha olykor visszahallgatóztok a múltba, és hadd értem én is jobban Miskolc álmait, melyeket

„A Tapolca vizétől a Sajó vizéig” — dajkál a szél.

RÁBA GYÖRGY VERSEI

A görögök megvakítják Polüphemoszt

Mert egyszemű

*mert ebéde ingyencfalata más
mert gyalogútja nem ismeretes
mert pásztorkodik bár született kovács
mert nem hallott napszámra kárókatonát
mert a jelen énekét füleli
mert nem épít barlangjában tanyázik
mert barlangját építi babérfüggönnyel ékíti
fedeznek a lábszárak térdhajlatok
izzó rudat emelnek
mint hajóbordán a csapszeg lyukát
szűrják-fürják ki egy szemét
mert odúja a halál otthona*

*De hírek élnek benne is
minden látó szem egyformán mint nap ragyog
s mindenkiben lakik egy halál
szirt-tépő izmát épp úgy feszíti
mint puszta kézzel evező
a jelen teste látható
s trillázhat bár édesen
zománc pihéket hullat a jövő*

*Még útra kel itt sok hajós
a hőkkenet nem múlik el soha
a mert és a de párbeszédét
meddig hallgatod
örökös vizek ura*

A madarak

Hol hálnak meg a madarak
Ha a föld már kezded ügyében
pörgetheted most rajta mindenütt
látod ezüstlő hajszálaidat
látod
a fatörzsben a tekebábót
ha markodban már csak efféle
felváltatlan kérdés marad
mire sem a gömbölyű égen
sem a szórakoztató föld színén
körszivárvány avagy
porban patkó nem is emberi agy
feleletet nem ad
hol hálnak meg a madarak
hajnalokon
ha elhallgat az összkar
és partot tapogatva
a szív ködkürtje túlköl
fülelsz a sarjerdő felé
meghaltak-e mind

A hihetetlen

Mesélik nekem ezt a
rólam szóló hihetetlen történetet
Beállványozva csontjaim közé
éltem mozdulatlanul
s kezem részt vett törvénykezett
csapongott egeken
mutatják mutatják nekem
Megállj kiáltok rá megállj
mit teszel
ezt a jelentést másképp gondoltam el
de máris elinal
nevemben él és szerepel
Mondjátok legalább
feltarthatatlan rohamát
kik láttátok frissen kelt forró életem
honnan vettem
s semmiségen át
szírtől szírtre lépni
ezt a zerge-szívet

A harmadik kívánság

Befelé figyelve
a szívdobbanást halljam kakukkszónak
teljes élet
oly egyszerűen szóljak
mint kardvágás elbeszélése a testen
másithatatlan önmagam
mint kőszobor a szakadó esőben
a képet
lezárt pillámon át is lássam
Végül a kéz mozdulata
ahogy elejti

A tér vádolása

Amikor a kezek
a verdesők a nyújtózók az érdesek
amikor a lábak
a rogyanók az útra váltak
az ég peremén keretet
s hol megülhet a fény
a liktetés tarkasága
tetőn ablakon határra találtak
a vágynak lakható térre a földtekén
a lét már kristály-szerkezet
és minden lepattintott lemeze
másolat a szimmetriáról
csak egy marad
váratlan szögben nyálva égen-földön által
elrúgni szilárd támaszát
felolvadva a ragyogásban
lebegni felhő súlytalan
pikkely-villódzás szírom-remegés
a testen áttűnnek világok
s az a test dereng a tárgyakon által
elszabadult természet rögtönöz
új természet természetek sorában

TÉLI KERT

Írta GERLEI JÓZSEF

December közepén gorombára fordult a szél. Egy héten át jeges lepedők csapkodtak a kert fái között. Pár nappal aztán karácsony előtt egyszeriben elcsöndesedett minden — ritkás, öreg pelyhekben, akadozva, majd egyre kövérebben hullani kezdett a hó.

— Na, végre!...

Bathó a szoba ablakában állt — mint rendesen, ha várt valamit. Ilyenkor, a csökött agglegények szokásához híven, beszélt, beszélt... Hol magával, hol a kerttel, a madarakkal és a fákkal... Napok óta várta a havat is — nélküle el sem tudta képzelni a karácsonyt.

— Piti dolog, beismerem — mondta félhangosan. — De ha csak ez maradt...

Egy államosított kis ház földszintjén lakott, északra néző ablakokkal. A ház egy lejtős kert alján állt, két tűzfalával a reggeli és az esti levegőnek támaszkodva. A két ablakon át a kert szinte két lábbal lépett be a szobába. Dehogy lépett be! — minden percben a szobában tartózkodott, élt és lélegzett. Bathó legáltalábbis azt érezte, hogy itt lüktet benne, valahol a mellében, a két lábszárában és a gerince hosszában, akár egy szép és szemérmes asszony, aki egy csipetnyit kacér is, s valósággal szeme előtt öltözik és vetkőzik tavasztól télig.

— Ez igen! — dörzsölte a kezét Bathó. — Ha estig esik, karácsonyra megmarad.

Mi tagadás — néhány évvel ezelőtt ezekből a beszélgetésekből még nem hiányzott a boldogság sem, de Bathó nem merte a nevén nevezni, hanem így hívta: elismerés, előléptetés, egy meleg szempár érintése, esetleg verseinek közlése (mert nagytitkon ezzel is foglalkozott), na, és hogy végre már nyugalom legyen ebben a házban.

Két éve ment nyugdíjba — az előléptetésnek tehát fuccs! Az elismerésből annyi jutott, hogy pár szóval elbúcsúztatták a gyárban, s kezébe nyomtak egy vékonyka borítékot. A megértő szempár is hiányzott — ki tudja miért. A versei? — sosem hitte, hogy közölhetők, s valójában hálás volt a szerkesztőségeknek, hogy nem válaszoltak. Miért lássa az ember leírva is azt, amit úgyis tud?...

De a ház nyugalma...

— Hát tehetek én arról, hogy Ilmuska nem tudja az államtól visszavásárolni a házat? — kérdezte a mennyezettől. — Az én kis pénzem kellett volna, persze kölcsön...

Ilmuska az emeleten lakott, s csak hét évvel volt idősebb Bathónál. Naponta négyszer trojkában sétáltatta három elhízott kutyáját, félévenkint pedig följelentette Bathót (akár egy kiskorút) az erkölcsrendészetten — gyanús zajok miatt.

— Maga beszenyezi az én házam padlóját — nyivákolta le az erkélyről, s egy mozdulattal Bathó ablakába söpörte a szemetet. — Ki kell az ilyet zsuppolni, ki a Cséri telepre... Ott űzheti tovább...

Bathónak nem ment a fejébe, mit űzhetne tovább a Cséri telepen, s mit kelene abbahagynia. Surranva élt, akár egy egér — olyan surranva, hogy ügyeit is — ha voltak egyáltalán ügyei — a házon kívül intézte.

— Maga csontkollekción — szólt fel néha az erkélyre, rendszerint akkor, ha csukva volt Ilmuska ablaka. — Hehe... tudom, mi piszkálja az öreglány csőrét... Hogy huszonöt évvel ezelőtt, mikor övé volt még a ház, nem vettem feleségül... De nem tud kitenni... Vagy talán nem is akar... Mikor egyszer bezengetem, hogy elköltözöm (nem volt igaz persze, csak rá akartam zörrenteni), olyan kezes lett, úgy megtelt szomorúsággal, hogy maradtam. Hol találók én Pesten egy ilyen lakást?...

De miféle gyanús zajokat hall Ilmuska az ablakon át?

A postásnő hangját, vagy a körzeti injekciós nővér döféseit? Ugyan! — a postásnő három havonta csak a rádióelőfizetésért csönget be, a levelek őt messze elkerülik. A nővér pedig — ő is három éve járt itt, mikor Bathót leszedte lábáról a hongkongi. Megértő szempár? — ezek a nővérek már a kiképzéssel együtt megtanulják, hogy a beteg olyan, főként a beteg szeme, akár a papír vagy az üveg. Tudják is ők, mi van a papírra írva!...

Egyszer történt csupán, kilenc éve, hogy egy villamos kalauznó ide akart költözni. Vidékről jött fel, nem volt lakása.

— Bevallom, Ernő, nem szeretem magát — mondta. — De ha elvesz, megköszönöm, s akkor templomban esküszünk.

Itt ült a karosszékekben, kővérkés ujsa a kopott rojtokkal babrált, lábát egymásra vetette, csipőjét egy kissé elcsavarta, hogy Bathó a harisnyakötőjét is látta. Itt kellett volna fognia.

De akkor azt mondta:

— És a lakás?... Mert én... voltaképpen albérletben lakom.

S Ilmuskára gondolt, amint a feje fölött tombol, vagy nyakig merül a szomoruság vizébe.

— Majd kiigényeljük.

— Na, nem! — tartotta maga elé tenyerét Bathó. — Azt már nem.

Ennyi volt az egész. Pár szó, egy női cipősarok kopogása az előszobában, a kerti úton, s végül az utcán. Hogy visszhangzik a női cipők sarka! — Bathó azelőtt nem is hitte volna.

Azóta is ezt a távolodó kopogást hallja.

Erre gondol Ilmuská is? Lehetetlen — hiszen kilenc év nagy idő, s ezalatt már sokkal erősebb hangoknak is el kellett volna sülyedniük abban a feneketlen némaságban, ami a Földet körülveszi.

— Igen, így van — mondta ki hangosan, mert egy idő óta folyvást ez foglalkoztatta. — Láttam, mikor az úrhajósok a Holdról fényképezték a Földet... Azóta az ő szemükkel látom... Hogy lebeg, micsoda iszonyú magányban!... És némaság veszi körül... Némaság vagy hallgatás?... Mert nem mindegy... Hiszen a hallgatás lehet valakié is...

— Ne törődjön vele! — mondta az egyik talponállóban valamelyik szaki.

— Mivel ne törődjek? — ocsúdott nehezen Bathó. — Hogy a Föld olyan magányos, hogy minden hang elvész, minden, érti?... Szóval, hogy csak van és forog és nem tudja senki... Senki...

— Ne hőzöngjön, apuskám, mert jön a kidobós legény, s máris az ajtón kívül találjuk magunkat...

— És akkor mi van?

— Az öreglányról beszélek... Megy össze, ennyi az egész... Azt hallja, érti, a saját nyikorgását, ahogy szárad rajta a bőr.

— Ne bántsa maga az Ilmuskát — kezdett hadonászni Bathó. — Karácsonykor beiglit kapok tőle... Mit tudja ezt maga!...

— Ahogy akarja, fater!... Csak ne leheljen rám, mert az élettől is elmegy a kedvem.

Mi marad ezek után?... Bathó tudta: a lakás, az ablak és a kert. Itthon a levegő is gyógyít. Régóta pedzi, de csak mostanság tudja igazán.

— Igen... a kert, a lakás, a levegő.

Halk izgalom vett rajta erőt. A székek közt téblábolt, majd visszatért az ablakhoz — nem tudta otthagyni. A hó valami izgató, lágy fehér fátyolba öltöztette a kertet. Egyes részeket eltakart, másokat kiemelt, vagy valami sejtés mögé dugott. A fátyolra, akár egy fehér alapra, fekete nagy ákombákomokat rajzolt valaki: sötét csomók, vesszők, törzsek és dudorok versengtek egymással, s az avar maszatja, amely felgyült a rózsatövek alján, s úgy tetszett, itt is, ott is huncut, öreg növényi arcok kandikálnak elő a hó kucsmája alól.

— Egy asszony néha ezt is megengedheti magának.

Ezt a rózsabokor mondta, s csupasz tüskéit boldogan dugta a hóba.

— Kérem — tárta szét a karját elnéző bókkal Bathó. — Ha ez a divat... Magának ez is jól áll.

— Jól mondja — mondta egy mély, boros hang, nem a talponállóból, hanem valahonnan a közelből.

Az öreg, szélütött diófa volt, mely fent állt a kert szélén. Elszáradt karját a törzse mellett lógálta.

— Hát maga meg mit csinál? — szólt rá Bathó. — Nem tud vigyázni?...

— Oppardon! Ezer bocsánat! — motyogta a diófa, mert nehezen találta meg az egyensúlyt, s a kertet (akár egy kocsmasztalt) majdnem a házra borította.

— Ez van, urám, ide jutottam... De ha nem vigyáz, hamarosan maga is... Szóval, ugye, érti!...

A kert egy parányit visszabillent, s széle fölött Bathó látta, hogy a diófa talpig megőszült.

— Engem maga ne féltsen — torkolta le. — Sosem iszom többet a kelleténél.

— Ep-pen ez az — csuklott egyet a diófa. — A kelleténél, ugyebár, ha jól értem... Kacagnom kell.

— Felejteni is tudni kell.

— Uram, az egész életét nem felejtheti el... Pedig az volna jó.

— Én még bírom — terelte el a szót Bathó. — De maga! Nézzen végig magán!... Ez már a halál.

A diófa alamuszin hallgatott.

— És az ember mikor kezd? — mondta végül. — Mert itt van például Sipka, a szomszéd házból... Talán már meg is halt.

Bathó szemén végigsöpört, furcsán oldalozva Sipka felesége. Reggel botlott bele, mikor bevásárolt. A járdát söpörte, s azt sem vette észre, hogy Bathó köszön.

— Miért maga söpör? — állt meg előtte Bathó. — Hiszen maga beteg!... Hol a férje?...

Az asszony Bathóra tette a szemét, mintha ekkora tapintatlanságot mégsem várt volna tőle.

— Nem tudja? — S nehezen szívta a levegőt, hogy erőt gyűjtsön. — Tegnap este szállították be a kórházba... eszméletlenül.

— No, de ilyet! — mondta bárgyún Bathó, mintha valami érdekességet hallana. — De remélem, azóta jobban van... — Más nem jutott az eszébe. — És... és hamarosan haza is jön...

— Hamarosan? — ismételte az asszony, s Bathó nem értette, haragszik-e, vagy csak gúnyolódik vele. — Hamarosan... bemegeyek hozzá. Agyvérzés... Az orvos azt mondta, nincs sok...

Bathó azt hitte, jót tesz, ha sürgeti:

— Nincs sok?... Hogy érti?... Ugye, mondtam...

— Remény.

— Na, látja... Mindig lehet remélni.

Az asszony újra megkereste Bathó szemét.

— Nincs sok... hátra.

Bathó háta mögött hirtelen megnyílt egy szakadék, sarka a semmi szélét érintette. Dadogva elköszönt, de hogy Sipkáné lássa, nem egykönnyen mond le a menyéről, megemelte állát, s azt mondta:

— És adja át az urának... üdvözetemet.

Mikor azonban szobájába ért, egy ideig le-föl rőfölte azt a három méter nyolcvanát, ami adatott neki, s ezt hajtogatta:

— Csak két évvel idősebb nálam... Csak két évvel...

Órák múlva sem hagyta nyugodni Sipkáné szeme. Szomorúság ült benne és szűkülés, ahogy a szemöldök barlangjába menekült. Hát ilyen védtelen az ember?...

— De honnan ismerem ezt a szemet? — töprengett; nem tudta megfejteni.

Ujjait legyező alakban a fűtőtestre tette, majd hirtelen visszakapta. A hideg vas érintése egy pillanatra úgy égette, mintha izzó rostélyhoz érne.

— Megvan! Hát persze! — Az éjjeliszekrényen felhalmozott olvasatlan újságok közül előhalászott egy képeslapot, s izgatottan lapozni kezdte. — Itt van, ez az... A vietnami asszonyok szeme ilyen, két halál között... A gyászolóké és a halálra váróké... Milyen lehet egy napalm bomba égetése?...

Ekkor jelent meg a rigó. Előbb a rózsabokor alacsony ágára szállt, aztán elszántan a hóba ugrott.

— Télen-nyáron ebben a koszlott frakkban — mondta a diófa; régen jóban volt a rigóval, de most haragudott rá, mert csak piszkálta rajta a férgeket. — Mondja, maga örökké bálba készül?

— Ne bántsa! — mondta a rózsabokor, s gyöngéden odatartotta a rigónak a tenyerét, mert viszketett. — Mindig megérezem a havat.

Bathónak furdalása támadt. Nyár elején a rigó párjával együtt egészen az ajtajáig csalta a fiókáit. Álló nap ott csattogtak fölöttük. Bathó nem fogta fel,

féltés van a hangjukban, vagy biztatás. Persze, repülni tanították őket, de miért éppen az ő ajtaja körül? Vártak talán valamit tőle?...

Csak arra emlékezett, hogy a kert bokrai közt akkoriban többször is átsurrant egy sárga kandúr. Olyan nagy volt, hogy elsőben vadmacskának nézte.

— Sicc! — szólt rá egyszer, de a macska ment tovább, a füle botját sem mozdította.

Ma sem érti, képzelete akkor miért választotta szét a kandúrt a fiókáktól, s emlékezete most miért köti össze őket. Látta a macska szájában a fehér, véres kis testet — legalábbis azt hitte, hogy látja. S látta magát is, mozdulatlanul, az ablakhoz szögezve.

— Megmenthettem volna őket? — kínozza magát. — S ha nem: akkor meg tettem mindent, amit tehettem?...

A nyelve alján csak égető hiány és szégyen maradt, akár a hamu íze.

— Hölgyeim és uraim — mondta nagyon halkán. — Az ember mindig csak utólag tudja meg, hogy... Ha ez mentség, ugye, értik... — Hirtelen elfogta az indulat, ritka indulatainak egyike: — Itt van ez a Vietnam is... Gondolták volna, hogy a hátunk mögött, igen — a hátunk mögött mi történik?

— Egy kis csetepaté — hümmögte a diófa, s újra az asztal szélébe kapaszkodott. — Azok a piszkos kommunisták...

— Maga részeg — rivallt rá Bathó. — Nem tudja, mit beszél. Egy kis csetepaté... Eddig én is azt hittem... Aztán rájön az ember, hogy a háta mögött...

— Maga mindig a háta mögött keresgél — vinnyogott a jókedvtől a diófa.

— ...A hátam mögött, már több bombát dobtak le Vietnamba, mint a második világháború alatt egész Európára.

— Oplá, uram! — csupantott egyet a diófa. — De kitüntetésből is többet osztottak... Az is valami.

— A vegyibombákért és a tervszerű lombtalanításért? — szólalt meg lágyan a rózsabokor, hogy a férfiak társalgásába kapcsolódjon, közben pedig a körmeit nézte a hóban.

— Magának mindegy, csak plecsni legyen — mondta Bathó, mert a diófa, hacsak tehetne, napjában magára aggatta hol a Holdat, hol meg a Napot; éjszaka aztán lefokozta, mert tökre itta magát.

— Nem rólam szól most a mese — mondta a diófa. — Nekem aztán nyolc. De maga tönkre teszi itt magát...

— És magát nem érdekli, mi történt My Laiban?... Tudja maga, mi az a vérfürdő?...

A rigó már egy ideje udvariasan, félrebillent fejjel várt.

— Uram, ha kérhetném...

— Persze, persze! — tüsténkedett Bathó. — Magáról csaknem megfeledkeztem.

— A konyhába sietett, s egy kis piros lábossal tért vissza. — Mirelit borsó, ha megfelel.

— Mirelit? — húzta el orrát a rigó. — Félreértett, uram, én egy kis zenét szeretnék.

— Ó, csak tessék! — Bathó kinyitotta a rádiót. — Bocsanat! — mondta, mert a rádióban csak szövegeltek. — Ha megengedi, fölteszek egy lemezt.

Kilenc éve, a kalauznó után, hagyta abba a lemezgyűjtést. Minden hang üressé válik, ha valaki együtt hallgatta velünk, aztán távozott. Bathó hiába tett föl elvétve, vaktában valamit — nyomban le is vette, mert a hangok nem teltek meg, csak emésztő hiánnyal.

— A prelűdök jók lesznek? — Könyökével sebbel letörölte a lemezről a port, s rátette a korongra. — Chopin, ha felismeri... Valamikor szerettem...

A szoba egyszeriben elmerült a múltban. Malorca költözött ide, agg házak tömbjei, goromba, virágba borult kolostorfalak: almaszag, lúdtoll, burnótszelence.

— Az a kor volt az igazi — magyarázta, meggyőződés nélkül, mosolyogva, s ujját is megemelte hozzá. — Figyelje ezt a futamot... Akár egy női jellem, vonzó, szeszélyes és okatlan. De mit beszélek, maga ezt úgyis jobban tudja.

— Szép, szép — mondta a rigó. — De mit csináljunk, uram, ha nem lehet visszahívni... Már úgy értem, azokat a szép időket a lúdtollal, satóbbi.

— Magának is elege van már? — firtatta Bathó, s eszébe jutott, hogy most tehetne valamit. — De remélem, a párja jól érzi magát... Mert rég nem látom.

A rigó úgy tett, mintha csak a havat nézné.

— Vele is egy macska végzett, uram.

Bathó csaknem esztét vesztette.

— Ez a mocskos világ!... Ez az egyre mocskosabb kezű ember!... Csodálkozik, hogy messzi futnék innen? És tehetetlen vagyok... Nyugdíjba raktak, főlölegessé váltam, mint székérben az ötödik kerék... Ha átmegeyek az úttesten, úgy ugrálok az autók elől, mint a gazdátlan veréb.

— De egy sem esik le a fáról... — idézte gúnyosan a diófa. — A többit úgy is tudja.

Bathó értetlenül a lábosra bámult, nem fogta fel, hogyan került a kezébe. Aztán elindult az ajtó felé.

— Elnézést! — S kaparni kezdte az ablak alatt rostokoló kőre a borsót. — Jó étvágyat!

De a rigó nem volt sehol. Persze — ez is a szertartáshoz tartozik: ha majd bejön, a rigó újra ott terem, s mikor azt hiszi, senki sem figyeli, nekilát.

A rigó azonban egyáltalán nem tért vissza.

— Uram, ez a zene... — utánozta a rigót nyafogva a diófa. — Ha lehetne egy kis zenét, lehetőleg mirelit nélkül...

— Talán a kalapotól ijedt meg.

A tükörben állt, nézte azt a borostás képű férfit, aki reggel a fején felejtette a kalapot, nyilván mikor Sipkáné szemébe nézett ott a szakadék szélén.

— Maga kalap nélkül még ijesztőbb — mondta laposan a diófa, aztán enyhített rajta: — Hát nem ijesztő az ember?... Dehát erről maga nem tehet.

— Ez van — mondta csüggedten Bathó. — Szeretném tudni, a Hold nem rándult-e össze félelmében, mikor az első ember rátette a lábát.

Vizet engedett a lábosba, s félretette, hogy ázzon. A lemez még forgott — odalépett, elhallgattatta.

— Itt kell maradnod, öregfiú! — S újra végigcentizte szemével a három méter nyolcvanát. — És nem igaz, hogy nincs mit tenned... Sipkáné sincs közelebb, mint a vietnami asszonyok s My Lai áldozatai...

Háttal állt az ablaknak. A falakat átjárta a hó fénye. Karácsonyra gondolt, mikor halk kaparászást hallt majd az ajtón: Ilmuska jön (igaz, tavaly már nem tette), remegő tenyerén fányszerű, szalvétával letakarva, s a szalvéta mintája zöld fenyőág égő gyertyával... A fányszerű két szál kalács, az egyik diós, a másik mákos. A mákos nagyobb, mert régen egy gyöngye percben elárulta Ilmuskának, hogy gyerekkorában az anyja mindig mákost csinált.

— Valahol gyülekeznek a közönyösök. — Ellökte magát az ablaktól. — És valahol azok, akikben felgyülemlik a keserűség, az irtózat és a tiltakozás... — Melle zihált, ujjai a homlokán remegtek. — Aztán egyszer majd... Igen, a serpenyőbe ömlik, s átbillenti a mérleg nyelvét.

Kinyitotta az ablakot. A kert orrába csapta a hó illatát, az ártatlanság és tisztaság szagát.

— Vigyázzon! — kiáltott fel vékonyan a rózsabokor. — Az öreglány...

Ilmuska az erkélyen állt, a takarítás mámorában. A feje tetején csomóra kötött kendő. Amint meghallotta, hogy Bathó ablaka kinyílt, a karácsonyi nagytakarítás szemetét az erkélyre húzta, s a lapát mellett loppal Bathó ablakába söpörte.

— Nem vagyok a szemétládája — szólt fel Bathó; hangjából azonban hiányzott minden indulat.

— Maga a szemétláda — visított le Ilmuska.

— Nem magára mondtam — hebegte Bathó; szeme sarka égni kezdett, s kínlódva megjelent benne egy könnycsepp. — Szegény, kezd nagyothallani.

Becsukta az ablakot. Egyedül maradt a szoba elhasznált levegőjével. Egymás után kezdte rágni a cigarettákat. Kinn a hó nesztelenül elállt. A szürke égen mintha átlibbent volna egy ócska fekete frakk.

— Hiába, uram! — mondta a diófa pimaszul. — Még nincs itt a karácsony ideje.

— Jókat mond... Ideje — húzta el a száját Bathó. — Ha csak pár napig kéne várni rá...

— És azután?... Mi lesz karácsony után?

Bathó nem válaszolt. Homloka az üvegen, szeme a kertet nézte. A szél már csak azért fúj, hogy karácsonyig életben tartsa a havat.

PUSZTA SÁNDOR VERSEI

ANAMNESIS

Valami láva mielőttből
időtörmelék
lépcsők csöndből
dagály szemete

egy hal
egy bárka
tenger
egy könny
hazatérés a karárok közé
szempilláid alá

végtelen csonkig tarolt virágai
évmilliárdok lepergett szirmai
emlékezés tövigragott csontjai

SZÉLFÚTTA CSILLAG

a páncél eddig védett
mostmár fázom benne

ÖREGEK

befullt napok úsznak ki szemeikből
deres rigolyák
reszketeg kezük
az idő üvegszálaikat fonja
múltból lépnek múltba
a jövő nem érdekli őket

ülnek a napon
s mint felcsúszott ruha alól
emlékeik örízetlen földrésze
kivillan

DOSZTOJEVSZKIJ

egy ravaszrezenet
halott
Christus voszkres!
valóban föltámadott

VISZONYLATOK

hát ezt is megszereztem
el is dobhatom
csak addig érdekelt míg
nem volt az enyém

beteljesült
kövéválhatok
befagytam
felolvadhatok

LEV TOLSZTOJ

majd az eszmélés
majd a vallatás
menekülés
szavakba
kényszerekbe
soha meg nem vallható
félelem

utolsó sor premier plánban

egy váróterem

milyen szabad lett
milyen tehetetlen

LEVÉTEL A KERESZTRŐL

levették a keresztről
s ottmaradtak a sebhelyek

SZEMBEN

Csak lódobogás
csak zablazaj
csak kengyelvas
csak nyerítés
patkónyomok

a lovast nem látom soha

KORUNK HŐSE

Véghezvitt valamit
átbandukolt az út egyik
feléről a másik felére

és nem a vers
csak az ékezet
nem az örökkévaló
csak a pillanat
nem a megvalósulás
csak az odáig

a háborúból sem a sortüzek
csak a senkiföldje

Élet és Evangélium

SZABADSÁG ÉS ELKÖTELEZETTSÉG

Egy tanítványom szülei mesélték mosolygva, hogy a fiuk nemrég megkérte őket, nézzék meg a Melody című filmet, jobban meg fogják érteni őt. Kedves és tanulságos história. Valóban: nem arra való-e minden műalkotás, hogy mesévé, „szóvá tegye”, ami a személyiségünk mélyén meghúzódik: érzést, sorsot és álmokat? Az igazán klasszikus remekművek nyilván azért váltak nemzedékek, sőt kultúrák kötelező olvasmányává, mert alkalmasak voltak arra, hogy az emberek milliói magukra és egymásra ismerjenek bennük, hogy évszázadokon, esetleg évezredekken át az emberiség életének közös vonatkozási pontjai legyenek.

Az első gimnazista kisdíák a Melodyt nézte meg szüleivel, de nemrégiben a fél ország népe figyelte heteken át *Odüsszeus* történetét a TV előtt, s lapozta föl a könyvet, Homéroszt, amelyben Babits szerint „ezrek álma tévedt”. Csak a mese varázsa, a mediterrán tájak szépsége ragadta meg ezeket az embereket? Aligha. *Odüsszeus* már az ókorban is több volt kalandos sorsú utazónál; egy embereszményt személyesít meg, s maradandóan hozzájárult az európai ember sajátos arcának-egyéniségének kirajzolódásához.

„Leleményesnek” mondja Homérosz, de valójában a *hűség hőse*. Leleményessé is a hűsége teszi. Ellene esküdtek az istenek, a megpróbáltatások egész sora éri. Viharokon, szörnyeken túl tartóztatnák kellemes kísértések is. De neki *haza kell jutnia*, várja a felesége, Pénélopé s az időközben legénnyé serdült fia: *Télemachosz*.

Homérosz huszonnegy éneken át vezet a hűség kalandjai közt *Odüsszeus*t. A képzőművészet vázaképeken, mozaikokon egyetlen jelenetbe tömörítette mindazt, amit el akart mondani róla. Szívesen ábrázolták *árbochoz kötözve* a szirének között. Ez a jelenet önmagában is alkalmas arra, hogy egyéniségének, sorsának feszültségeit felidézze. A görög ember ez előtt a kép előtt tanulta meg, hogy szabad akkor lehet az ember, ha *árbochoz kötözi* magát, s hogy az az igazán emberhez méltó kaland, a *hűség kalandja*.

Az *árbochoz kötözött* ithakai király sokat foglalkoztatta az *egyházatyákat* is.

Érezték ők jól, hogy Krisztus evangéliumát és a keresztény életeszmenyt csak akkor tudják megismertetni a hellénista világgal, ha felhasználják a filozófia kategória-rendszerén túl az irodalom és a mítosz „viszonyítási pontjait” is. Az *árbochoz kötözött* *Odüsszeuszt* ezek az egyházatyák egyenest a *keresztény életeszmény* megszemélyesítőjének kiáltották ki. „Hajózz el az ének (ti. a szirének éneke) mellett — írja Alexandriai Kelemen —, halálós az. Csak akarnod kell, s legyőzöd a pusztulást, a Fához kötözve minden romlástól feloldoztatol. Isten igéje lesz a kormányosod, és a Lélek fuvallata a menny kikötőjébe visz.”

Hugo Rahner nagy tanulmányban mutatta be, hogy az *ősegyház* képrendszerében milyen fontos helyet foglalt el ez az *Odüsszeus*-alak. Az életünk: kockázatos hajóút, az *árbo*: a kereszt (az antik *árbo* valóban kereszt alakú), a szirének éneke hol az érzékiség, hol a pogány bölcsesség, amely egyébként épp az *ősegyház* tapasztalata szerint *szabados* erkölcsi fölfogással párosult, s amelyet a gyöngébbeknek tán betapasztott füllal meghallgatni sem jó, de az erősebbnek — *árbochoz kötözve* — meg kell hallgatnia. A *hűség* nemcsak Pénélopéhez köt, a hazaváró kikötő nemcsak Ithaka. Az *árbochoz kötözött* *Odüsszeus* keresztény sírokon vált szarkofág-díszé, a *hűség*, az *elkötelezett szabadság* kalandja a keresztény értelmezésben kapott kozmikus, halált legyőző títulatot. Nemcsak egy képet vett itt át — ügyesen — az *ősegyház* a hellénista világtól. Egy emberi magatartási formát fogadott el, abban ismert a saját eszményére, s annak adott új értelmet, anélkül, hogy széttörte, meg-hamisította volna.

Gondoltak-e a TV nézői arra, hogy épp századunk emberét fenyegeti az a lehetőség, hogy az *odüsszeuszi* leckét *el-felejtjük*? Ratzinger írja „Az emberi öntudat jelenlegi formája és korunk emberi situációja kérdésessé tette döntéseink véglegességét. Egész mai életérzésünk teljesen ellenkezik a véglegesség eszméjével.” A fejlődésemélet, a történelmi szemlélet, a lélektan, a szociológia: mind hozzájárul ahhoz, hogy megintgjon a dolgok (*árbo*cok) stabilitásába vetett bizalmunk, s ne tekintsük eszménynek az emberi magatartást állandósító, „megkötözö” *hűséget* sem.

Vagy eltűntek volna a viharok is, és nem volna többé szirén-hang, amely az

odüsszeusi megoldást mégis kötelezővé, egyedül lehetségessé tenné? A szabadság veszélyeit a modern embernek is észlelnie kell. Szirének helyett ő a *manipuláció* veszedelméről beszél. Mint Hemingway novellájának anarchista hőse — második vagy a harmadik pohár után: „A vallás a nép ópiuma — mondja... Úgy van, és a zene is az. De erre ez a fejbeszállós nem gondolt. És a takarékosság, az is ópium a népeknek. Sőt Olaszországban és Németországban a hazafiasság is az. És mi van a nemi közösüléssel? Vajon az is ópium a népeknek? A nép egy részének az. A nép legjavanak. De az ital fejedelmi ópium a népeknek, ő az kitűnő ópium. Bár vannak, akik inkább a rádióhoz folyamodnak, mely ugyancsak ópium a népeknek, méghezzá olcsó. Maga is rákapott. És

mindezek mellett fut a szerencsejáték, ha valami, akkor az igazán ópium a népeknek. A legrégebbek közül való. Meg a becsvágy is az; az is ópium a népeknek, a kormányzási rendbe vetett hittel együtt... De mi a valóságos, az igazi ópium a népeknek? ...Hát természetesen a kenyér a nép ópiuma. Vajon eszébe jut-e ez a napvilágnál? És világosság-nál is? Van ennek értelme? A kenyér a nép ópiuma.”

Mr. Frazert, a Hemingway-hóst — látjuk — anarchista tanulságokhoz vezetik elmékedései. Minket megerősítenek abban a meggyőződésünkben, hogy Odüsszeusz leckéjét nem szabad elfelednünk, példája épp ma aktuálisabb, mint valaha.

TÓTFALUSY ISTVÁN

A KÉTSZÁZ ÉVES NOVALIS

Friedrich von Hardenberg finom nyelvészetiikai érzékével megérezte, hogy ilyen ropogós, kemény név inkább hadvezérhez, mintsem a szelíd hangulatok, titokzatos sejtelmek és étheri szárnyalások poétájához illik, felcserélte hát polgári nevét — a család valamelyik ősétől örökölt — olvadékonyabb hangzású Novalis névre. És e néven vonult be az irodalomtörténetbe és a halhatatlanságba.

Mint író és költő az ún. „romantikus iskolához” tartozott. (Jellemző a német irodalomtudomány rendszerező mániájára, hogy „iskolát” csinált még a romantikusok lelkes baráti köréből is, akik pedig éppen a klasszicizmus iskolás megkötöttségei ellen lázadoztak.) Persze, a XVIII. század végének német romantikája nemcsak irodalmi lázadás volt a hideg, élettelen pózba merevedő klasszikus irány ellen, hanem sokkal tágabb körű — tudományra, filozófiára kiterjedő — világnézeti forradalom a felvilágosodás egyoldalú ész-uralma, rideg intellektualizmusa, kedélytelensége, érzelm- és fantáziaszegénysége ellenében. A romantikusok a „szív jogát” hirdették az aukléristákkal szemben, mégpedig a teljes emberi szív jogát: nemcsak a szerelmében olvadozó, hazájáért, nemzetéért, annak múltjáért lángoló, a természet szépségeiért rajongó szívét, hanem azét is, amely — a mi Adynk kifejezésével — az istenség váratlanul felcsendülő „Ádám hol vagy”-ára hangos szívverésekkel felel.

A romantikának egyik lényeges jellemzője a misztikus vallásosság iránti kifinomult érzék; és ez magyarázza meg a romantikusoknak a katolicizmus felé fordulását, mert valamennyi keresztény felekezet közül itt vélték megtalálni a vallási érzelmi elméleti legközelibb lehetőséget.

A romantika e vallásos irányának egyik legfőbb képviselője éppen Novalis. Protestáns volt, de „anima naturaliter catholica”, azaz természettől katolikus lélek, bár nem tért át a katolikus hitre, mint többen romantikus társai közül: például Friedrich és Dorothea Schlegel, vagy Zacharias Werner. 1772-ben született, és 1801-ben már meg is halt tüdősorvadásban. Élete így töredék maradt, akárcsak híres művész-regénye, a Heinrich von Ofterdingen, amely felébe szakadt, még mielőtt hőse, a boldogság bűvös „kék virágát” hajszólo középkori énekes, elindult volna (mint a fennmaradt regénytervből tudjuk) római zarándokútjára.

Vallásos hajlandóságát Novalis a pietista szellemű szülői házból hozta magával; a kegyetlen sorscsapások — ragyogó szépségű fiatal menyasszonyának s dédelget-

ve szeretett öccsének korai halála, saját halálos betegsége — áhítatos vallásosságát még jobban elmélyítették, részben a katolikus jellegű misztika irányában. Tanúi ennek „vallásos énekei” (Geistliche Lieder), gyönyörű Krisztus-himnuszai és az az eksztatikus rajongás, mellyel a Mária-dalokban (Marien-Lieder) a Szűzanya alakját lengi körül.

A kereszténység vagy Európa című történetfilozófiai értekezése Európa hajdanvaló keresztény egységét magasztalja. „Alkalmazott, elevenné vált kereszténység volt a régi katolikus hit — írta. — Az életben való mindenütt-jelenlévősége, szerelete a művészetek iránt, mély emberiség, házasságainak felbonthatatlansága, örömet találása a szegénységben, engedelmességben, hűségben, félreismerhetetlenül igazi vallás jellegét mutatják...” Európa jövőjének biztosítékát pedig az egységes kereszténység megújulásában látja: „A kereszténységnek ismét elevenné és hatékonyá kell válnia, és — tekintet nélkül az országhatárookra — újból látható egyházzá kell alakulnia, amely kebelébe fogad minden túlvilágra szomjazó lelket, és közvetítő lesz a régi és új világ között... Csak türelem, el fog, el kell érkeznie az örök béke szent korszakának, amelyben az új Jeruzsálem lesz a világ fővárosa, és addig pedig, társaim a hitben, legyetek vidámak és derűsek az élet veszélyei közepett, hirdessétek szóval és tettel az isteni evangéliumot, és az igaz, örök hithez maradjatok hívek halálig.”

Kissé ködös, ábrándos, fellengzős új-kereszténysége persze nem volt katolicizmus, legföljebb pantheisztikus-mágikus elemekkel átszőtt nosztalgia. Örvénylő eszméinek nem volt idejük a kikristályosodásra, hiszen a tüdő-halál szinte gyermek-iffjan, 29 esztendő korában ragadta el. Kortársai, életrajzírói valamennyien kiemelik, hogy sajátos, vonzó, örök gyermeki volt lényének legjellegzetesebb vonása. Műveinek egyik kiadója szerint „a gyermekiesség lényéhez tartozott”. S önkéntelen emellé kívánczozik egy másik idézet is: „ilyeneké a mennyeknek országa”.

(K. GY.)

NOVALIS

A „Mária-dalok”-ból

Ki látott Téged, Szűz, hiszem:
nem árthat annak semmi sem,
fájdalma csak a messzeséged,
s örökre fog szeretni Téged,
s ha visszagondol Rád pedig,
a lelke szárnyra kap, emelkedik.

*

Almomban gyakran láttalak,
oh boldogságos, szép alak.
Karodban ült a kisdéd Isten,
kegyesen, hogy reám tekintsen;
s Te néztél föl, az égre fel,
és elfödött pompás felhőlepel.

*

A boldogságom porba hull,
a bú szegődött társamul,
bolyongok búsan zord vidéken,
hát olyan súlyos lenne vétkem?
A szívem Hozzád esdekell:
e rossz, nyomasztó álmod üzzed el!

Ha arcodat csupán gyerek
láthatja meg, ki hűn szeret:
korom bilincset tépd úgy ketté,
és tégy meg újra kis gyerekké.
Gyermeki hűség, szeretet
betölti akkor sóvár szívemet.

*

Mária, feltűnsz sok-sok képen,
mint bájos, kedves nőalak,
de egyikén sem olyan szépen,
milyennek én megláttalak.

*

Csak azt tudom, hogy attól fogva
számomra eltűnt ez a föld,
s az édes mennyország ragyogva
a lelkemben mindent betölt.

KUNSZERY GYULA fordítás

AZ EGYHÁZ ÉS SZENTSÉGEI

Cserháti József pécsi püspök új könyve

A könyv a szentségeket biblikus-dogmatikai szempontból tárgyalja és a liturgikus megújuláshoz akar teológiai alapot adni. Mondanivalóját már ez a cél is nagyon időszerűvé teszi. Még nagyobb figyelemmel és érdeklődéssel veszi kezébe a könyvet az olvasó, ha tudja, hogy a II. vatikáni zsinat óta a teológusok széles körben foglalkoznak szentségtani kérdésekkel és sok új szempontot vetettek fel ezen a területen. Ezekről is részletes tájékoztatást kapunk. Congar, Rahner, Schmaus, Semmelroth nevét csak példaként említjük, mint akiknek ilyen irányú munkásságát a szerző figyelembe vette műve megírásakor. Schillebeeckx önálló szentségtanának pedig — mint mondja — sok helyen követi elgondolásait. A magyar teológusok közül Schütz Antal és Radó Polikárp adott értékes gondolatokat a könyv mondanivalójához (Az egyház és szentségei, Szent István Társulat, 1972).

A bevezetésben azt olvassuk, hogy a szentségtannak elsősorban „krisztológikus és ekkleziológikus aspektusai” fognak újszerűen hatni, így hát főleg ezeken a szempontokon keresztül szeretnénk a nagyon alapos és elmélyült kutatással megírt könyvet bemutatni.

A mai teológiai kutatás nagyon szoros kapcsolatot tár fel Krisztus, egyháza és a szentségek között. „Amikor a szentségekről ma könyvet írunk, akkor egyszerűen Krisztusról és az egyházzal is írunk. Az egyház képe a szentségekben válik teljessé.” (36. o.) Ezeket az összefüggéseket akkor értjük meg igazán, ha felismerjük a történelmi Jézusban és egyházában is a szentségi jeleget.

Mit értünk a Krisztus-misztérium szentségi jellegén? A könyv hosszasan foglalkozik ezzel a kérdéssel. Mi, hívő emberek Krisztusban Istent látható módon ismerjük meg. „Fülöp, aki engem látott, látta az Atyát is” (Ján 14,9) mondja a mester tanítványának, és ezzel jelzi azt, hogy így kell Őt látnunk. Krisztus a láthatatlan Isten képmása, dicsőségének visszfénye. A láthatóvá, megtapasztalhatóvá tételben nemcsak Jézus szavai, hanem tettei is közreműködnek. Sőt még elevebben kifejezésre juttatják Isten tervét és alapvető magatartását az ember iránt. Így részletesen beszélhetünk a megtestesülés, kereszthalál, feltámadás és a Szentlélek elküldésének szentségi jellegéről. Mindegyik sajátosan jelzi és hatékonyan közli számunkra az Isten üdvösséget ajándékozó tervét és megvalósulását. A Krisztus-misztérium szentségi jellegének középpontjában a jelen üdvösségi rend természetét tekint Isten megbocsátó irtalma és emberszeretete áll. Krisztus ezt közvetíti felénk, de Jézusban mint emberben valósul meg a tökéletes Isten iránti szeretet és imádás is. Isten és ember találkozása benne jön létre tökéletesen, mindenki más számára benne nyílik lehetőség ennek megvalósítására. „Az embernek Istennel való találkozása ugyanannak az Istennek, Jézus Krisztusnak testi megjelenésén keresztül megy végbe. Ezért Jézus Krisztus az Istennel való találkozás, 'összszentsége', Isten és ember kapcsolatának örök jele és eszköze.”

Krisztus küldetésének szentségi jellege az egyháznak is további vonását tárja fel előttünk. Ha az egyház a benne tovább élő Krisztus misztériuma, akkor egyben szentség is abban az értelemben, hogy az üdvösséget ajándékozó Krisztus jelenék és hatékony eszközeinek kell lennie. A zsinaton végbement egyházi önmegismerés egyik nagyon lényeges vonását ragadtuk itt meg. „Saját magát első alkalommal teológiai tudatossággal szentségnek nevezi (az egyház), az üdvösség, az isteni kegyelemközlés látható jelenék és hathatós eszközeinek. Az egyház ennek a kettős üdvösségi egységnek földi megteremtője, gondozója és ápolója. Istenre mutató jel és kegyelmet közvetítő eszköz.” (36. o.) Ez természetesen csak úgy valósulhat meg, ha Krisztusra mutat rá. Csak Krisztusban valósulhat meg az üdvösségre mutató jel és csak így válhat hatékony eszközzé. Ez a szakramentális jelleg áthatja az egyház szervezeti felépítését is. Tudatában kell lennünk annak, hogy mindenütt, ahol az egyház megjelenik, ebben a szentségi struktúrában valósul meg. Az isteni megtestesülés titkához hasonlóan isteni és emberi, látható és láthatatlan elemekből összetett valóság, ahol a láthatónak éppen az a szerepe, hogy jelezze a láthatatlant és eszköze legyen annak.

Ha az egyházat és tevékenységét csak Krisztusból lehet megérteni, akkor szemléletmódunknak túl kell emelkednie a jogi kereteken. „Az egyház misztériumvalóságának és szakramentalitásának felismerése segítette a teológiai gondolkodást

az egyház ama új képéhez és fogalmához, amely a szentírás kijelentéseinek sokkal jobban megfelel, mint az egyház egyoldalú jogi fogalma, amely lényegében sokszor csak külső vallásos közösséget látott Krisztus egyházában." (42. o.) Nem a hivatalvezetők és vezetettek, a hierarchia és a laikusok közötti megkülönböztetés az egyház lényeges alapvonása, hanem az összes hívőknek Krisztusban megvalósuló egysége, egyenlősége és szentségi küldetése.

E szentségi valóság felismerése nagyon fontos feladattá tette két másik szempont alapos megvizsgálását. Az egyház történelmi valóság is és mint ilyen szűkszerűen változó. Így magán hordozza az egyes történelmi korszakok jellegzetességeit. Ha komolyan akarja venni azt a feladatát, hogy érthető legyen az emberek számára és hogy jele legyen Krisztusban az emberek Istenhez és egymáshoz kapcsoltságának, akkor figyelemmel kell lennie történelmi adottságaira. „Mindenkornak feladata, hogy az egyház lényegét a saját kora igényeinek megfelelően kielemezze és újra láthatóvá tegye. Krisztus a világba és annak folyásába helyezte egyházát. Ebből az is következik, hogy a történelem is meghatározza az egyház arculatát.” (119. o.)

Mint látjuk, a mű szerzője részletesen foglalkozik Krisztus és az egyház szentségi jellegével. Nem a szentségek struktúráját vetíti vissza az egyházra vagy Krisztusra, hanem az Istenemberben és az általa éltetett közösségben mutatja ki a szentségi jelleget, és ebből szinte természetesen következik az egyes szentségek struktúrája, jelentősége és célja. „Az isteni és emberi elemek sajátos szentségi egymásbefonódását, dinamikus egymásban levését gyökérszerűen először Krisztusban találjuk meg, de alapvetően az egyház egészén is végigvonul. Így minden szentségben megjelenik. Egyszer mintegy felaprózva, máskor pedig jellegzetesen sűrítve. Krisztusban, az egyházban és a szentségekben emberi, evilági, anyagi, tér- és időbeliséggel jellegzett elemekhez és vonásokhoz isteni, láthatatlan, túlvilági és örök hozzáadások és fölrendelések állapíthatók meg. Ez a szentségi egység, amely a zsinat aranyfomala lett és átjárja az összes zsinati dekrétumokat, a mai teológiában valósággal új rendszerezési kiindulópont lett.” (48. o.)

A Krisztussal való szentségi találkozás természetének vizsgálatából is új szempontokat nyerünk. A könyv részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel. Itt csak arra mutatunk rá, hogy a szentségi találkozások Krisztus-hasonlóságot formálnak ki a hívő életében. Ebben fontos szerepe van a krisztusi papságban való részesedésnek. „Az újszövetség Isten népe, Krisztus egyháza papi közösség. Ennek megteremtől és ápolói elsősorban a szentségek.” (130. o.) Már a kereszti szentségében mindenki részesül az általános papságban. Ebből az üdvösségtörténeti tényből táplálkozó keresztény hivatástudatnak nagy szerepe lesz a jövő egyházi életében.

Különösen fontos ez a szempont éppen a liturgikus megújulással kapcsolatban. Az újszövetség kultikus áldozatát a Krisztus nevében egybegyűlt hívek kultikus papi közössége mutatja be Krisztussal együtt, természetesen a szolgálati papság képviselőjének vezetésével. Ma a templom liturgikus terében mindent úgy tervezünk meg és rendezünk el, hogy erre a cselekményre irányítsa figyelmünket, benne minél őszintébb kapcsolat alakuljon ki Krisztussal és így a közösségben minél hitelesebben mutatkozzon meg az egyházi közösség. Az elmúlt századok inkább a templomot hangsúlyozták, és benne liturgikus szolgálattal élesen elkülönült a pap a hívektől. Ma a hívek aktív közreműködésével megvalósult kultikus áldozat áll a középpontban.

Ugyancsak a liturgikus megújulással kapcsolatban hívja fel a könyv figyelmünket egy másik szempontra, a szó és a szentség egységére. Ennek a gondolatnak mély patrisztikai gyökerei vannak. Klasszikusan fejezi ki Szent Agoston ezt az egységet, akinél a szentség „verbum visibile” (látható szó), az ige pedig „sacramentum audibile” (hallható szentség). Az új teológiai szemlélet ehhez a patrisztikai gyökérhez nyúl vissza, amikor erősen kiemeli az üdvösségi szó jelentőségét, amelyben szintén Krisztus válik jelenlévővé.

A könyv mint dogmatikus biblikus alapvetés a II. vatikáni zsinat egyik vezető eszméjével és az ezzel foglalkozó teológiai kutatással ismerteti meg az olvasót. Nagy értéke a kiegyensúlyozott szemlélet. A magyar katolikus teológiai irodalom értékes könyvvel gazdagodott, amely egyaránt szolgálja a tudományos elmélyülést, a liturgikus megújulást és a mindennapi hívő magatartást.

KIRÁLY ERNŐ

Mathias Grünewald: Isenheimi Golgota

és 18 h-21 h-ig
sötétség
penészzöld,
szikkadó kenyér a tested
nehéz vagy
így is
bányafából ácsolt kereszted
beleroppan
az éjszakába
sehol,
sehol a
nádratúzott ecetes spongya
tusád
megül
elhervad
ajkodon
nem virágzik,
Illés sem jön el
Consummatum est
menekvő újjaid
hiába
keresnek csillagot

M. S. mester: Golgota

kié,
kié ez a négybetűs,
pőre vállak kopolyájába
merült
beszáradt szemgödrű fej
kié,
kié ez a szimmetrikusan
megfeszített
elhervadt szirmú gyolcsba font
háromszor átvert
három pontú
felkiáltójel,
az önkívület
koponyákkal kivert grádicsán
megtorpanó szenvedés,
hogy halálát pogány újjak
zászlózzák körül,
hogy szivárgó vérét a
gyalázat edényeibe menekítik?

Menyhárt László tusrajza

Ernesto Cardenal AZ ÖRÖK ÜNNEP

A természet szüntelenül áldozatul adja önmagát. Az áldozat: étkezés és odaadás ehhez az étkezéshez. Az étkezés kommunió: az élet kommuniója. És étkezni mindennapi dolog. A Teremtő azt akarta, hogy létfenntartásunkat más élőlények elfogyasztásával biztosítsuk. Ezáltal egyik élőlény léte a másikéba kapcsolódik. Nem élhetünk másoktól elkülönülve, nem elégedhetünk meg csak önmagunkkal, hanem mindig egy másik élőlényt kell asszimilálnunk önmagunkban, hogy így, ez által az asszimiláció által szüntelenül összeköttetésben álljunk a kozmoszzal. A kövi algákat fölfalják a lábasfejűek és a tintahalat fölfalja a ponty. És ha a ponty elpusztul, hulladékát fölfalja a homoki alga, de éppígy tápláléka a ponty az embernek is, és amikor az ember meghal, teste a kövi algának szolgál táplálékkul. Egymásba kötődik élet és halál, és az élet mindig megújítja önmagát. Olykor nehéz elképzelnünk a test feltámadását, mert húsunk időközben más élőlények húsává változik át, és élőlényről élőlényre ismét másokévé és másokévé. De hiszen épp ezek a tények bizonyítják a legjobban, hogy valóban föltámadunk. Melyik testben éljük át tehát föltámadásunkat? Feltámadunk: minden test és minden életkorban, pontosabban: egy Test sok életkorral, mert mindnyájan Egy Testhez tartozunk, egyik a másik után, mint embriók az anyatesthez. Csak az elkárhozottak nem tartoznak hozzá ehhez a Testhez: egy embernek az elkárhozása az egész Misztikus Testet csönkíti meg. Pál apostol mondja, hogy minden teremtmény — mind a növények, mind az állatok — győtrődve és vajúdba várja testük feltámadását. Ezért elegendő, ha egyetlen test is feltámad, de ezzel az egyetlen Testtel együtt, egyidőben feltámad valamennyi test. Elég bizonyosság nekünk, hogy Krisztus feltámadt — az elsősülött a halottak között — és Vele együtt feltámadt az egész teremtés.

Krisztus nemcsak az emberi természetet váltotta meg, hanem az egész teremtett világot is. A kenyeret is meg a bort is megváltotta, megszentelte az egész anyagot az Ő feltámadása által. A madarak és a halak is részesülnek Krisztus szentségéből és a mi szentségünkben.

Ha mi Krisztussal áldozunk, az egész kozmosz is áldozik Krisztussal. A mayák azt hitték, hogy az ember kukoricából van. Ők tehát megsejttették ezt a titokzatos kommuniót. És a mayák áldozata és minden pogány áldozat tudatalatti és befejezetlen részvétel volt ebben a kozmikus kommunióban, ebben a Misztikus Testben. Isten kinyilvánította a zsidóknak Malachiás prófeta által, hogy más népek is hoznak Istennek tiszta áldozatot. „Napkeltétől napnyugtáig nagy az én nevem a pogányok között, és valahány helyen füstáldozatot mutatnak be az én nevemben, az tiszta életáldozat. Nagy az én nevem a pogányok között, úgymond a Seregek Ura” (*Malachiás 1, 11*).

Krisztus a kenyeret és bort választotta az Eucharisztia eszközeül, mert ez volt a Földközi tenger mentén élő népek alap-eledele. Földjeiken még ma is a búza a legfontosabb gabonaféleség. De ez érvényes minden gyümölcsfajta, érvényes a kukoricára és a kakaóra, a dohányra, a burgonyára és a cukorrépára is. Minden gyümölcs a kozmoszt képviseli, egy darab „ehető világmindenséget”. Így tehát a kenyér és a bor képviseli az egész világmindenséget. Képviseli a mi testünket is, mert a mi testünk is gyümölcs, mi vagyunk a megemészített, testté vált gyümölcs. Húsunk és vérünk: kenyér és bor. És ahogyan a kenyér és bor az átváltozásban Krisztus testévé és vérévé lesz, úgy változik a mi testünk is Krisztus Testévé.

Minden élőlény egyetlen kozmikus ritmusra mozog. Az atomok keringése és a mi vérkeringésünk, a növények nedve és a tenger áramlása, a hold fázisa, a csillagok és ködvilágok keringése, minden ugyanazt a ritmust követi, minden a kozmosz dicsőítő himnusza. Minden természeti törvény a hárfa húrjaihoz hasonlatos — mondja a *Bölcsesség Könyve*. A szerzetesek éneke a kóruson, az egyház liturgiája, az élet és a halál (Krisztus élete és halála is) mind-mind részt vesz ebben a kozmikus ritmusban, mint ahogyan az ember élete is részt vesz a tenger és a csillagok mozgásában, az állatok és a csillagvilág szaporodásában. A pogány ünnepek is részei ennek a ritmusnak, az aratás és az évszakok ritmusában az ember belefoglalódik ebbe a kozmikus ritmusba, jóllehet a modern ember, a nagyváro-

sok lakója már-már elvesztette ritmusérzékét. Mert ez a ritmus: a vallás. Ahogy az osztrigák szaporodása függ a tenger árapályától, a dél-tengeri palalokukac szaporodása pedig a hold fázisaitól, úgy függ az ember a ritmusoktól és a liturgikus időszakoktól. Mert az embernek a vallás jelenti a mértéket — tanítja a *Biblia*. Ezért olyan borzalmasan monoton New Yorkban az élet. És ezért katolikus — vagyis egyetemes — minden vallás, mert a vallás nemcsak emberi közösségeké, hanem az egész univerzum vallása is. A mi vallásunk, a kereszténység, magába-öleli a molluszák és valamennyi csillag vallását is, magába-ölel minden vallást. Többet ölel magába, mint amit konvencionális értelemben „vallás”-nak nevezünk, magába-öleli az egész embert, költészetével és népzenejével, művészetével és táncával, vetésével és aratásával együtt; magába-öleli a növények fejlődését és az állatok fejlődését, a nő és a férfi szerelmét; és ezen a valláson kívül nem nyújt védelmet semmi más.

Az egész világmindenség egyetlen ének: hálaadó, ünnepi és mennyegzői ének. („...„Egy király mennyegzői lakomát rendezett fiának.”) Mi még nem érkezünk meg az ünnepség termébe, de már hivatalosak vagyunk: már látjuk a fényeket és halljuk a zenét. „Éjjélkor fölhangzott a kiáltás: Itt a vőlegény! Ébredjetek, menjetek elébe!” (Mt 25,6) Keresztelő Szent János pedig így jelenti be a Eljövendőt: „Az a vőlegény, akié a menyasszony, a vőlegény barátja csak ott áll a vőlegény mellett, hallgatja szavát és szívből örül neki” (János 3,29).

A liturgiában naponta megemlékezünk erről a mennyegzői lakomáról, a liturgia hív: itt az idő a mennyegzői lakomára, amely az örökkévalóságban már elkezdődött. Az egyháznak minden nap: ünnep, a liturgiában a napokat „feriá”-nak, ünnepnek mondjuk. A naptár minden napja és az egyházi év ezt az örök ünnepet jelenti nekünk, az ünnepet, amely soha véget nem ér. És a mi hálaéneünk és velünk együtt a csillagok meg az atomok hálaéneke ugyanaz a himnusz, amelyet az angyalok zengenek (és — ki tudja —: talán más, megszámlálhatatlan sokaságú emberi lények, megszámlálhatatlan sokaságú planéták lakói. Lehetséges, hogy amikor Jób könyve a hajnali csillagról beszél — ahol Isten fiai sóhajtoznak és örvendeznek — talán ezekről a planétákról szól!?)

BALÁSSY LÁSZLÓ fordítása

A KIADÓHIVATAL KÖZLEMÉNYEI: Megjelent a Vigilia 1972. évi nyolcoldalas tartalomjegyzéke. 1,— forintos bélyeg beküldése ellenében a kiadóhivatal kérésre megküldi. Előfizetőink részére januári számunkhoz mellékeljük.

A Magyar Posta 1973. január 1-től a postaküldemények kézbesítésének meggyorsítása és korszerűsítése érdekében a postai irányítószámok alkalmazására tért át.

Kérjük olvasóinkat, hogy a jövőben leveleiket és pénzküldeményeiket a következő címre küldjék:

Vigilia Szerkesztősége és Kiadóhivatala
1364 Budapest
Postafiók 111.

Ugyanakkor kérjük, hogy leveleik, csekkbefizetések és pénzküldeményeik feladásánál saját postai irányítószámukat is feltüntetni szíveskedjenek.

KÖNYVEK KÖZÖTT

Hadd bocsássam előre: egy-két kivételtől eltekintve nem túlságosan kedvelem az önvallomásokat. Zavar a személyes jelenlét öntudatlanul is érvényesülő vagy érvényesíthető kozmetikája, a „szerep” vállalása, amely sokszor hamis felhangokat, üres pátoszt is belezenget a vallomásnak szánt szövegbe. De a Ferencsik Jánosról szóló remekszép kivitelű könyv* már a címlapjával is lebilincsel: hatalmas, háromágú tölgyfához támaszkodva áll a művész, s ugyanúgy mosolyog, mint amikor egy-egy nagyon sikerült produkciója után megköszöni a tapsokat. Pedig e könyvben nem tapsra vár. A tanítvány, a kitűnő zenetudós-kritikus Várnai Péter kérdéseire felelget szép csöndesen, jó adag humorral, némi iróniával, s e kérdés-felelet iatékból nemcsak az ő portréja bomlik ki, hanem egy korszaké, s egy kicsit az új magyar zenéé is.

Nem az életraiz az érdekes ebben a vallomásban, hiszen igaza van Ferencsiknek: azt bármelyik zenei lexikonban fellapozhatja az érdeklődő. Bár azért akadnak ebben is olyan pontok, amelyek sohasem szerepelnek majd az örökkévalóságra kacsingató lexikonokban, ugyanakkor azonban jelképes értelműnek is felfoghatjuk őket. Vajon véletlen volna-e, hogy Ferencsik János zenei karrierje a Krisztinavárosi plébániatemplomban indult? „Akkor még az volt a szokás — mondja, — hogy a nagymise előtt volt a prédikáció, és tíz órakor a „Jöjj, Szentlélek Úristen”-nel kezdődött a szertartás. Azaz, azon a napon csak kezdődött volna, ha Bodrogi bácsi ott lett volna. A sekrestyés már csöngetett, de orgonista nem volt sehol. Így hát remegő kézzel odaültem az orgonához, és eljátszottam a „Jöjj, Szentlélek Úristen”-t. Még nem értem a végére, amikor megjelent a kántor, és csak nézte, nézte, mit csinál ez a gyerek.” Itt, ennél a templomi orgonánál jegyezte el magát egyszerűen a hangzás eszményi szépségének célkitűzésével. Nem véletlen, hogy Arthur Nikischet vallja ő is mesterének és példaképének, ezt a csodálatos hírű, a kortársak körében varázslóként emlegetett karmestert, aki állítólag egészen kristályos, éterien tiszta, áttetsző hangzást tudott elővaráz-

szolni zenekarából. És itt szívhatta magába Ferencsik azokat az eszményeket is, melyek máig irányítják karmesteri és emberi egyéniségét is.

De hagyjuk az életraizot, az életraiz nem mond el semmit, hiszen mindjárt a kezdet kezdetén ott a mellbevágó tény: sohasem végzett karnagyképzőt. Aki valaha is látta vezényelni — kevesen dirigálnak ilyen plasztikus mozdulatokkal, ilyen „jó” kézzel —, egyszerűen nem hiszi el, hogy félig-meddig autodidakta módon hozta ki magából a képességeket. De épp erre figyelmeztet ma, hatvanöt évesen is: ne akarjunk mindent megtanulni, figyeljünk befelé, a lelkünk hangjaira, ismerjük meg magunkat minél teljesebben és igazabban, mert ez az önkifejtés első és legfontosabb lépcsője. A többi? Hát persze a többi sem olyan egyszerű, Ferencsik János nagyon sokat emlegeti a természettől adott tehetség fogalmát. És az egyszerű olvasó, aki csak képezetében állhatott fel a karmesteri dobogóra, aki csak félálomban hozott ki tündökletes hangokat zenekarából, s aki mint Mándy Iván kis hőse, Omasics, csak a levegőben hadonászik, s csak lelkében hallhatja a hangokat, a hegedűk zuhatagát s a dobok megrendítő, tompa gyászát, s aki csak vágyaiban fedezi fel a vastagbetűs plakátot: „Dirigent: Omasics”, nos, ez az egyszerű olvasó tüstént felteszi magában a berzenkedő kérdést: de mi lesz velem?

És Ferencsik könyve nem azért jó könyv, nem azért nagyszerű, néhol valóban megrendítő olvasmány, mert Toscaniniról beszél, vagy az opera játék nehézségeiről. Még csak nem is azért, mert olyan vallomásos hangon idézi Kodály Zoltán és Lajtha László emlékét. Ezek részletkérdések, egy zeneispálya kétségtelenül nagyon fontos állomásai. Az igazi mégis az, amikor a zenész emberré válik, s olyan igazságokat fogalmaz meg, amelyek az evidencia erejével hathatnak a karmester életében is, de mérnökében, tanárában és a sofőrében is. Hiszen amikor Ferencsik Montaigne bölcs útmutatását idézi könyve lezárásaképp („Ahogy az életem egyre rövidebbé lesz, minő mélyebbé és teljesebbé kell azt tennem.”) voltaképp olyan erkölcsi paradigmatokat kínál, melyek nemcsak hatvanon felül irányíthatják jófelé az emberi életet és tevékenységet, hanem az eszmé-

* Ferencsik János (Zeneműkiadó, 1972)

perceitől. Igaz, bizonyos élettapasztalat, bölcsesség, rezignáció kell hozzá, hogy valaki Montaigne-t olvasson. A tizen- és huszonevűek számára nem ő az útjelző. S bizonyos, hogy Ferencsiknek is nagyon sok és megrendítő élmény kellett hozzá, hogy eljusson a bölcsesség magaslatára. (Ilyen lelki, szellemi megrendülés lehetett, amikor lezárultak előtte az ország határai, és épp élete, művészete beérése idején szüntek meg számára a szellemi kontroll lehetőségei.) Nem beszél róla e könyvében, de bizonyos vagyok, hogy nagyon sokszor emeli le könyvespolcáról Homéroszt és a görögöket, s nagyon szívesen mélyed el a sztoikusok műveiben. Es nagyon sokat gondolkodik az életről és az ember rendeltetéséről. (És ebben a vonatkozásban megint teljesen mindegy, karmesterről, vagy emberről van-e szó.) Amikor a kérdésekre válaszolva nagyon szerényen és nagyon egyszerűen igyekszik megfogalmazni tapasztalatait e kérdéskörökben, megint csak azt sajnálhatjuk, hogy nem hallják minél többen amit mond, illetve hogy ez a könyv csak háromezer példányban jelent meg. „Nekem az életről a legszebbet a zene mondja el — írja —, az életem tartalmát a zene adja meg. Az én életemnek azért van értelme, mert muzsikálni tudok.” A tiédnek pedig azért van értelme, mert szép kerámiák kerülnek ki a kezedből, az övének azért, mert meggyógyítja a betegeket, s végig lehetne járni ezt a kört, és sokféleképp megfogalmazni azt az igazságot, mely nagyon is egyértelmű, s arra tanít, hogy az élet minden területén meg lehet találni a magunk rendelését, és művészi magaslatra lehet fejleszteni tevékenységünket, még ha nem is tapsol olyan lelkesen a közönség, mint Ferencsiknek egy-egy csodálatos oratórium-előadása után.

A szeretet és a szüntelen egyszerűsödés, a lényeg felé törekvés Ferencsik János művészi krédója. És az emberi is. Mert csak ezeknek az eszményeknek a jegyében érzi kiteljesíthetőnek magát is, zenészi habitusát is. Nem arra a Psalmusra emlékezik vissza a legszívesebben, amelyen zsúfolásig megtelt az Erkel-Színház és ujjongva ünnepezték. Számára a „nyirbátorí Psalmus” lesz az ideál, amely az ottani református templomban hangzott el, „olyan környezetben... amelyben el *kell* hangzania”. És nem azok lesznek élete nagy pillanatai, amikor sikert arat, ami-

kor egy jónak vagy nagyon jónak érzett előadást dirigált, hanem azok, amelyekben önmagához juthat közelebb, embernek teljedhetnek ki igazán.

A nagy karmesterek szinte kivétel nélkül megírták visszaemlékezéseiket, s ezek nagyjából olyanok, amilyenek íróik az életben, a karmesteri pultnál voltak. Furtwängleré askétikus és lobogó tekintetű. Fritz Busché szellemes, vígan anekdotázó, Bruno Walteré el-ellágyuló, szüntelen a klasszikusokra koncentráló, Casalsé elfoglalt és a mércét magasra állító. A pszichológus bizonyára könnyedén kimutatná az „író” és a „karmester-Ferencsik” azonos beidegzéseit, könnyen rátalálna azokra a sztereotípiákra, amikor ugyanúgy mozdul kezében a toll, mint a karmesteri pálca. Mégis a sok ismert memoár közül az övét érzem a legteljesebbnek és legigazabbnak.

Azért, mert nem Ferencsikről, a karmesterről ír, hanem Ferencsik Jánosról, az emberről. Hogy a kettő egy és elválaszthatatlan? Ezt is ennek a nagyon szép és nagyon mély könyvnek a fényében ismertem fel először ilyen világosan.

*

„Fleischer Antalnak köszönhetem, hogy az Operához kerültem” — írja egyhelyütt Ferencsik János. Érdekes módon most került kezünkbe Németh Amadé Fleischer Antaltól írt szép, meglehangú könyve,** amelyből nemcsak egy jelentős, alapjában véve azonban kiteljesedni nem tudó zenész-egyéniséget ismerhetünk meg, hanem egy szenvedő, szerencsétlen embert is, akinek sosem adatott meg a nyugalom, a béke, mert körülményei nem engedték megpihenni, nem adtak módot az erőgyűjtésre és — felmérésre. Égett, rohant, lángolt, míg ki nem lobbant. S csak most, hogy e jelentős filológiai kutatómunkával megírt könyvet forgatjuk, most döbbenünk rá, milyen kevés maradt ránk Fleischer Antaltól, ettől a legendás zenészegyénytől.

Hogy így van, így lett, azért nem ő a felelős. Inkább a történelmi körülmények, és még sokkal inkább az a szerencsétlen honi mentalitás, mely csak a halál döbbenetében eszmél rá az igazi értékekre.

SÍKI GÉZA

** Németh Amadé: Fleischer Antal. (Zeneműkiadó, 1972)

SZÍNHÁZI KRÓNKA

ÚJ MAGYAR BEMUTATÓK

Maróti Lajos Giordano Bruno elégetéséig kanyargó drámáját *AZ UTOLSO UTÁNI ÉJSZAKA* címen „abszolút történelmietlen játéknak” nevezi. Ha pedig ilyen kihívó kritikát alkalmazunk a történelem már javában elskatulyázott tényeivel szemben, éppen a történelem eddig eltitkolt, elhazudott vagy elsínikölt hátsó erőiből szeretnénk némi kis leckét kapni. Ezt sajnos, nem kapjuk meg és Giordano Bruno valódi eszméivel, emberi nagyságával sincs módunkban kellően megismerkedni. Mikor a függöny fölmegy, már egy teljesen meghatározott velencei rabbal találkozunk, aki vitatkozik ugyan vallatóival és vádlóival, de csak hamis föltételezéseiket veri vissza, az aranycsinálás tudományát hárítja el magától, de tanáiba nem sok betekintést enged. Pedig a dráma magva itt szunnyad elrejtve: Giordano Bruno panteisztikus tanáiban, amikből nagyon szép költői lendületű tájékoztatást szerezhettünk volna, ha a főhóst nem fogolyként, ostoba kérdések és vádaskodások pergőtüzében ismerjük meg, hanem tettereje virágában, mikor az egyháztól kárhoztatott tanait kifejti.

A Vigilia olvasóinak szerencsére kelendő útbaigazítással szolgál Kelecsényi Ákos novemberi számunkban megjelent magvas tanulmánya: „A kopernikuszi rejtély”, amiből néhány sornyt emlékeztetőül idézünk: „A földet Anaxagorász kerek pajzshoz hasonlította, mások tálalakúnak tartották, amelynek lejtős pereméről a tárgyak a középső bemélyedés felé esnek. Mivel ezek a nézetek sok mindent magyarázat nélkül hagynak, nem marad más hátra, mint leszögezni, hogy a föld gömbalakú...” Ezt az angolszász Béda írta le, a Tiszteletreméltó. Majdnem ezer évvel Kopernikusz előtt, a „legsötétebb középkorban”. De haza szála sem görbült meg, az egyház szentként tiszteli. Kopernikusz születése előtt egy évtizeddel halt meg Nicolaus Cusanus, aki nemcsak azt tanította, hogy a föld gömbölyű, hanem azt is, hogy mozog és egy a rengeteg csillag közül. Senkinek sem jutott eszébe elvenni tőle a bíborosi kalapot. (Mellesleg Giordano Brunót sem annyira a végtelen sok világról vallott nézete, mint inkább panteista eretneksége miatt égették el. A végtelen sok világról szóló tanítás in-

kább csak egy könnyen megérthető, tetszetős gondolat Kopernikuszt is lefitymáló nézetei között.)

Kelecsényi kristálytisztán bizonyítja, hogy Kopernikusz „a legendás pillanatra várt egy életen keresztül. A bizonyítékra... Ez az ember nem az Egyházzal, hanem (a saját) tanával küzdött... Mint mondtuk, neki tanával kellett harcolnia. Ez azt is jelenti, hogy ebben a zárkózott, magányos óriásban lezajló kora tudományosságának nagy küzdelme: a skolasztikus, a humanista és a természettudományos gondolkodás összeütközése.”

Mindegy, vetheti ellen a mai ember, Giordano Brunót elégették, elégette az akkori egyházi hatalom és a máglyája füstje mai napig is kormozza fölöttünk az eget. Béda, Cusanus, Kopernikusz ugyanis a reformáció előtt éltek és fejtették ki ugyanolyan merész tanáikat, mint később Giordano Bruno és Galilei. Csakhogy a középkori szabatos fejlődés, kiválás és emberi alázat helyett ekkor már egyik oldalon a szabad kutatás göggye, másik oldalon az eretnekségektől való félelem uralta a lelkeket. Az egyház és a tudomány között a napjainkban is lefolyt hidegháborúhoz hasonló kölcsönös bizalmatlanság támadt, amely Rómában Giordano Bruno, Genfben Servet Mihály elégetéséhez vezetett.

Az ilyen daraboknak, mint a Marótié is, az a hasznuk, hogy nyugtalanítják a nézőt, aki ebben a szakmában némi tájékozódásra képes, fogékony, vagy eligazításra vár. Az egyház, vagy inkább fanatikus szolgálói elégettek embereket, sokszor majdnem vagy egészen szenteket, Savonarolát, Giordano Brunót, Jeanne d'Arcot, akik a maguk módján éppen botrányukkal szolgálták az emberi haladást. Maróti sejtetni engedi, hogy minden hatalom ilyen, ha túlhatalomra tör lelkek és emberek — Isten alkotta lények sorsa fölött. A hatalom rossz értelmezése a protestantizmus rémétől időlegesen megrettent egyházat sem kerülhette el az akkori hidegháborús világban. Az egyház azután javított bizonyítványán, Jeanne d'Arc Szent Johannává magasztosult. Az egyház kibirta ezt a pálfordulást is. De micsonda sziporkázását produkálta a dialóktikának G. B. Shaw Szent Johannáiban, mikor megmutatta nekünk az inkvizitorokat, a korlátolt vagy ravasz politikai célokat követő vádaskodókat is és egyben az egész, minden ízében arányos és kiegyensúlyozott emberi panoptikumot. Maróti még nincs birtokában az

ennyire fölényes írói eszközöknek és a rendezés sem sietett a segítségére, hogy ezt a parázs párbeszédéből összerótt és mégis kissé állóvíz mozdulatlanágú „abszolút történelmietlen játékot” a szellemi bizsergetés szintjéről általános művészi igazságra emelje.

Mi is a darab tartalma? Egy Moenigo nevű ostoba velencei nemes hazacsábítja Giordano Brunót, mert az aranycsinálás titkát szeretné tőle ellesni. Kihallgatja párbeszédeit — mi sajnós nem halljuk ezeket —, amelyeket humanista barátjaival folytat, és aztán a fogalmakat elcsavarva, feljelentést ad be ellene. Velence nem adná ki foglyát Rómának, mert féltékeny és büszke különállására, de Bellarmini bíboros, a volt tanuló társ, nem meg Szokratész szelleme rábírná hősünket, hogy önként menjen Rómába, az inkvizíció elébe. Közben zavaros rémálmai is vannak, amelyek közül csak Szokratész szerepeltetése indokolt, mert az legalább sugalmaz annyit a számára, hogy a méregpoharat a fátumtól is üzőtt gondolkodónak ki kell ürítenie.

A játék második részében lényegileg ugyanott tartunk, mint az első rész elején. Csak most nem Velence bírái vallatják Giordano, hanem a római inkvizíció, amelynek börtönében hetedik éve ül. Változatosságot csak az a lelemény hoz a darabba, hogy VIII. Kelemen pápa egy nappal elhalasztja az ítélet végrehajtását és azt a furcsa ajánlatot teszi neki, hogy miután ő is rájött arra, hogy a világ végtelen, cseréljenek csuhát és helyet: majd inkább ő égettetni el magát, hogy az elégetéssel járó hírnévhez hozzájusson. Valószínűtlen játékban is alig föltételezhető föltevése ez Marótinak, mert hiszen a tudományos eredményeket, mint pápa, hirdethetné Giordano Bruno nélkül is, miután azok Bédánál, Kopernikusnál és másoknál is megvoltak, a panteizmus amúgysem igazolható tanával pedig még akkor sem lett volna világhírű, ha elégetik. Giordano Bruno azonban éppen halála előtt magasodik föl igazi hőssé. Mint az első részben a Szokratészé, most Einstein szelleme jelenik meg neki és megsúgja, hogy azok a tudományos eredmények, vagy föltételezések, amelyek miatt máglyára megy, idővel szintén meghaladottak lesznek s így l'art pour l'art, vagy inkább lázadás a lázadás kedvéért az ő makacs kiállása is, amely azonban nem nélküli az emberi nagyságot. Bruno — akiben az egyházúség csírája is ott lappang, sajnálkozik azon, hogy az egyház az újkorban nem halad

már a tudományok élén, csak utána kullog, s szeretné, hogy mint a középkorban, az egyház legyen minden tudomány anyja, — itt egy jelentős jellemvonást nyer hiúságához, amely a máglyára kergeti. De közben olyan filozófálgatást is üz, hogy: „ha nem lenne egyház, nem lenne eretnokség sem”. Az ilyen csak látszatra meghökkenítő tételek nem válnak a valószínűtlen játék javára, amelynek rendezése és jelmezese is erősen vitatható. A rendezés hibája az, hogy a darab statikus voltán nem is próbál segíteni, hogy a lázas álomlátás képe a lemeztelenített színpad miatt sutára s majdnem nevetésszerűsre sikerült, a jelmezek pedig ördög-szarvakat kölcsönöznek a papi személyeknek, hogy a legnaivabb néző is érzékelhesse, kik ezek. Pedig igazi dráma csak igazi ellenfelek között robbanhat ki, nem pedig akkor, ha egyik oldalon pojjáákat vagy hibbant aggastyánokat szerepeltetünk.

Az előadás tisztán és szépen beszélő színészeket sorakoztatott föl, és a jó akusztikájú színház azzal ajándékozta meg a közönséget, hogy a kihegyezett párbeszéddek mindvégig érthetőek és élvezhetőek voltak, ami az ilyen dialektikus drámánál elsődrendű követelmény. Az alakok megszemélyesítése azonban már nem volt ilyen zavartalan. Kálmán György Bellarminije csak halovány mása volt a kitűnő színész legutóbbi kiugró alakításának, a VII. Hadrián pápának. Básti Lajoson meg a Vendégség Dávid Ferencének nagyvonalú mártír alakját kértük volna számon, pedig egyik színész sem tehet róla, hogy az említett darabokban egy-fából-faragott embereket jelenítenek meg, míg itt az ellentétes vonásokból összerótt valószínűtlenségek bizony alaposan megbosszulták magukat a lehetséges jellemformálás hiányosságaival.

Avar István hősieen küzdött Giordano Bruno színpadilag nem eléggé kimunkált alakjával, s mint központi hős, helyenként föl is izította a kissé papír- és jegyzőkönyvszagú párbeszédeket. A legharmonikusabb alakítást azonban a fiatal Gellay Kornélnak köszönhetjük, a:i nemcsak Szokratész lehiggadt bölcsességét, hanem Einsteinnek a jövőből visszasugárzó emberi és tudósi nagyságát is érzékeltetni tudta. A víziós jelenetekben csak ő volt igazán meggyőző és az ő hitelességében nem kellett kételkednünk. Szirtes Ádám borizú börtönőre, Szacsavay László nyeglén buta velencei házigazdája és Velenczey István Morosinije egészséges szímfoltokul szol-

gáltak a tisztázatlan funkciójú előadás során is. A papi személyek karikírozott viseletéért a jelmeztervező lenne felelős, de a színészek balettozó léptei túlnemtek a barokk kor udvari furcsaságainak kifigurázásán is. A drasztikus humor se nagyon illett az eset tragikumának éreztetéséhez, amihez a diszlet illemhelyszerű magánzárkájának képe is csorbitólag járult hozzá.

Nem volt tehát zavartalan színházi este ez az ősbemutató, a szerző azonban, aki első lépéseit gyakorolta a Nemzeti Színház deszkáin, bizonyára maga is sokat okult azokon az eltéréseken, amelyek elképzelései és a megvalósulás között tátonganak. Aki a pártbeszéd megalkotásában ennyire erős, mint ő, annak már csak a színpadi cselekmény és jellemfejlesztés adagolását kell megtanulnia ahhoz, hogy épkezláb, meggyőző színpadi művet alkothasson.

POSSONYI LÁSZLÓ

A Tüzet viszek címmel megjelent újabb drámagyűjteményében Hubay Miklós izgalmas előszóval bocsátotta útjára tragédiáját. Felidéz egy régi görög mesét, amely szerint „a férfi és a nő valamikor egyetlen lény volt. Kettébe vágták őket, s azóta keresik egymást. Ez a mese arra utal, hogy a szerelemben valami ősi egység próbál megvalósulni...” — A tragédia felizzítja ezt a gondolatot: hősei is ilyen „kettébe vágott” emberek, börtönné vált létük fálat csak akkor tudják áttörni, ha a résznek nyugtalanságával keresik egymást, az egészet. És ha konok következetességgel észreveszik, hogy a részek nem illeszkednek tökéletesen egymásba — hiszen létezésük érozói alakították őket — új testet keresnek ennek az egyesülésnek.

A tragédia gondolati anyaga nagy drámát ölelhetne. De ahhoz a drámának — két determinált sorsú ember egymásra találásán, egymást vállalásán túl — a hajdan szétszakított részek egymásba illeszkedésének „szövegtani” folyamatát is meg kellett volna mutatnia, a győzelmen kívül ellen fellépő sejtek lázadását. Mert csak ezután a makacs, életért való küzdelem után eshetett volna az értelem fénye erre az önkéntes halálra, az egyesülés kudarcába belenyugodni nem tudó részek — halálban életre hívott újraegyesülésére.

A tragédia első része a szerelem vállalásának s ezen keresztül az aktív megmaradásnak, élet-építésnek nagyon is drámai képe. A második rész — a

közbeékelte, halál utáni közjátékkal — a fájdalmas, de egyáltalán nem drámai meditációé. Vagy még inkább a minden elvégzetett utáni csend képe, amely azonban nem kiált, mert nem emlékezik a küzdelemre.

A Tüzet VISZEK színész-hősenek sorsa a korán elpusztult Soós Imre tragédiáját asszociálja. De Hubay Miklós szándéka és a dráma egésze sokkal többet, általánosabb érvényűt mutat egy egyszeri, tehetséges élet pusztulásánál; s hogy az író egy mélyről jött, kényszerűen korán fellobbant, és most a tartósan másfajta levegőben füstölögve élő ember drámai sorsa köré a társadalmi determináltság hálóját terítette, majd olyan emberrel tépette szét ezt a hálót, aki maga is származásának sebzett emlékü foglya, ezt nem azért tette, mert az eleve elrendeltség tragikus bélyegével akarta sorsukat megpecsételni, pusztulásuk kikerülhetetlen voltát megmagyarázni. Hanem azért, mert csak így válhattak egymást kereső, kettévágott részekké, evvel a társadalmi eredetű, ösztöneikké, betegségükké vált megroppanással. Az idegoszaltályról kiszökött Máté számára a szerelem, Éva, a félelem börtönének kulcsa, és Éva számára Máté beszédétől kapnak a szavak új értelmet, mert már egyszer minden fontos szónak kifordult a jelentése anyja lágerbeli halálának óráiban. S hogy két ember szerelmi szövetsége a kitűnően felépített első rész végén megpecsételődik, ezen is társadalmi hangsúly van; a „népi romantika” elmúlásán szellemeskedő, agresszív fölényes jóindulatával Máté lelki sérüléseit végleges görcscső szuggerálni akaró orvos fellépése váltja ki Évából az együvé tartozás döntését.

A tragédia második része a küzdelem kellene hogy legyen, a szerelem megtartásáért, majd a vereségre belenyugodni nem tudó hősök győzelmet sugalló, örök érvényű példázat erejével élő, önkéntes tűzhalálának képe. „...én nem bukást írtam meg ebben a tragédiában, egyik főszereplő sorsában sem, hanem győzelmet. Tűzben, halálban — de győzelmet. Kétségbeesésből született győzelmet, — de győzelmet” — írta Hubay a bevezetőjében. Az eszmeileg, — dramaturgiaiilag következetesebb Thália Stúdió-beli változat sem volt azonban képes ezt a győzelmet elhittetni, bár az író könyörtelenül levágta a drámáról azokat a folytatató szálakat, amelyek a tragédia közvetlen motiváló okai lehettek az eredeti szövegben, így a Turner-kép ellopása körüli

bonyodalmakat, Miklósnak, Máté öccsének szerepét Éva életében, az öreg festő és Máté mélylélektani izgalmu játékát a halállal.

Köváry Katalin, a tragédia rendezője, az író szándékához következetes gondolaisággal avatta, ha nem is a kathartikus megrendülés, de a közös eszmélkedés izgalmas színterévé a stúdiószínpadot. Az első rész feszes építkezésével egy kitűnően megkomponált játékokat láthattunk; az ibseni sejtetés baljós jelzéseinek — az értetlen külvilágot jelentő, fenyegető papagájrikácsolásnak, a nemrég fellobbant műteremtűz emlégetésének — finom kezelésével nem a drámai sorsokat akarta körülfonni megsemmisítően, hanem egy másik közeget jelezni, amelynek ellenére kell a szerelemeknek győznie. A második résszel a rendező sem tudott mit kezdeni; talán csak a szereplők — tragikus döntésüknek szóló — önironiáját tudta felerősíteni, a másképp is lehetett volna, másképp kellett volna alternatíváját. Mindenesetre ez a mostani dráma és a rendezés korrigálta a korábbi darab legfőbb dramaturgiai hibáját: Éva végre nem váratlanul toppan be saját tragédiájának estéjén a műterembe; az ott honos öltözőkkel a rendezés jelzi a kifulladás együttélés megelőző fázisait is. Köváry Katalin színészvezetésével, intencióval teljesen egyet kell értenünk. Kozák Andrásnál ideálisabb színészt nehezen lehetett volna találni Máté sze-

repére. Gátlásokat és mindennek új sugárzást adó erőt, tehetséget és fojtottan izzó nyugtalanságot, neuraszténiát egyaránt áraszt szuggesztív játékával. A stúdiószínpad szoros közelségében nem sokféle játszik, hanem valami olyan természetességgel beszél, mozog, hogy valamennyien együttélő megértői leszünk sorsának. Hámori Ildikó Évája az okos, színvonalas játék ellenére sem tudta hitelenesen éreztetni az orvosnő intellektuális erejét, súlyos, izgalmas egyéniségét. Monori Lili finom fájdalomjátéka a Mátéval közös fecske-sors szomorú nosztalgiájában fogant, sugallni tudta a nézők számára a másik lehetőséget: ő lehetett volna a megtartó, a megértve őrző Máté életében. Kitűnő alakítás volt Vallay Péteré az orvos szerepében. Gúnyosan fölényes agresszivitása, látszólag jóindulatú helyzetfelismerő intelligenciája mögött egy olyan öntelten elégedett embert rajzolt meg játékával, aki már mindenféle kételyen túl van, szívós, könyörtelen értelmével úgy igazgatja magát és a világot, ahogy az érdekei megkívánják. Lendület, erő volt a főiskolás Gálvölgyi János játékában, Máté öccsének szerepében az alkalmazkodó egészség vitalitását éreztette. Arnyalt szerepjátszás volt Lengyel Erzszi ház mesternéje is; az öreg festőt alakító Tándor Lajosnak nagyon kevés lehetőség jutott az átdolgozott drámában.

CZÉRE BÉLA

KÉPZŐMŰVÉSZET

„HAZUGSÁGOK NAPLÓJÁBÓL.” Bálint Endre festőművész tanulmányait, cikkei, tárlati beszámolóit, polemikus írásait, novelláit és verseit tartalmazza ez a kötet, amelynek megjelenése nagy örömet szerzett a modern magyar képzőművészet — és Bálint Endre piktúrája — híveinek (Magvető Kiadó, 1972). Az esszék és cikkek egyik részében példaképeiről, tanítómestereiről: Kaszásról és Vajda Lajosról vall Bálint, — más írásai kortársairól, barátairól, szívéhez közel álló pályatársairól (Kemény Zoltán, Robert Capa, Országh Lili, Gross Arnold stb.) szólnak.

Bálint Endre — aki a 30-as években a *Népszava* című szociáldemokrata lap kritikuskaként kezdte meg művészeti

írói működését — nemcsak az ecsetnek, a ceruzának és a linóleummetszőkésnek, de az írótoltnak is mestere; gondolatait okosan, tömören, szellemesen, szenvedélyesen (nemegyszer indulatos gúnyval...), szuggesztíven fogalmazza meg. Kötetéből a szentendrei iskola és a magyar avantgarde festőcsoport egyik legkiválóbb alkotójának, mai művészetünk egyik tiszta, rokonszenves és európai látókörű egyéniségének arcéle bontakozik ki.

A kötet egyik írása — a „Hetek” művészcsoporthoz (Vajda Lajos, Korniss Dezső, Gadányi Jenő, Bálint Endre, Anna Margit, Jakovits József, Barta Lajos, Rozsda Endre) 1956. évi kiállításán elmondott szűkszavú megnyitóbeszéd — különös figyelmet érdemel. Ebben ugyanis művészetszemléletét, alkotói elveit (s a vele rokontörekvésű

festők és szobrászok ars poeticáját) foglalja össze Bálint Endre: „A művészet nem lehet közvetlen politikai program tartalma, s megítélni a korszerű művészetet, mert nem fed közvetlen politikai programot, nem vezethet máshová, mint a szellem teljes elszegényedéséhez... *A természetet nem lehet összevetetni a valósággal*, mert a természet — fáival, hegyeivel és vizével — csak fragmentuma annak a valóságnak, amelyben létünk teljes rétegződéssel van jelen a mélységtől a magasságig, a lélek finom rezgéseitől a tragikus döbbenetig, az életörömmel teli játéktól a halál tudomásulvételéig, a romlatlan gyermeki ámulattól az álmok mágikus atmoszférájáig, a civilizációtól meggyötört ember társtalanságától a testben és lélekben egymásra talált ember életboldogságáig, a mikrokozmosz alig ismert formáitól az univerzális sejtésekig, az angyalok világától a démonok birodalmáig, az állati és növényi rostok szuggesztíójától az automatikus képzetársításokig... *Mindez a valóság el nem hanyagolható tartalma és az alkotóművész nyersanyaga.*”

Bálint mint lírikus is egyéni és jelentős („Leltár és lamentáció”, „Pilinszky Jánosnak”, „Kötelmek”, „Bajok vannak”); „Halott mesterem, Vajda Lajos emlékének” című költeménye minden bizonnyal helyet érdemel a XX. századi magyar költészet antológiáiban:

Szólítsz és jövök utánad
Híszek majd szavaidnak
Követlek utadon
S pihenünk esteledvén

Arnyéket nem vetünk
Isten szemére ketten
Szolgáló leszek Nálad
Szólítsz és jövök utánad...

A szép kötet végén néhány fotó található a művészről, valamint negyven Bálint-festménynek — így az újabb magyar képzőművészet emlékezetes alkotásai közé tartozó „Rouen-i látomás”-nak, az „Ikon”-nak, a „Hastingsi házak”-nak, a „Szent Márk tér”-nek és a „Vándorlegény útrakél” című triptichonnak — a reprodukciója. A kiadót — amely a nagyszerű könyvet közreadta — minden elismerés megilleti.

JÁNOS JAJCZAY: WEIHNACHTEN. A magyar művészeti könyvkiadás méltán lehet büszke a Corvina Kiadó *Weihnachten* című bibliofil albumára, amelyben negyvenöt — Krisztus születését és a

három király hódolatát ábrázoló — festmény remek színes reprodukcióját és *Jajczay János* professzor hatalmas művészettörténeti-ikonográfiai tudásról tanúskodó — német nyelvű — bevezető tanulmányát találjuk. (Az új mű nem azonos a szerző évtizedekkel ezelőtti „A Karácsony a művészetben” című könyvével; egykori munkáját Jajczay professzor gyökeresen átdolgozta, tetemesen kibővítette...)

A kötet első képtáblája egy kora középkori ravennai mozaik-kompozíció, az utolsó pedig a XVIII. században élt osztrák barokk mester: Maulbertsch sümegi freskósorozatának egyik darabja; e két mű fogja közre a román kor, a gótika, a reneszánsz és a manierizmus mestereinek — többek között Fra Anguicóinak, Piero della Francescának, a keleti egyház ikonfestőinek, Tizianónak, Hieronymus Boschnak, Dürernek, El Greconak, Velázqueznek és Rembrandtnak — Isten fia megszületését megjelenítő falfestményeit és táblaképeit. (A nyomatok színhangja, elsősorban minősége a Kossuth nyomda szakembereinek hozzáértését dicséri.)

Jajczay professzor bevezetője győzően szól arról, hogy „a keresztény hitre épült régi korok karácsonyjábrázolásai olyan világképet idéznek fel, amelyet nem hagyhat figyelmen kívül az előző évszázadok örökségét tisztelő és a szellemi kontinuitás alapján álló mai ember”. Könyve utolsó soraiban Jajczay utal arra, hogy bár az album képanyaga a XVIII. századdal lezárul, Krisztus életének eseményei és a keresztény vallás eszmévilága nagyszerű művek alkotására ihlette a modern művészeket is, elsősorban a francia expresszionista mestert: Georges Rouault-t.

CZÓBEL BÉLA PÁRIZSI KIÁLLÍTÁSA. Az élete 90-ik esztendejében járó Kossuth-díjas mesternek, *Czóbel Bélának* novemberben zárult a tizenötödik párizsi kiállítás, melyet a Drouet-galériában rendeztek meg. A francia lapok nagy elismeréssel méltatták az idős magyar művész tárlatát; a kritikusok legtöbbje megemlékezett arról, hogy Czóbel — a *Fauves* („Vadak”) csoportjának tagjaként — 1905-ben együtt állított ki Matisse-szal, Dufyvel, Vlaminckkal, Braque-kal és Derainnel.

F. Nivelon — „Öszinteség” című cikkében, amelyet a *Combat* című napilap 1972. október 13-i száma közölt — valósággal elragadtatottan számolt be Czóbel új festményeinek és grafikáinak együtteséről: „A magyar Czóbel

Béla — aki újabb természetét most mutatta be a Faubourg Saint-Honoré egyik galériájában — sokáig élt és dolgozott Párizsban; ő az *École de Paris* egyik kiemelkedő — és utolsó — képviselője. Nagy festő, aki elérkezett — már régen elérkezett... — a festészet legtermészetesebb, legőszintébb stádiumához. Úgy fest, amint él: egyszerűen, derűsen. Munkásságát nem esztétikai doktrinák irányítják; Czóbel verbeli festő, aki gyönyörűséggel, boldogan helyez egymás mellé két színt, s palettájának halkra fogott dallama a lényegét fejezi ki.

Fő motívuma az emberi alak, a csendélet és az ember jelenlétét sejtető enteriőr; mondanivalóit minden elvontság és ünnepélyeskedés nélkül, mindig a festészet nyelvén adja elő. Diszkrét tónusai, meleg barnái, festésmódjának fesztelensége elbűvölik a szemlélőt.

Kedves Czóbel! Kívánjuk, hogy minél gyakrabban állítsa ki munkáit nálunk; Önt és festményeit mindig szeretettel látjuk Párizsban."

MŰVÉSZETI ÉLETÜNK HALOTTAI. Az elmúlt hónapokban képzőművészeink és művészeti íróink táborát több fájó veszteség érte... Szeptemberben — több évig tartó súlyos betegség után — elhunyt *Magyarász Imre* festő, a magyar avantgarde művészet számottevő egyénisége. Idős kora ellenére szoros kontaktust tartott fiatal nonfiguratív és szurrealista festőinkkel, akik tanítómesterüket tisztelték Magyarászbán. A művész özvegyének rendelkezése értelmé-

ben Magyarász Imre hagyatéka az esztergomi Keresztény Múzeum tulajdonába megy át.

Október 9-én Vácott — életének 75-ik évében — meghalt *Végh Dezső* festőművész. Sok időt töltött külföldön, képeinek jelentős része itáliai és franciaországi táj- és városkép. Munkáiból — amelyek az *Ecole de Paris* művészeinek (Bazaine, Beudin) alkotásaival rokonok — az elmúlt évben Vácott nyílt kis kiállítás. Remélhetőleg rövidesen megrendezésre kerülő átfogó fővárosi tárlata minden bizonnyal revelációt fog kelteni, hiszen Végh Dezső az új magyar művészet egyik legnemesebb hangú alakja volt, akinek életműve időtálló érték.

Ugyancsak hosszú betegeskedés után távozott el az élők sorából *dr. Jajczay Jánosné Kanyó Erzsébet* nyug. főkönyvtáros, művészettörténész, a keleti textilművészet kiváló szakembere; hetvenhét évet élt. Legfontosabb munkáját, „A keleti szőnyeg” című monográfiát (Szent István Társulat kiadása, 1938) Rabinovszky Máriusz ismerette a Magyar Művészet című folyóiratban: „Hiánypótló ez a pompás könyv, amelyből megtanulunk olvasni a szőnyeg sajátos nyelvén... Jajczayné Kanyó Erzsébet finom elemzéseit bepillantást nyújtanak az orientális művészet titkaiba; a szerző módot talál arra is, hogy — mintegy háttérként — megvilágítsa a Kelet néprajzát és történelmét is.”

Magyarász Imre, Végh Dezső és Jajczayné Kanyó Erzsébet szellemi életünknek azok közé a nagytehetségű alakjai közé tartoztak, akik előrevittek, gazdagabbá tették a magyar kultúrát.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(BAROKK MESTEREK ÉS MESTERMŰVEK) A zenei világ most emlékezik Schütz halálának háromszázadik évfordulójára. A nagy válság és a nagy felismerés korának muzsikusa volt ő, olyan korszaké, amely elveszítette már a hagyományos zenei formákat, de cse-

rébe felébredt benne a vágy, hogy mind többet tudjon a dolgokról, mind mélyebben hatolhasson a világ titkaiba. Schütz a jogi pályán indult el, hamarosan azonban odahagyta, s Velencébe ment, hogy Giovanni Gabrielinél tanulhasson zenét. Három évig csodálhatta az olasz zenélés minden szépségét, három rövid esztendeig volt alkalma megismerkedni az itáliai kóruskultúra évszázados hagyományával, az-

tán Gabrieli meghalt, ő pedig visszatért szülőhazájába. Csak évtizedekkel később tette lábát ismét olasz földre, anélkül már Monteverdi csilagzata ragyog, ahol új formákkal kísérleteznek a regit megunt muzsikások. Gabrielitől a korushangzás titkait leshette el, most pedig a csodálatos daljáték, az opera első kísérletei ejtik rabul. Nem véletlen, hogy mindkét műfajt ő adja majd tovább a német muzsikának, de nem eredeti fényes zengésében, hanem mélyebb, sötétebb tónussal, amelyet tragikusabbra színeznek a maga életének sok keserű tapasztalata, s a harmincéves háború keservei. Nem a Bachok egyszerű, alázatos fajtájából való. Keserű és magányos típus, aki sosem tudta meghódítani a maga korát. Fülében ott zengenek az olasz földön hallott hangzatok, lelkében azonban a hagyományos egyházi hangnemek szerint gondolkodott. A kantátát mégis ő újította meg igazán; ő telítette drámai elemekkel, mozgalmassággal, változatos-sággal, s így válhatott mégis Bach legjelentősebb előfutárává.

Az évforduló méltó megünneplésére bérletet hirdetett az Országos Filharmonia. Az egyik estén a mester egyik csodálatos öregkori remekét, a Karácsonyi oratóriumot hallhattuk a budapesti Madrigalkórus és a Pro Musica kamarazenekar közreműködésével, Szekeres Ferenc vezényletével. A szólokat Szőkefalvy-Nagy Katalin, Takács Klára, Fülöp Attila és Kovács Péter énekelte, s kivált az utóbbi kettő emlékezetes teljesítményt nyújtott. Az 1664-ben kiadott oratóriumot a zeneköltő nagy becsben tartotta, az intermediumok a capella-szólamait csak tőle magától lehetett kölcsönözni, annyira féltette művét. Mintha érezte volna, hogy a sok drámai vízió után végre rálelt a népi egyszerűség, az idill felhőtlen békéjére. A Karácsonyi oratórium olyan, mint a kor népi színjátéka, bár szerzője nem színpadra szánta. Maga a zenekari apparátus is ezt a gondolatot sugallja s híven szolgálja annak a csodálatos pillanatnak a zenei kifejezését, melyben egy Gyermek született a betlehemi istállóban.

Az A. C. Kapisztrán Kórusa és Zenekara Zimányi István vezényletével a Krisztus hét szava a keresztifán és a Magnificat című Schütz-alkotásokat adta elő. Mindkettő rendkívül tiszta vonalrajzú, gazdag érzelmi tartalmat hordozó remeklé, amely a kor kórusirodalmának, s egyben igen magasfokú kó-

ruskultúrájának is dokumentuma. Zimányi István karnagy dicséretére szól, hogy együttese élén szinte hibátlan teljességgel idézte vissza a mű születésének korát, s az alkotás lelki tartalmát is ki tudta fejezni. Örömmel hallottuk a szólistaegyüttes (Mohácsi Judit, Somogyvári Éva, Keönch Boldizsár és Kálmán Imre) hibátlanul szép énekét. (Kissé kevesebb energia juthatott az együttes másik estjére, amelyen a capella műveket tolmácsoltak, de korántsem egységes színvonalon. Mintha a modernebb művek közelebb állnának az együtteshez.)

(A MAGYAR „KLASSZICIZMUS-ROL”) Mozart és Beethoven mellett számtalan kisebb jelentőségű mestert is felneveit a korszak, olykor sikeres virtuózokat is, akiknek neve egy időre elhomályosította a legnagyobbakét is. A történelem azonban igazságos bíró. Vagy talán mégsem egészen az? Ez a gondolat kacérkodik velünk a pécsi Ceciliahangversenyek után. A Hergenröder Miklós által kitűnően vezetett együttes olyan missziót teljesít immár rendszeresen, amely az egyetemes magyar zenetörténet megismerése szempontjából is kivételesen jelentős. Pécsi szerzők egyházzenei műveit támasztják fel a feledésből, bizonyítva, hogy nemcsak Eszterháza környékén virágzott nagy és időtálló zenei műhely, hanem Pécsen is, ahol a majdnem egy évszázadig élő Lickl János György volt egyházkarnagy és zeneszerző (igaz, ő Haydnnál tanult, tehát megismerhette Eszterházát is), Amtmann Prosper (akit Bécs is megcsodált fuvolaművészete miatt) a sikeres, a pedagógiában is használható művek alkotója, s Hölzl Szeráf Ferenc (Schubert és Lenau barátja, akiről Wagner is elismeréssel nyilatkozott) a misék és oratóriumok írója. Ezúttal e három mester műveit szólaltatta meg a Pécsi Székesegyházi Énekkar, a Vörös Kamarazenekar Szkladányi Péter közreműködésével, Hergenröder Miklós vezényletével.

Milyen is volt e kései magyar klasszicizmus? Mert az volt, hisz az egyik mester Haydnál tanult, a másik Bécsben játszhatta a klasszikus mesterek remekét, a harmadik pedig Mozart egyik tanítványának lehetett a növendéke. A tradíciót első kézből kapták, s meg is őrizték szinte érintetlenül. Kórusukban, zenekarukban ott zeng Haydn és Mozart, de ott az egyházzene sokkal mélyebbről fakadó hagyománya is, s ott a hazai föld ihletése is, melyet még

a kor társasági nyelvének közhelyei mögött is észre lehet venni, hacsak egy frázis erejéig is. Bizony, a Musica rinata-sorozatban érdemes volna ezeket a műveket is „újrászületésre” készíteni, ugyanúgy, ahogy a csehszlovákok teszik a maguk barokkjával, s a lengyelek a maguk középkorával.

(LEMEZFIGYELŐ) Falvai Sándor annak az ifjú pianista generációnak tagja, amely jóformán most kezdte pályáját, de máris a világhír küszöbén áll. Inkább lírikus alkot. Ezért volt helyes a Hang'lemezyártó Vállalat választása, amikor Brahms d-moll zongoraverse-nyének előadásával bizta meg. Míg a közismertebb B-dúr hangnemű Brahms-versenymű robbanó temperamentumot kíván, a kevesebbszer hallható d-moll inkább áradóan lírai, elégikus alaphangulatú remekmű, s csak a végén fokozódik egy már-már barbár himnusszá. Noha Brahmsnak fiatalkori alkotása, érdekes módon egyik legértékesebb reme-ke, részben tartózkodó, egyszerű zene-kari világa miatt, mely ugyanúgy, mint az I. szimfónia, Beethoven apparátu-sával tartja a kapcsolatot. Falvai Sán-dor kivételes fogékonysággal tárja fel a versenymű sokoldalú poézisét. Ha kell, tud áradóan romantikus lenni, de ha a zenei szöveget úgy kívánja, tartózkodóan egyszerűvé válik a zongorahangja. Ta-lán az utolsó tétel robbanó feszültsé-gét érzékelteti a keltetnél temperáltab-ban. A Hangversenyzenekar Jancsovics Antal kitűnő vezényletével megbízható partnerének bizonyul. (Kétségtelenül emeli a kiadvány színvonalát Molnár Szilárd rendkívül izléeses, modern ta-sakterve s Homolya István tömör, jól tájékoztató ismertetése. — LPX 11568)

Ugyancsak Brahms egyik nagyszabá-sú alkotása, a Händel-témára írt Fú-ga és variációk áll Lux Erika lemezé-nek középpontjában is. A kompozíció Brahms egyik legjobban játszható, hangversenyteremben mindig hálásan fogadott műve, melyet Lux Erika, a legfiatalabb generáció egyik ugyancsak nagyra hivatott tehetsége lobogó tem-peramentummal szolaltat meg. A vari-ációsor karaktereit talán nem érezteti egyformán, játéka így is maradandó él-ménnyel ajándékozza meg a hallgatót. S ugyanígy meglepetés az ő tolmácsol-ásában Ravel ezerarcú Miroirs-ja. Né-hol még a későbbi zenekari átíratok telt, árnyalt hangzásvilágát is érzékelteti a kitűnő előadás. S ha az előbb dicsér-tük Molnár Szilárd tasaktervét, ezút-

tal azt kell mondanunk: „olykor a nagy Homér is aluszik...” (LPX 11528)

Egy „zenei regényről” is megajándé-kozott a Hang'lemezyártó. Amint Falvy Zoltán elmondja a lemeztasak kis ze-netörténeti értekezésnek is beillő tájé-koztatójában, Daniel Speer: Musikalisch-Türkischer Eulen Spiegel című darab-ja amolyan quodlibet, amelyben a ze-nekari részek szólóénekekkel váltakoznak. A következő korszak vígoperájának el-ső híradása ez az igen ügyes, találékony zenei izléssel megírt alkotás, melyet mindenképpen érdemes volt leme-re venni, már csak azért is, mert szerző-je gyakran megfordult a törökkori Ma-gyarországon. A kicsit rekonstruált, kor-szerűsített partitúrát, illetve a zenei regényt olyan művészek keltik életre, mint a mindig kitűnő Réti József, Ben-de Zsolt és az egyre feljelé haladó Fül-öp Attila. A Liszt Ferenc Zeneművé-szeti Főiskola Kamarakórusát (karigaz-gató Párkay István) és a bécsi Musica Antiqua együttesét Bernhardt Klebel ve-zényli, de hogy e lemez ilyen jól sike-riült, abban alighanem Falvy Zoltáné a legnagyobb érdem, aki a wolfsbütteli Herzog-August könyvtárban lévő eredeti szölamanyagot rekonstruálta, és mai fül számára is pezsögő, színes muzsikává formálta.

(ZENEI KÖNYVEK) Rég várt a nagy-közönség már egy igazán teljes zenei kalauzra. Most végre kezünkbe vehet-tük ennek első kötetét, mely a Hang-versenykalauz kevéssé eredeti címét vi-seli, s Pándi Marianne hozzáértését, va-lamint a Zeneműkiadó okos ismeretter-jesztő politikáját dicséri. E kötetben a zenekari művekről olvashatunk, illetve azok közül is a legjelentősebbekről, il-letve... szóval: nagyon nehéz dolga volt a szerzőnek. Mert a bevezetőben említett „kényszerű szelektálás” folyrán kihagyta Vivaldit és Corellit (a verseny-műveket ismertető kötetbe kerülnek majd a concertók), kihagyta a Branden-burgi versenyeket (melyek nem tudom, melyik kötetben szerepelnek), viszont felvételre érdemesnek tartotta, méghoz-zá „Brazíliai benyomások” címmel Res-pighi Impressioni Brasileira-ját, ezt a meglehetősen másodrangú alkotást, mely — reméljük — nem sokat lesz hallható, elhagyta viszont Britten Tavaszi szim-fóniáját, melyet sokat szeretnénk hal-lani.

Persze mi sem könnyebb, mint egy ilyen könyv hiányait számonkérni. Sok-kal hálásabb feladat az érdemeiket mël-tatni, mert ezekből van több, s mert

a könyv valóban zenei missziót teljesít. Feltétlenül jelentősnek érzem azt a majdnem teljességre törekvő képet, melyet a szerző a mai magyar szimfonikus zenéről rajzol. Igen alapos a Mozart- és Liszt-művek elemzése (ez utóbbi természetes is, hiszen Pándi Marianne igen jó könyvet írt Lisztről). Nyilván a mű terjedelmi kötöttségeivel magyarázható, hogy néhol aforisztikus tömörségre kellett törekednie, s bár ilyenkor is világos és áttekinthető marad a mondanója, elkelne egy-két mondatnál több is.

És végül egyetlen, töprengő kérdés a zenei ismeretterjesztésről: vajon nem lenne-e érdemes nagyobb súlyt helyezni a történelmi háttérre s a rokon művészetek fejlődéséből adódó párhuzamokra, esetleg a zenei anyag szakszerűségének rovására is? Ez persze nem a Hangversenykalauz dolga lenne, de egy-egy elejtett utalás, célzás arra mutat, hogy Pándi Marianne megírhatná azt a könyvet is...

RÓNAY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

ROMANTIKA (magyar, színes). Rend.: Kézdi Kovács Zsolt; írta: Bereményi Géza; kép: Kende János; fősz.: Szeghő I., Szirtes A., Madaras J., Bence I.

Kézdi Kovács Zsolt évekig Jancsó Miklós asszisztense volt. Filmjeiben (*Mérsékelt égöv*, 1969; *Romantika*, 1971) nyomát se leljük Jancsó hatásának. Kézdi Kovács egyik kritikusa erényként említette a fiatal rendező önállóságát Jancsóval szemben. Az erény azonban viszonylagos fogalom, akkor beszélhetünk róla, ha erre a hatásra egyáltalán mód lett volna, csak éppen nem éltek vele. Kézdi Kovács esetében erről aligha lehetett szó. Nem tehetett másként. Egyénisége annyira más, felfogása annyira homlokegyenest ellenkező indíttatású, mint Jancsóé, hogy a hatásával nem is kezdetett volna semmit. Arról nem beszélve, hogy „fiatalságról” sincs már szó; a mai harmincévesek — Horgas Béla szavaival Janus-arcú — nemzedéke a saját bőrén tapasztalta az „egy dolog lehet önmaga és ugyanakkor más” igazságát. Számukra a világ már nem volt egyszerűen fölosztható jóra és rosszra, fő- és mellékellentmondásokra, ahol az állásfoglalás elkötelezettsége már önmagában is harsány véleménynyilvánításra adhatott okot. A kettős tapasztalás, a differenciálás kényszere bélyeázta indulásukat; fiatal korukra nemhogy igazi formájukat, de oroszlánkörmeiket se nagyon mutathatták még meg. Lassan, életük derekához közelítve immár, szűlik meg első-második művüket. A magáratalálás eredménye pedig nem mindig azon múlik, hogy ki hogyan hallja meg a kor szavát, mert a szavak komp-

lexitásából ilyenkor nem mindig a tehetőség az, amely egyetlen, leegyszerűsítő huzárvágással vágja ki magát. Egyszerűen azért, mert éppen a bizonyosság az, amit elsősorban megkérdőjelez.

Aki tudni véli az élet célját, és ismereni véli a történelem értelmét, annak mindez a gyöngeség jele lehet, hisz saját tudása megerősíti. Tudása természetesen a hiten alapszik. Jancsó filmjeiben a következetes történelmiség, az allegorikus ellentétpárok, a hatalom és az elnyomás végsőkig lecsontozott és elidegenített látványa, az „irracionalizmus természetrajzának” fáradhatatlan boncolgatása annak az embernek a kétségbeesését tükrözi, aki talán még abban reménykedik, hogy ezt a hitet megtalálhatja. Ennek a hitnek a hiányától mindenki szenved; az egyik azért, mert nem találja, a másik azért, mert eleve lemond róla, nehogy annak sorsára jusson, aki *Shaw Szent Johannájában* a vádat képviselte, és az égő emberi test láttán így kiáltott: „Semmi rosszat nem akartam. Nem tudtam, hogyan fog festeni... ha látjátok, mit tettetek, ha cselekedtetek a szemeteket vakítja, a szíveteket tépi, akkor — akkor — ó Istenem, vedd el tőlem ezt a látványt!” Jancsó filmjeinek a drámáját a hit nem-találása, Kézdi Kovács filmjéét a nem-keresés. A mester-tanítvány viszony sokkal inkább illik Gyöngyösi Imrere. (Meztelen vagy, 1971). Gyöngyösi — akárcsak Jancsó — szívesen alkalmaz allegóriákat, jelképeket, indoklás nélküli cselekményelemeket. Szereplői inkább percekig néznek farkasszemet a nézővel a vetítövásznonról, és az arcukon viharzó indulatok vagy komor pillantásuk hivatottak indokolni, hogy a rendezőt valamilyen súlyos igazságtalanság háborítja. A Jancsó-filmekre emlékezte-

tő kemény hangszerelés első látásra talán valamiféle anti-romantikus alapállás látszatát keltheti, de a cigányok közé érkező főhőspár alig leplezett messianizmusa, megszállott jótakarása, a guevarai áldozatvállalás fölvetése és a filmből áradó érzelmi túlfűtöttség sokkal inkább indokolta volna a Romantika címet, mint Kézdi Kovács műve. Soha ilyen két ellentétes kicsengésű film egy időben nem látott napvilágot még Magyarországon!

A *Romantika* cselekménye a felvilágosodás korában játszódik. A gazdag földesúr fia párizsi tanulmányait befejezve hazatér Magyarországra, a történelem perifériájára. Apja környezetében szembekerül kora társadalmának kegyetlen világával, mellyel nem tud azonosulni. Ösztönösen a természethez vonzódik. Megszökteti a börtönben raboskodó rablóvezért — az Európát is megjárt, egykor főiskolai tanulmányokat folytató hivatásos anarchista lázadó e koraujkori elődjét — és maga is a környéken működő bandához csatlakozik. A földesúri államhatalom csapásai alatt a csoport fokozatosan megsemmisül, végül egymást ütik agyon a bandatagok, a főhőst is félmeztelenre vetkőztetik, és a vezér új terület után nézve odébb áll. A fiatal ember lassan erdei kentaurrá válik, meztelenül bujdokol az erdő bokrai közt, és az utolsó képeken, egy újabb hajtvadászat közepette már a menekülő erdei vadak közé rejtőzve, fölismerhetetlenül beleolvad a természetbe.

Talán már ennyiből is érthető, ha azt mondjuk, hogy itt ritka etikai következetességgel van szó az esélytelenségről, melynek felismerése az esélyt is jelentheti arra, hogy valamiképpen mégis csak vállalhassuk társadalmi létünket, embermivoltunkat. A praktikus megmaradás zsongító eszményével, a kivárárs csendes esélytelenségével szemben. Ezek a problémák nem először fogalmazódnak meg művészetünkben. *Mészöly* Miklós tanulmányában *Kölcsyeg* nyúl vissza, mikor így ír: „... túlzásig vitt pátozzsal ápoljuk magunkban a megmaradás feladatát. S közben talán épp az érdemes megmaradás feltételeiről feledkezünk meg.” *Gaál* István a *Holt vidékben* ugyancsak az értelmetlen létezésre kényszerített ember és a megsemmisülés összefüggéseit vizsgálta. Amint kialakultak ugyanis a képességeink, hogy az értelmünkre hagyatkozhatunk, amint megtanultuk, hogy használjuk kritikai képességeinket, amint éreznünk tudjuk személyes felelősségünket, abban a pillanatban nem tér-

hetünk többé vissza a társadalmi alávettség, sem a törzsi mágia, de még a természeti paradicsom állapotába sem. Nincs visszatérés a harmonikus természeti állapotba. Ha visszafordulunk, akkor végig kell járni az egész utat, egészen az ellálatiasodásig.

Akárcsak első filmjében, itt is valamiféle főszereplő a természet. Úgy öleli körül a filmet, mint edény a vizet, hogy a végén minden rajta keresztül szivódik föl. Míg az előbb említett ellentétet, *Gyöngyösit* a militáns elkötelezettség és — egyelőre legalábbis — a formai újat keresés köti le, addig Kézdi Kovácsot vaiooaggal lefekezi a formai konzervatívizmus, amelyről csak a *Romantika* utolsó harmadában feledkezik végre meg, amikor végigjátszatja a főszereplő emberlétének megsemmisülését, fokozatos beolvadását a természetbe. Az egész első két harmad, a földesúri környezet ábrázolása közben mintha képtelen lenne szabadulni az ábrázolás realista kliséitől. Azáltal, hogy a történelmi környezet hitelességére törekedett — ami eleve reménytelen vállalkozás, s legfeljebb „hollywoodi” szinten valósítható meg — beállításai, főleg totálképei színpadszerűek lettek, akár valamiféle kosztümös, folytatásos történelmi tv-filmé. Az intellektuális feszültség, az egyetemes jelentőségű koncepció, és a potemkin-valóságú korhűség került itt feleslegesen ellentmondásba egymással. Az első kétharmad ráadásul egyáltalán nem is igényelte a színes technikát (az utolsó viszont annál inkább), és az intellektuális mondanivaló kibontakoztatását kifejezetten gátolta, akár csak az intenzív totalításra emlékeztető cselekmény- és szereplőformálás. Hol van az megírva, hogy egy filmnek csak egyféle — fekete-fehér vagy színes — technikája lehet? Mi szükség van minirealista jelenetbetétekre a „lenni vagy nem lenni” kérdésének fölvetésekor? Arra meg a *Mater Johanna* a legjobb példa, hogy mennyit kell — ha egyáltalán! — törődni a korhűséggel, ha valaki véletlenül éppen „történelmi” keretek között akarja kifejezteni a gondolatát. A gondolat számít, a kort nyugodtan rábízzhatjuk a lektűr-írókra, akiknek ez iparszerű foglalkozás, nem pedig illűgy. Az értelmiségi sors esélyeinek illúziótlan számbavétele adja meg a *Romantika* igazi értékét. Érdemes lett volna a látvánvkioldozás eszközeivel is ugyanilyen illúziótlanul eljárni.

UNGVÁRY RUDOLF

I N H A L T

In unserer Nummer veröffentlichen wir, eine Neujahrs-Botschaft von Bischof *József Udvardy*, unter dem Titel „Eure Mühe ist nicht vergeblich“ — *Hans Küng* schrieb einen Artikel für Vigilia „Christliche Impulse für die Gesellschaft von heute“ — *András Szennyay*: „Gott kam zu uns“ — *Pál Kecskés* schreibt über den Dialog zwischen Buddhismus und Christenheit — *Antal Ijjas*: „Besuch bei einem Bischof vom VI. Jahrhundert an den druiden Inseln“ (eine Reisebeschreibung).

Am anfang unseres, litterarischen Teiles, eine Wertung von *László Rónay*, über den vor 150 Jahren geborenen grossen ungarischen Dichter *Sándor Petöfi* — *Attila Farkas* erzählt die Herkunft und das weitere Los eines wenig bekannten Bildes mit dem Titel „Petöfi bei seinen Eltern“ — eine Novelle von *József Gerlei* — Gedichte von *György Rába*, *A. Károlyy Berczeli* und *Sándor Pusztai* — *Ernesto Cardenal*: „Das ewige Fest“ — *István Tótfalussy*: „Evangelium und Leben“.

Hans Küng

CHRISTLICHE IMPULSE FÜR DIE GESELLSCHAFT HEUTE

Die Botschaft von *Jesus Christus* muss immer wieder neu in jede neue Zeit hinein übersetzt werden: in Theorie und Praxis. Das kann hier nur an drei oder vier Beispielen erläutert werden.

1. *Das Problem von Krieg und Frieden*. Mehr als 20 Jahre erwies es sich als unmöglich, in bestimmten Gebieten der Erde den Frieden herzustellen: im Nahen Osten, im Fernen Osten, aber auch in Europa. Warum haben wir keinen Frieden? Gewiss, weil die andere Seite nicht will. Aber das Problem liegt tiefer. Beide Seiten machen Rechte geltend, Rechte auf dieselben Territorien. Beide Seiten können ihre Rechte auch begründen. Die Regierungen auf beiden Seiten haben nach der Staatsverfassung die Pflicht, die Rechte des Staates zu wahren und zu verteidigen, früher hiess es sogar noch: zu mehren. Und so gibt es keinen Frieden, weil niemand auf eine Rechtsposition verzichten kann, jedenfalls nicht ohne entsprechende Gegenleistung.

Die christliche Botschaft nun gibt keine detaillierte Auskunft, wie etwa die Ostgrenzen Deutschlands oder die Grenzen zwischen Israel und den arabischen Ländern gezogen werden sollen, wie überhaupt der Ost-West-Konflikt geregelt werden soll. Das Evangelium ist keine politische Theorie und keine bestimmte Methode der Diplomatie.

Aber die christliche Botschaft sagt etwas, was grundlegend ist, was Staatsmännern ihren Völkern so leicht nicht zumuten können, was aber katholische, evangelische und orthodoxe Bischöfe, was christliche Kirchenführer und Seelsorger in aller Welt sehr wohl sagen könnten und wohl auch sagen müssten: dass nämlich *Verzicht auf Recht ohne Gegenleistung* nicht unbedingt eine Schande sein muss, dass „Verzichtspolitiker“ zumindest für Christen nicht unbedingt ein Schimpfwort sein muss. Ja, dass in ganz bestimmten Fällen — nicht als ein neues Gesetz! — ein Verzicht auf Rechte ohne Gegenleistung die grosse Freiheit des Christen ausmachen kann: eben zwei Meilen zu gehen mit einem, der einem eine Meile abgenötigt hat.

Was gewinnt man dabei? Scheinbar nichts! Oder besser gesagt: „nur“ den Frieden. Und vielleicht auf die Dauer auch den Anderen. Das ist richtig zu verstehen, nicht als simple Lösung für alle Fälle: Die christliche Botschaft, die Bergpredigt insbesondere, will die Rechtsordnung nicht abschaffen. Sie will das Recht nicht überflüssig machen. Aber sie will das Recht radikal relativieren. Warum? Damit das Recht den Menschen und nicht die Menschen dem Recht dienen.

2. *Das Problem der wirtschaftlichen Macht:* Es scheint gegen die steigenden Preise und die Inflation kein Kraut gewachsen zu sein. Sie steigen und steigen, vor allem zu Ungunsten der Armen und Ärmsten.

Wiederum gibt die *christliche Botschaft keine* detaillierte Auskunft darüber, wie das Problem technisch eingepackt werden soll, wie also das Rätsel des magischen Vierecks gelöst werden soll, wie gleichzeitig Vollbeschäftigung, Wirtschaftswachstum, Preisstabilität und ausgeglichene Aussenhandelsbilanz erreicht werden sollen. Angebot und Nachfrage, Binnenmarkt und Aussenmarkt scheinen ehernen ökonomischen Gesetzen zu gehorchen. Und ein jeder sucht sie in einem unbarmherzigen Machtkampf zu seinen Gunsten so gut als möglich auszunützen.

Aber die christliche Botschaft sagt etwas, was normalerweise in keinem nationalökonomischen Lehrbuch, weder in einem „linken“ noch in einem „rechten“, steht und was für unseren Zusammenhang so ungemein wichtig wäre: nämlich dass es keine Schande ist, wenn einer seine Macht gegenüber den anderen nicht immer voll ausnützt; dass es keine Schande ist, wenn zum Beispiel der Unternehmer nicht jede Erhöhung der Produktionskosten auf die Konsumenten abwälzt, nur um seine Gewinnmarge konstant zu erhalten oder wenn möglich zu steigern; dass es auch keine Schande ist, wenn der Gewerkschaftsführer einmal eine Lohnerhöhung nicht durchsetzt, obwohl er es könnte und die Mitglieder der Gewerkschaft es vielleicht erwarten. Kurz, dass es für die Machthaber keine Schande ist, wenn sie nicht ständig ihre gesellschaftliche Macht zu ihren Gunsten nützen, sondern in grosser Freiheit bereit sind, in ganz bestimmten Situationen — wiederum nicht als allgemeines Gesetz — *Macht zu Gunsten der Anderen* zu gebrauchen; bereit, auf Macht, auf Gewinn, Einfluss zu verzichten und zum Rock auch noch den Mantel zu geben.

Wozu? Nicht weil damit für die eigene Position unmittelbar etwas herausspringt. Aber um der anderen willen, die auch leben müssen, um der ganzen Volksgemeinschaft willen, die durch Preis- und Lohntrieberei durch hemmungslosen Machtgebrauch Schaden leidet: damit der Mensch nicht dem Machtkampf zum Opfer gebracht, sondern die Macht zum Nutzen der Menschen gebraucht wird. Die Macht kann nicht, wie die Neuen Linken verlangen, einfach abgeschafft werden. Das ist illusionär. Aber die Macht kann aus dem christlichen Gewissen heraus radikal relativiert werden: zu Gunsten der Menschen. Macht kann statt zur Herrschaft zum Dienst gebraucht werden.

Auf diese Weise wird in jedem Einzelfall etwas ermöglicht, was den Menschen der kapitalistischen wie der marxistischen Gesellschaft nicht zumutbar scheint und was doch für alles menschliche Zusammenleben der Einzelnen wie der Völker, Sprachen, Klassen und auch der Kirchen unendlich wichtig ist: statt Schuld aufzurechnen endlos vergeben können, statt Positionen zu wehren, sich bedingungslos versöhnen können, statt des dauernden Rechtstreites die höhere Gerechtigkeit der Liebe, statt des erbarmungslosen Machtkampfes der Friede, der alle Vernunft übersteigt. Eine solche Botschaft wird nicht zum Opium der Vertröstung. Viel radikaler als unsere Programme weist sie ins Diesseits ein. Sie ist auf Veränderung aus dort, wo die Herrschenden die Beherrschten, die Institutionen die Personen, die Ordnung die Freiheit, die Macht das Recht zu erdrücken drohen.

3. *Das Problem des Konsums.* Unsere Konsum- und Leistungsgesellschaft verwickelt sich bei allen phantastischen Fortschritten immer mehr in Widersprüche: Man muss immer mehr produzieren, damit man immer mehr konsumieren kann; man muss immer mehr konsumieren, damit die Produktion nicht stoppt, sondern expandiert. Alles muss immer mehr wachsen: alles immer grösser, rascher, zahlreicher werden. Das Gesetz des Wirtschaftswachstums.

Auf der anderen Seite aber ersticken wir immer mehr in den anscheinend endlos wachsenden Städten, stöhnen unter dem auswuchernden Verkehr, leiden unter dem Lärm von allen Seiten, beklagen die Verschmutzung der Flüsse und Seen und die schlechte Luft und werden immer weniger mit dem Abfall und Müll unserer Wohlstandsgesellschaft fertig. Und bei all dem wundern wir uns, dass die heutige Jugend trotz des noch nie dagewesenen Wohlstandes oft so unzufrieden, so kritisch, so rebellisch gegenüber diesem Fortschritt ist.

Auch hier gibt die *christliche Botschaft keine* technische Lösung: zum Umweltschutz, zur Landesplanung, zur Lärmbekämpfung, zur Müllbeseitigung usw.

Aber die christliche Botschaft vermag etwas deutlich zu machen, was in der heutigen Konsum- und Leistungsgesellschaft anscheinend gar nicht vorgesehen ist,

aber vielleicht doch eine Funktion haben könnte; der *Verzicht auf Konsum*. Es kann also einen Sinn haben, dass man nicht immer mehr erstrebt, dass man nicht immer alles zu haben versucht, dass es schon für Kinder sinnvoll ist, verzichten zu lernen.

Wozu? Nicht aus Askese und Opferzwang, nicht als ein drückendes Gesetz, sondern damit der Mensch frei bleibt, frei wird: dass er sich nicht verkauft an die guten Dinge dieser Welt, sei es das Geld oder das Auto oder die Zigarette oder die Sexualität. Damit also der Mensch mitten in der Welt und ihrer Gütern, die er brauchen muss und brauchen darf, doch letztlich menschlich bleibt. Also auch hier: Wachstum nicht um des Wachstums willen. Erst recht nicht die Menschen um des Wachstums willen. Sondern das Wachstum um der Menschen willen!

4. *Der fehlende Sinn*. Viele junge Menschen heute, und gerade diejenigen, die von Jugend auf mehr oder weniger alles schon hatten, fragen ihre Väter heute: Wozu das alles? Nachdem die Jungen nicht mehr wie ihre Väter arbeiten müssen, um die primitivsten Bedürfnisse zu befriedigen, ist die Frage umso dringender: Was soll eigentlich das Ganze? Soll man nur arbeiten, um noch mehr zu haben? Und wann man noch mehr hat, wozu soll man noch mehr haben? Die Rauschgiftsucht gerade unter den besser situierten Jugendlichen hängt zuallermeist mit dem verlorenen Sinn des Lebens zusammen.

Auch hier wieder kann die *christliche Botschaft keine* fixen Lösungen bieten. Sie ist kein Opiat höherer Ordnung. Sie kann nicht alle Rätsel des Menschenlebens lösen. Sie kann das Leid nicht aufheben, den Tod nicht abschaffen.

Aber sie kann vielleicht das geben, was heute die Jugend, in den manchmal sehr bizarren Formen der Hippiekultur, fordert: eine andere Wertskala. Damit nicht das Geld oder das Vergnügen oder die Arbeit zuoberst stehen, damit der Fortschritt um des Menschen und nicht der Mensch um des Fortschritts willen geschehe. Vor allem vermag die christliche Botschaft einen *letzten Sinn* im Leben zu geben, den weder die Psychologen noch die Soziologen, weder die Ökonomen noch die Politologen zu vermitteln vermögen: einen letzten Sinn auch dort, wo alles sinnlos zu werden scheint. Und hier erst nenne ich das Wort, welches ich nur mit Scheu nenne, weil es so oft fromm missbraucht worden ist: Hier nämlich liegt der Sinn des *Kreuzes*.

Als Christen sind wir nicht weniger Humanisten als alle Humanisten. Aber wir versuchen Humanität, Freiheit, Liebe, Leben, Gerechtigkeit und Frieden von diesem Jesus her zu sehen. Und wir können nicht vergessen, dass dies alles um den Preis des Todes erkaufte worden ist. Das Kreuz war nie ein zeitloser Mythos oder ein tiefsinniges religiöses Symbol, sondern harte, grausame geschichtliche Tatsache. Kein Mensch, kein Jude und kein Heide, wäre zur Zeit Jesu und in der Umwelt des Christentums auf den Gedanken gekommen, den profanen Schandtod von Sklaven und politischen Rebellen mit einer religiösen Idee in Verbindung zu bringen. Es war eben so, wie Paulus sagte: Wir predigen Christus, den Gekreuzigten, für Juden ein Ärgernis, für Heiden aber eine Torheit, nur für die Berufenen selbst Gottes Kraft und Weisheit.

So gesehen ist das Kreuz ein Zeichen nicht einer verkrampften Selbsterniedrigung, wie die frommen Christen es oft lebten. Sondern ein Zeichen der befreienden Hoffnung: dass Leiden nicht umsonst ist, dass Gott anwesend ist selbst in seiner Abwesenheit, dass aus dem Tod Leben entstehen kann. Übersetzt in unsere Gegenwart heisst das: dass es einen Sinn hat, in der Welt von heute zu leben; dass es einen Sinn hat, sein eigenes Kreuz auf sich zu nehmen aus der Hoffnung auf eine Erlösung und Befreiung, dass es im Lichte der Gestalt des Gekreuzigten einen Sinn hat, nicht nur zu handeln, sondern auch zu leiden, nicht nur zu leben, sondern auch zu sterben.

So vermag dem Menschen auch dort noch Sinn aufzuleuchten, wo die reine Vernunft kapitulieren muss; auch in sinnloser Not und Schuld, weil er sich auch da durch und durch von Gott gehalten weiss. Das unterscheidend Christliche ist Jesus selbst, genauer jetzt: ist der gekreuzigte und gerade so lebendige Jesus, der zeigt, dass die Unsicherheit, Angst, Dunkelheit, die Entfremdung und Schuld des Menschen ernstgenommen werden und der Mensch nicht den Helden zu spielen braucht: dass Gott auch in der Ungesicherheit, Angst, Dunkelheit, Einsamkeit, Entfremdung und Schuld dem Menschen nahe ist und nahe bleibt. Nicht Verdrängung also der Not des Lebens, wohl aber Befreiung: Befreiung zum Leben, zur Sinnhaftigkeit, zur Liebe, zur Dankbarkeit, zur Hoffnung.

A Vigilia a nagyvilágban

Hans-H. Hücking ismert német katolikus publicista másfél oldalas cikkben mutatta be a Vigiliát a német olvasóknak a Publik-Forum szeptember 22-i számában. (A Publik-Forum az 1971 év őszén megszűnt Publik utódorgánuma, amelyet az egykori Publik olvasók egy részének anyagi hozzájárulásából tart fenn és jelentet meg a Publik munkatársainak egy csoportja.) Bemutató cikkében Hücking röviden ismerteti a Vigilia történetét, bemutatja a szerkesztőség tagjait, majd szó szerint ezeket írja:

„A Vigilia funkcióját a szerkesztőség nemrégiben programatikusan így fogalmazta meg: Nem gettó vagy rezervátum, hanem kísérlet arra, hogy a magyar katolicizmuson belül intellektuális befolyást gyakoroljanak, hogy ezáltal olyan pozíciókat biztosítsanak a katolikusoknak a szocialista társadalomban, amelyért vállalni lehet a felelősséget. Ez annál is inkább szükséges, mert a magyar egyház valójában még mindig nem dolgozta fel az 1945-ben bekövetkezett társadalmi változásokat, hiányzik a filozófiai és teológiai reflexió a konkrét magyar valóságra, és ennek folytán a kellő útmutatás is a keresztények számára.”

A cikkíró több, a Vigiliában megjelent tanulmányból, beszélgetésből idéz és külön felhívja a figyelmet az 1972 évi márciusi számra, mely a szexualitás, a család és a társadalom kérdéskomplexumával foglalkozott és amelyben marxista és keresztény írók szabadon és minden apologetikus tendencia nélkül „a barátság jegyében” együttesen keresték a nagyszámú művi vetélések, válaszok és öngyilkosságok, a magyar népi demokrácia számára nyomasztó kérdésének megoldását. Ismerteti Hücking röviden azt a műhely-beszélgetést, amelyet az Élet és Irodalom munkatársa folytatott a Vigilia szerkesztőségének tagjaival. Majd ezeket írja: „Egy katolikus folyóiratnak ilyenfajta társadalmi és egyházkritikai koncepciója nem talál osztatlan elismerésre. A régebbi olvasók közül többen lemorzsolódnak. Az inkább konzervatív beállítottságú katolikusok visszariadnak a nyílt vitára irányuló kezdeményezéstől. Papi gyűléseken nyíltan is elhangzik a modernizmus vádja a Vigiliával szemben.

„Ki olvassa a Vigiliát? — veti fel végül a kérdést Hans-H. Hücking. — Empirikus adatgyűjtés híján nehezen lehetne választ adni a kérdésre, milyen az olvasótábor összetétele. A szerkesztők

véleménye szerint a új előfizetők zömmel olyan fiatal értelmiségiek, akiknek az egyházhoz tartozása esetleg nem egészen egyértelmű, de mindenképpen olyanok, akik felelősnek érzik magukat a társadalomért.”

*

A Katolikus Értelmiségiek Nemzetközi Mozgalma, valamint a Nemzetközi Katolikus Diákmozgalom szeptember 27-től október 2-ig rendezte közös konferenciáját a Párizs közelében fekvő Chantillyban. A konferencián, amelynek Európa tizenkét országából közel 90 résztvevője volt, magyar részről és a Vigilia képviselőjében Doromby Károly vett részt. A konferencia témája a Transition des generations, vagyis a nemzedékek közötti átmenet volt. Nem a generációk közötti konfliktusról folyt a vita, hanem arról, hogy melyek azok az értékek, amelyeket korunk emberének az utána jövő nemzedékek számára tovább kell és tovább is érdemes adnia, és hogy ezt a továbbadást milyen mértékben teszük lehetővé, vagy akadályozzák az olyan intézmények, mint a család, az iskola, az állam, az egyház stb.

*

A Magyar Nemzet 1972. október 1-i, vasárnapi száma cikket közölt Ruffy Péter tollából „Utazás az anyanyelv körül” címmel. Ebben a szerző példákat említ a külföldi magyar nyelvtudomány gyűjtőmunkáira vonatkozólag, és többek között azt fejtegeti, hogy a hazai magyar nyelvet mennyiben és miben gazdagíthatja más országok magyar nyelv-kincsének, magyar nyelvjárásainak ismerete. Cikkének befejező részében a következőket írja: „Ami pedig a hazai nyelvápolás állapotát, gondját, feladatait illeti, egyik jelentős megnyilatkozása a Vigilia című folyóirat Lőrincze-interjúja... Hegyi Béla, a lap munkatársa tizenegy oldalon át foglalkozik Lőrincze munkásságával, Lőrincze pedig kifejti valóságos ars poeticáját. Az Édes anyanyelvünk szerzője, az ilyen című rádiósorozat írója napjaink legnagyobb hatású és legnépszerűbb nyelvművelője, nyelvápolója itthon és az egész magyar nyelvterületen. Amerikai útja után ítéelve, az amerikai magyar ajkú emberek között is.” A továbbiakban Ruffy Péter elemzően értékeli az interjú megállapításait és cikkét az interjú mottójaként választott Kosztolányi-idézetrel zárja.

Szabó J. György: A világ felett (línóleummetszet)